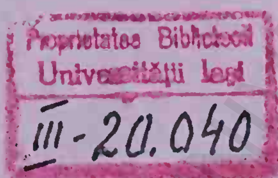

vol. 9₁

DIALECTELE ROMÎNE

(RUMÆNISCHE DIALEKTE)

DE

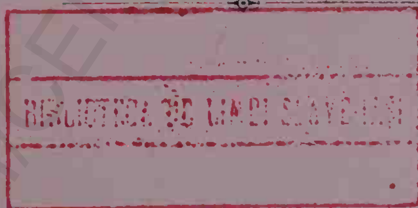
JOSIF POPOVICI

IX

DIALECTELE ROMÎNE DIN ISTRIA

PARTEA 1A

(REFERINȚELE SOCIALE ȘI GRAMATICA)

HALLE A. D. S.
EDITURA AUTORULUĬ
1914

Prinos

Memorieĭ

luĭ

JOAN MAIORESCU

„Apostol al cultureĭ în treĭ țerĭ romîne“

la 50 de anĭ după moartea sa întîmplată la 1864

Autorul

JOAN MAIORESCU
în 1864.
(Fotografie din Iași)

Tabla de materiĭ.

Prefață.

Cartea de față e scrisă cu dragoste și zmulsă din sufletul meŭ. Atît subiectul eĭ, Romînii din Istria, cît și idolul, căruĭ o închin, aŭ făcut să vibreze fibrele inimeĭ mele. Și cum cartea aceasta urmărește dragostea, ocara n-a avut loc în ea. E drept, s-aŭ ocupat mulțĭ de aceste dialecte, dar eŭ mă feresc de critica lor. Indrăznesc numaĭ să presint materialul cules de mine în Istria și-l însoțesc de studiile necesare. Joan Maiorescu mi-a fost conducătorul în Istria. Umbra luĭ mi-a eșit în cale la orișice respîntie. Suferințele mele aŭ fost alinate de suferințele luĭ. Durerile luĭ și-aŭ găsit resunet în sufletul meŭ. El a pus cel dintîiu peatra fundamentală dialectologieĭ romîne. El a știut cel dintîiu, că limba noastră trăește în dialecte. Studiile luĭ n-aŭ fost apreciate după merit. Memoria luĭ a fost uitată. Faptele luĭ însă aŭ fost mărețe.

Umilit plec genunchiĭ înnăintea memorieĭ luĭ, căcĭ el a înfruntat pentru întîia dată ignoranța și a făcut monumentul, maĭ trainic decît metalul, Romînilor din Istria. El, cel fără de casă și masă, pus în disponibilitate de guvernul austriac, și-a luat inima în dințĭ și urmat de sărăcie a luat toiagul de oțel în mînă și opincile de fer în picioare, ca să caute în Istria frațiĭ noștri pierduțĭ. Se cade deci a închinà studiul acesta memorieĭ acestuĭ brav Romîn și rog pe toțĭ cetitoriĭ să cetiască cu dragoste și să judece fără răutate, dacă am făcut și scris bine. La 50 de anĭ de la vizita luĭ J. Maiorescu în Istria am scris articolul în *Luceafărul* la 1907 și la 100 de anĭ de la nașterea luĭ J. Maiorescu ĭ-am serbat centenarul la *Blaj* în 1911 și azĭ la 50 de anĭ de la moartea luĭ prematură (1864) îĭ închin „*Dialectele romîne din Istria*".

Cliciova (Kliesó), în Februarie 1914.

Josif Popovici.

Întroducere.

> ... Rumânii nu grăesc în toate țărele într-un chip, încă necî într-o țară toțî într-un chip;
>
> Din prefața *Noului Testament* de Belgrad 1648.

Călătoriile mele în Istria aŭ avut de scop studiarea dialectelor romîne de acolo. Partea materială a acestor călătorii a fost susținută în 1899 numaĭ de iubitul meŭ părinte, ĭar în 1905 am primit 500 K. de la *Asociațiunea pentru cultura și literatura pop. rom. din Ungaria,* dela tata am avut K. 270 și am cheltuit din contribuirele benevole ale fonduluĭ „*Dialectele Romîne*" depus la „Fagețana" 202 K. Acest fond se află și azĭ la „Fagețana" și a fost creat din contribuirele benevole ale domnilor Dr. Manea, A. Gaita, E. Ungurianu, A. Lupu, J. Pepa, Dr. A. Cozma și institutele de credit „Lugoșana", „Oraviciana", „Grănițerul", „Făgețana" și „Bistrițana", aceste contribuirĭ aŭ atins suma de K. 595. Din aceștĭ banĭ am cheltuit pentru călătorie 202 K. și pentru aparate de fonetică experimentală și fotografie K. 350.60; ĭar restul de K. 42.40 a remas la „Fagețana" și azĭ e fondul de K. 62.60. Am ținut de datorința mea cea maĭ sfîntă să daŭ socoteală despre acest fond creat de mine cu ajutorul prietinilor mieĭ și care se va folosi după trebuințe științifice.

Cînd am început studiul dialectelor romîne din Istria am proiectat lucrarea în treĭ volume: I. Gramatica și referințele sociale, II. Textele și III. Glosarul. Sărăcia însă m-a oprit în cale și din 3 volume am făcut două. Am concentrat textele cu glosarul într-un volum și am lăsat referințele sociale și gramatica pentru altul. Tipărirea lucrăriĭ a ținut foarte mult, căcĭ neavînd banĭ am fost silit să o întrerup de maĭ multe orĭ. Acoperirea speselor tiparuluĭ a fost ajutată pentru partea a 2ª de ministerul de culte din Bucureșci, dar

subvenția primită n-a fost de ajuns. Și dacă dl E. Karras, tipograful, s-ar fi ținut strict de contract, lucrarea ar fi întîrziat și maĭ mult. Fiind silit să fac și cursurile *gratuit* la universitatea din Budapesta, puținul ce am putut cîștigà din economie, il cheltuĭam la Budapesta și tipograful mă aștepta intr-una.

Îĭ mulțumesc dluĭ E. Karras din toată inima pentru sprijin. Puținele exemplare, care s-aŭ vîndut, și și acele în cea maĭ mare parte în străinătate, abia la cițiva anĭ după apariție aŭ putut aduce prețul lor. Pentru tipărirea părțiĭ 1ª mĭ-a dat dl Titu Maiorescu un ajutor, care însă nu acopere spesele de tipar, alții n-aŭ voit să mă asculte. Rog pe dl Titu Maiorescu, să binevoiască a primì și pe calea aceasta sincerele mele mulțumite. Cu ajutorul luĭ Dzeŭ apare și partea aceasta și apariția eĭ a servit un scop dublu: 1° am vrut să fac o lucrare folositoare și 2° am pomenit amintirea luĭ Joan Maiorescu, care are merite neperitoare pentru studiul limbei romîne. Lucrarea luĭ a fost izolată, dar prin valoarea eĭ a trebuit să fie recunoscută. Ce bine ar fi, dacă „*Academia Română*" s-ar putea însuflețì pentru lucrărĭ de felul acesta și ar putea aflà calea de a le sprijinì, căcĭ mijloace are de ajuns!

* * *

Nainte de a mă despărțì de lucrarea mea trebue să împlinesc și promisiunea din partea a 2ª a dialectelor mele din Istria. E vorba de planul colecțiuniĭ mele dialectale. Colecțiunea aceasta e un *pium desiderium,* care se va putea realizà din puterile mele foarte greŭ, fiindcă destinul fatal nu mă lasă din dragoste. Colecțiunea mea e proectată în 12 volume și anume: 1° Banatul, 2° Țara Hațeguluĭ, 3° Ardealul, 4° Maramureșul, 5° Oltenia, 6° Muntenia, 7° Moldova, 8° Basarabia cu Bucovina, 9° Istria, 10° Macedonia cu Meglenia, 11° Serbia cu Bulgaria și 12° Rezultatele generale. Pun speranța în Dzeŭ și las în grija Luĭ soartea colecțiuneĭ mele!

„Dialectele romîne din Istria" sunt scrise după planul urmat în vol. I al colecțiuniĭ.

Cap. I.

Raport despre călătorii.

a) Călătoriile mele în Istria.

Pînă la scrierea acestuĭ raport despre călătoriile mele în Istria am vizitat în două rîndurĭ coloniile romîne din Istria: în 1899 și în 1905. Prima călătorie a mea a fost de o durată maĭ scurtă, a doua a fost de o durată maĭ lungă. Din prima călătorie am următoarele date. Făcînd o călătorie prin țările slave de sud am vizitat și Ragusa, unde m-am întîlnit cu prietenul meu M. Bartoli, care togmaĭ pe acea vreme lucrà din însărcinarea Academiei imperiale la dialectul vechĭu dalmat în archivele din Ragusa. Dînsul știa maĭ dinainte, că am de gînd să vizitez coloniile romîne din Istria. În Ragusa am discutat toate modalitățile viziteĭ mele și am pregătit terenul, căcĭ știam dinainte, că lucrurile nu se vor petrece prea neted. După acĭasta Bartoli s-a dus pe insula Veglia. Eŭ însă am remas în Ragusa. Ne am fost sfătuit cum și cînd să ne întîlnim la Albona, orășelul natal al druluĭ Bartoli. Intîmplarea însă a voit, ca să ne întîlnim togmaĭ pe acelașĭ vapor care ducea la portul Rabaz. Eŭ veniam din Spalato și dînsul de pe insula Veglia. Ziua acea a fost teribilă pe mare. După liniștirea furtunei ne am maĭ ușurat grijile în dorul de a vedea o mulțime de frați părăsiți în marea depărtare. Aceste lucrurĭ se petreceaŭ în 2 Octomvrie 1899. Noaptea, după ce am ajuns la Albona, am petrecut-o într-o ospătărie. Mîne zi des de dimineață mă duce Bartoli să mă presinte potestatuluĭ (podestà) Scampicchio și la alți mulți prietini de aĭ Romînilor din Istria. În 3 Oct.

dimineața plec în societatea bătrînuluĭ Scampicchio și Bartoli la Susgnevizza. Cînd am sosit la Susgnevizza erà către 2 oare d. m. și pe cale dejà, dincolo de Cepich către Bîrștina, ce să ține de Bîrdo, întîlniam la Romînĭ și Romînce. Nu odată am oprit trăsura, ca să prindem vorbă cu aceĭ ce eraŭ aproape de sufletul nostru. Intrat în gazdă la comerciantul Francesco Scrobe, fiul unuĭ vrednic părinte, despre care ne vorbește Joan Maĭorescu.[1]) După cîteva ore prieteniĭ din Albona m-aŭ părăsit. În mijlocul Romînilor, după ce maĭ bine de șase săptămînĭ n-am auzit vorbă romînească, am început să mă simt ca și acasă. Abià am început să mă liniștesc și să lucrez la studiile mele dialectale și n-aŭ trecut două zile, pînă ce preotul slav, Josip Flegar din Susgnevizza mi-a și adus pe cap un jandarm cu podestà slav din Bogliuno. De tratamentul jandarmuluĭ Johann Cioppi (erà sergent) și a primaruluĭ Buretić, un om care a fost și prin temniță, după cum se vorbește, am avut parte la 5 Oct. către 4^h d. m. Servitorul comunal, Martin Vodopia, le asistà. Am fost pîrît, că am venit să-nșel și să fur copiiĭ romînĭ, ca să-ĭ aduc în țările noastre la școală. Întreaga operă a fost a preotuluĭ Flegar, care sufere de diferite halucinațiuni, cînd vede cîte un Romîn, că vine, să-și caute frațiĭ prin dealurile sterpe și văile sărace din Istria. Despre felul viziteĭ jandarmuluĭ se poate ceti o corespondență a mea din Istria publicată în Octomvrie 1899 în *Tribuna* (Sibiiu) și reprodusă de *„Drapelul"* și *„Timpul"*.[2]) Martorĭ, că lucrul s-a petrecut în modul cel maĭ scandalos, îmĭ sunt Francesco Scrobe cu femea-sa, gazda mea, Mateĭ Maurovich jupanul din Lettay, Franc Belulovicĭ, Giuseppe Dijanich și Antonio Glavina, aceștĭ treĭ din Susgnevizza. Aceștĭa eraŭ în ospătărie pe vremea cînd bătea primarul Buretić cu pumniĭ în masă, pe cînd afară erà strîns aproape tot satul, să vadă ce să va întîmplà

---

[1]) Cf. *Itinerar în Istria,* ed. I (Jași 1874) p. 14.

[2]) Nriĭ din „Tribuna" și „Drapelul" nu-ĭ am. Pro „Timpul" cf. No. 228 d'n 10/22 Oct. 1899. Are să se înțeleagă *Drapelul* din București.

cu „Rumanĭezu“ lor. Natural că legitimindu-mă n-aŭ putut să facă nimic și astfel eĭ aŭ remas cu rușinea, ĭar eŭ neescortat, cum să lăŭdaŭ dînșiĭ îmbărbătați de vinul preotuluĭ Flegar.

În 6 Oct. am vizitat în societatea luĭ Toma Glavina, Pilat, satele Lettáy, Grádigne și Gróbnic, în Lettay să țin de tot slab Romîniĭ, în Grádigne asemenea, în Grobnic însă maĭ bine și să-ntîmplă că și fete, aduse ca neveste, din satele vecine, Possert etc. învață romînește. În 7 Oct. a fost ploaĭe toată ziua și așa am lucrat acasă. În 8 Oct. vreme frumoasă, erà duminecă și am fost și la Brdo. În 9 Oct. am lucrat acasă și în Berdo. În 10 Oct. am fost acasă, la Villa-nova și în Jesenovic. În 11 Oct. am lucrat acasă. În 12 Oct. am plecat da 9.45^{h} la Albona, unde am ajuns la 12.45^{h}. După masă am copiat numele de locurĭ din registrul proprietăților. În 13 Oct. năinte de masă am lucrat acasă, ĭar după prînz la perceptură. În 14 Oct. am plecat din Albona. La 15 Oct. am fost la Abbazia. În 16 Oct. dimineața am plecat din Fiume la Sapiane, gara pentru satele Munegrande și Munepiccolo, carĭ sînt aproape de Jeĭánu. La gara din Sapiane m-a așteptat o trăsură, trimisă de ospătarul Stefan Zatković, un croat corect și cinstit din Munegrande, unde am tras la recomandația dlui Dr. Giovanni Tamaro, căcĭ în Jeĭăn nu erà loc corăspunzător. Încă în aceĭași zi am vizitat pe Romîniĭ din Jeĭăn, departe de Mune cam la o distanță de $^{3}/_{4}{}^{h}$. În Munegrande am vizitat și pe păr. Franc Rišlavi, om de omenie, nu ca și preotul din Susgnevizza. Păr. Rišlavi erà Sloven, și Sloveniĭ nu sunt așa șoviniștĭ ca și Croațiĭ. În 17 Oct. am petrecut toată ziua în Jeĭăn și mi-am ales pe un cinstit bătrîn de 85 anĭ, pe Valentin Marmilicĭ, cu care am lucrat în 18 Oct. toată ziua în Munegrande. În 19 Oct. am vizitat pentru a treĭa dată satul Jeĭăn și la $2^{1}/_{2}{}^{h}$ am plecat la gara din Sapiane, ca să mă duc la Viena. Călătoria aceĭasta scurtă și esperienta mea mică n-aŭ putut, să satisfacă întru toate cerințele studiilor dialectale și din acest motiv m-am hotărît, ca să fac și a doua călătorie în Istria.

După ce în prima călătorie am putut stabili raportul acestor dialecte față de celelalte dialecte surori, am gîndit, că ar fi bine să studiez teritorul, care a fost odată locuit de Romînĭ și care azĭ s-a desnaționalizat. Nu mĭ-a fost însă lucrul posibil din două motive: 1º că agitația contra persoaneĭ mele a fost foarte mare, așa, că a trebuit să-mĭ fac chiar călătoriile din satele romîne sub scutul asistenței de siguranță și 2º că moartea tatălui meŭ mĭ-a rupt inima și orĭ și ce posibilitate de a petrece în Istria maĭ mult timp, după cum am fost avut planul. A doua călătorie am început-o la 4 Aprilie 1905 și a ținut pînă la 16 Maĭŭ 1905.

În 4 Aprilie am sosit seara la Fiume, unde am durmit. În 5 Aprilie am plecat la Albona. În 6 Aprilie am sosit la Susnĭevița, dar gazda mea cea vechie, Francesco Scrobe, n-a maĭ putut să mă primiască, căcĭ erà singur cu femea-sa, care nu erà togmaĭ sănătoasă. Erà la mijloc și oare care frică, căcĭ biètul Scrobe a pățit multe, fiindcă a primit pe toțĭ Romîniĭ, carĭ veniaŭ să viziteze coloniile din Istria. Fără de evartir n-am putut remînea în Susnĭevița. A trebuit să mă întorc la Cepich, unde m-a primit ospătarul Fermeglia. Întreaga luĭ familie s-a scandalizat de stările din Susnĭevița. Ud cum am fost, căcĭ din Susnĭevița la Cepich, cam treĭ sferturi bune de oară, ne a plouat într-una, mĭ-am luat odaĭa primită și după cină m-am culcat. În 7 Aprilie am petrecut toată ziua în Cepich. În 8 Aprilie m-am dus din noŭ la Susnĭevița și atunci mĭ-am luat inima în dințĭ, să vizitez și pe monstrul de preot, Josip Flegar. Primirea a fost așa, că aproape nu m-a dat afară.[1]) Natural că maĭ mult nicĭ nu l-am vizitat, după ce m-a maltratat în primul rînd. În 9 Aprilie am petrecut în Cepich. În 10 Aprilie am fost la Pisino la căpitanat (= suprefectură), căcĭ nu m-am încrezut în scrisorile trimise, prin carĭ mĭ-am anunțat sosirea și scopul călătorieĭ mele în Istria.

---

[1]) Tot astfel a primit și pe dl. A. Viciu, profesor la Blaj, care a vizitat Rom. d. I. la Paștile din 1906 cf. *Unirea* No. 17 și No. 22 (1906).

D-l căpitan Šorli, sloven după trup, dar croat după suflet, m-a încredințat de tot sprijinul și s-a bucurat că l-am vizitat. Că m-a dus prin toate cercurile lor slave nu e de lipsă să maĭ amintesc. În 11 Aprilie m-am întors la Susnĭevița, căcĭ în acest interval mĭ-am fost aflat o locuință la Tonca Belulovicĭ.[1]) Din Pisino mĭ-am cumpărat toate cele necesare pentru casă, căcĭ sermana Tonca n-a putut să-mĭ dea lucrurĭ, carĭ se potriviaŭ de un „gospodin" (= domn), cum mi se mărturisiaŭ. Că jurnalele slave scriaŭ diferite minciunĭ la adresa mea și batjocurĭ la adresa Romînilor nicĭ nu maĭ pomenesc. Vorba e, că eŭ m-am încuibat binișor la Susnĭevița. Oameniĭ se apropiaŭ cu drag de mine și mi se văitaŭ în toate chipurile. Prea marea intimitate între noĭ supără grozav compania croatofilă a preotuluĭ Flegar. Din 11—19 Aprilie am lucrat din greŭ în Susnĭevița. S-a întîmplat însă în 18 Aprilie, marțĭ după fluriĭ, că doi junĭ, Mihail și Jon Bercaricĭ, la îndemnul și după băŭtura crîșmaruluĭ Pițun — așa se zice — aŭ străbătut la mine în casă sub pretext, că-mĭ spun și eĭ basme, cu gîndul să mă bată. Pe vremea cînd aŭ venit acești doĭ mercenarĭ îmĭ povestia Zvecicĭ și eŭ scriam basmul povestit. Zvecicĭ le-a dat sfatul să-și caute de drum, că noĭ lucrăm și că pe azĭ avem destule basme. Eroiĭ fără izbîndă, saŭ poate numaĭ pro forma, ca să nu remână crîșmarul cu băŭtura în cinste aŭ înjurat pe bietul „Rumaniez", care nicĭ prin gînd n-a avut, că pe spatele luĭ să plănuește o bătaĭe dialectală. Văzind cum staŭ trebile, am plecat în 19 Aprilie dim. cu poșta la Cerovglie, ca să mă duc din noŭ la căpitanul Šorli. Dînsul n-a fost acasă, am spus lucrurile locoțiitoruluĭ D-sale și imediat am plecat cu trenul la Rovigno, unde am durmit. În 20 Aprilie la 8^h dim. am plecat cu vaporul la Parenzo la giunta provinciale (Landesausschufs), unde m-am întilnit cu prietenul Dr. U. Scampicchio, fiul bătrînuluĭ Scampicchio din Albona, secretar de stat, pe care l-am rugat de sfat, căcĭ

[1]) Cf. Luceafărul No. 7 din 1 Aprilie 1906 (Anul VII).

cŭ n-am venit în Istria de plăcere și că fără de a isprăvi lucrul nu voesc să mă întorc din Istria.

Cu un bilet a D-sale m-am dus la D-l Dr. Rizzi, căpitanul provincieĭ Istria, la Pola plecînd din Parenzo la 11ʰ dimineața. În Pola m-am dus deadreptul acasă la D-l căpitan Rizzi și ĭ-am povestit din fir în fir toate lucrurile, cum s-aŭ petrecut. D-l Dr. Rizzi s-a purtat față de mine în chipul cel maĭ afabil, mĭ-a arătat în persoană toate monumentele din Pola de pe vremea Romanilor petrecînd cu mine maĭ bine de două ore. După aceĭa mĭ-a dat un bilet către vicedirectorul, D-l Dr. Schwartz, dela locotenența din Triest, deoarece D-l Hohenlohe, guvernorul erà bolnav la Viena. Către 5ʰ am plecat din Pola la Triest, unde am ajuns sara la 9.50ʰ.

La 21 Aprilie după 10ʰ dim. am putut vorbi cu D-l Dr. Schwartz, și ĭ-am am cerut asistență de jandarmĭ, comunicîndu-ĭ că fără de ea nu mă rentorc la Susnĭevița, ci mă duc deadreptul la ministrul de interne din Viena. De nu eram aplicat la universitatea din Viena, nu cred să-mi se fi împlinit cererea ligitimă. După visita de la locotenență m-am dus la P. S. Sa D-l episcop Dr. F. Nagl, care ca vienez de naștere și ca om luminat m-a primit cu toată dragostea în vinerea patimilor. I-am spus și P. S. Sale necazurile mele și l-am rugat să mă scutĭască și să mă recomande subalternilor P. S. Sale, carĭ văd în mine un agent italian, un eretic și un reformator al legiĭ lor catolice. Biletul P. S. Sale, a dluĭ episcop Nagl, îl țin spre amintire. În unele părțĭ mĭ-a ajutat, dar în toate nu. În sîmbăta paștilor la 22 April d. m. la 9.30ʰ am plecat din Triest la Pisino, unde am petrecut paștile nemteștĭ și floriile noastre romînești în cea maĭ mare singurătate. Singurul om sincer, care nu s-a sfiit să vorbĭască cu un „Valah" a fost profesorul slav Bergić. Cu D-sa am petrecut o parte din sărbătorĭ în diferite discuțiĭ literare. În ziua de paștĭ după biserică m-am întîlnit pe drum cu d. căpitan districtual Šorli, care m-a învinuit că n-a fost de lipsă să merg la locotenență, căcĭ mă asigurà D-sa, dar pentru aceĭa tot m-a

rugat, ca să nu mă duc la Susnĭevița pînă după sărbătorĭ. Lunĭ după paștĭ s-a dat ordinul de asistență și togmaĭ lunĭ la 12.20h am plecat cu poșta la Chersano, de unde apoĭ pe jos la Cepicĭ, unde am durmit peste noapte. Marți după paștĭ la 25 Aprilie am plecat din Cepicĭ la Susnĭevița, unde mă așteptaŭ șase jandarmĭ. Postul lor a fost așezat la prietenul mieu Scrobe. Asistența a ținut pînă la 1 Maiŭ. În acest interval, avînd și alți agenți, în societatea jandarmilor și a unuĭ agent privat al meŭ mĭ-am intreprins călătoriile prin satele vecine. La 26 Aprilie am fost la Costîrcĭane, canton de la Berdo. La 27 Aprilie am vizitat satul Lettay, dar aicĭ, fiind oamenii în dependență prin diferite datoriĭ față de preotul Flegar, n-am putut face nimic. Pe povestașul meŭ, Pohman, l-aŭ amenințat cu bătaĭe, dacă îmĭ spune ceva. Abià am putut să culeg formele fonetice de la Tone Travaĺa in butiga luĭ Fr. Scrobe în Susnĭevița. Mare frică a avut și Travala și s-a ferit ca să nu-l vadă cineva și să-l pirĭască preotului Flegar. La 28 Aprilie am fost la Senovic. La 29 Aprilie am fost la Grobnic și Grádińe. La 30 Aprilie în Cepicĭ și Chersano, ca să mă întîlnesc cu prĭetenul Bartoli, care venise pe vre-o două zile din Strafsburg la Albona și chemîndu-mă espres i-am eșit în cale, cînd se-ntorcea napoĭ.

În acest timp mi s-a întîmplat din noŭ o comedie. Secretarul comunal din Bogliuno, D-l Turato, mă provoacă să mă-nfățișez la 30 Aprilie în oficiul luĭ, din ce cauză nu-mĭ spune. Avînd asistența mea nu m-am presentat, fiindcă numaĭ logic poate fi, cînd aĭ dejà asistență personală nu maĭ trebue să te legitimezĭ în fața unuĭ protocolist comunal. Dejà asistența în sine e legitimare din partea locotenențiĭ. D-luĭ Turato însă nu ĭ-a fost destul, fiindcă preotuluĭ Flegar ĭ-aŭ rupt coarnele jandarmiĭ meĭ. Totuș ca să-șĭ arate și el influența pune pe un biet de protocolist comunal și pe un nenorocit de primar să mă șicaneze dublu. Pe 4 Maiŭ mă citează din noŭ, adecă a doua oară, sub sarcina uneĭ pedepse de 10 coroane la caz că nu mă duc. Astfel șicanat, natural că am refuzat citația. D-l Turato,

care a venit cu citațiile în buzunar din Bogliuno, mă citează în 3/V a treia oară pe 4 Maiŭ sub escortă. Ce-i mai curios, decît să fii cu asistență și apoi amenințat cu escortare. E caracteristic cazul acesta pentru administrația din Istria. În 2 Maiŭ d. căpitan Šorli vine la Susnĭevița, ca să mă asigure pe mine. Cu mine nici nu stă de vorbă, ci să duce la preotul, despre care nu prea gentile cuvinte mĭ-a a spus, cind vorbiam în Pisino. Primarul cu secretarul comunal din Bogliuno iĭ tălmăcesc diferite minciunĭ din refusarea citației de la 30 Aprilie. Dînsul le crede lor, mă face pe mine ofensatorul legilor și autorităților (sic!). Asistența mĭ-a luat-o, eràm încă în nădejdea de a fi escortat de aceĭași jandarmi, carĭ aŭ fost rînduițĭ să-mĭ scutiască viața. Nicĭ că să poate un lucru maĭ necinstit decît acesta. În 4 Maiŭ m-am dus cu prietenul mieŭ Scrobe la Bogliuno, ca să nu mă facă de rușine și să tălmăciască refuzarea citațiilor în chip rușinos. Pe dosul citației a treia i-am rugat pe domniĭ de la comună, dar cam aspru, să-mĭ facă citațiile nemțește, că eŭ nu vreaŭ să le înțeleg ca functionar împ. și reg., decît dacă sunt scrise în limba oficială a țerii. Din aceasta a doua ofensă, fac arătare criminală contra mea. Căpitanul Šorli le știe toate și la urmă-mĭ scrie că-ĭ pare bine că *„în fine“* am recunoscut autoritățile. Slabă memorie are dsa, dar a trebuit să-i-o slăbiască rușinea, ce a pățit la locotenență, că nu e'n stare să asigure la subalternii săĭ persoana unuĭ scrutător liniștit.

Eŭ nu m-am dus în Istria să le-nvăț legile, carĭ nu-s facute să șicaneze oameniĭ, ci m-am dus să fac studii despre Rominiĭ, pe carĭ nu vreaŭ Croațiĭ să-ĭ recunoască și pe carĭ vreaŭ să-ĭ înghită cu păr cu tot. Mă bucur pe atît de mult, pe cit trebue să se rușineze funcționariĭ de la administrație că un dascăl din templul științelor din Viena a trebuit să-și facă studiile dialectale sub scutul și sprijinul baĭonetelor. Poate aceasta e prima cercetare dialectală, care nu aduce cinste și aruncă lumină tristă asupra administrației austriace. Eŭ nu sunt de vină că ocupațiunea mea mă mînă pe acolo. Dar dacă am ajuns și le am spus

de ce am venit, atunci pot pretinde, ca să cinstiască în persoana mea scopul venireĭ mele. Autoritățile superioare prin oferirea asistenței aŭ recunoscut în mod politic existența Romînilor din Istria. Cercetările științifice aŭ dovedit însă de mult că locuitoriĭ din satele din chestiune sunt Romînĭ și că eĭ vorbesc un dialect romînesc, maĭ bine zis dialecte, fiindcă deși aproape, dar totuș sunt maĭ multe dialecte, cum voi arătà în studiul de față.

De la 4—16 Maĭŭ am petrecut cel maĭ mult timp în Susnĭeviță, cînd apoĭ moartea repentină a tătăluĭ meŭ m-a silit să părăsesc Istria.

Am dat maĭ pe larg și aproape zilnic raport despre ce am făcut în decursul petreceriĭ mele în Istria. Am făcut anume aceasta, ca să se poată vedea cîtă deosebire este între a studia un dialect la fața loculuĭ, saŭ la masa de scris. În deosebĭ în Istria, unde stările sînt atît de agitate, să întreprinzĭ o atare călătorie e sacrificiu. Să staĭ între baĭonete, să primeștĭ asigurarea autorităților și în faptă să n-o aĭ. În fiecare moment să fi pregătit la o piatră saŭ un glonț, afară de curaj e curat sacrificĭu, adus pe altarul științeĭ. Cînd cineva lucrează cu sacrificiĭ reale trebue, ca cel puțin sprijinul moral să nu-ĭ fie răpit. Cînd liniștea sufletuluĭ tăŭ e zdruncinată, viața ta în pericol și inima ta zdrobită, după ce ți-aĭ perdut stîlpul aspirațiunilor tale, aĭ unica mîngăĭere, ca lucrarea ta, pornită din inimă curată, să ajungă la sfîrșit. Rezultatele cîștigate cu sudoarea fețiĭ tale sunt valorĭ reale și adevărul esprimat în ele e etern. Scopul studiilor mele nu e alteeva, decît a desgropà și a arătà științeĭ acest adevăr ascuns de hazard saŭ de interesele meschine.

b) Locuințele Romînilor din Istria.

Locuințele de azĭ ale Romînilor din Istria nu sunt tot acele — cel puțin în mare parte nu — ca și cele din trecut. O bună parte din ele sunt azĭ locuite de Slavĭ. Procesul de deznaționalizare a început de mult si e

considerabil. Azi abià mai locuesc Rominii în două părți: una în muntele Cars și alta sub Montemaggiore la poala luĭ pînă către lacul Cepich. Migrațiunea s-a făcut după toată probabilitatea de la sud spre nord. Partea din Cars am numit-o zona de nord și partea de sub Montemaggiore zona de sud. Cea mai puternică pare a fi fost zona de sud, care pe lîngă tot procesul de desnaționalizare are și azi încă șapte sate, pînă cînd zona de nord numără abia un sat. Satul din nord să chiamă *Jeiăn* pe carta mil. Žejane; ĭar cele din sud începînd de la răsarit spre apus: *Senovic* saŭ *Sucodru,* of. pe carta mil. Jessenovich it. Frassinetto; *Nósolo* și *Nóselo,* of. pe carta mil. Novavas și ital. Villanova; *Șușnĭevița* of. pe carta mil. Susgnevizza și croat. Sušnjevica; *Bîrdo* pe carta mil. Berdo; *Grobnic* pe carta mil. Grobnik ital. Grobnico; *Letai* pe carta mil. Lettai și *Grádińe* pe carta mil. Gradigne. Locuitorilor din Jeiăn le zic: *Jeiânți*, celor din Senovic: *De sucodru* și *Podgorți,* celor din Nóselo: *Novoșâni,* celor din Șușnĭevița: *Șușńevți,* celor din Bîrdo: *Briâni,* celor din Grobnic: *Grobničâni* ĭar celor din Grádińe: *Grádinți.* Cum vedem să folosesc pentru numirea locuitorilor de sufixele: *-án* la Rominiĭ de acolo *-ân* și -ьць după evoluția slavă (serbocroată) *-aț*, la Istrorom. *-ăț*, de pildă din *Șușnĭevița*: *Șușńevăț* pl. *-vți.*

Atît după împărțirea bisericiască cît și politică satele Istrorominilor sunt tipice. Precum întreg neamul rominesc stă sub diferite puterĭ așa și Istrorominiĭ aŭ diferiți stăpinĭ. Rumeriĭ sunt creștiniĭ de confesiunea rom. cath. și se țin de dieceza din Triest. Satele lor aŭ diferiți parohĭ. Jeiănu se ține de Munegrande. De parohia din Șușnĭevița se țin: Senovic, Nóselo, Șușnĭevița și Letaĭ, ĭar de Pas să ține Grádińe și de Kerbune se ține Grobnic.

După judecătoriile cercuale (Gerichtsbezirke) Jeĭănu se ține de Castelnuovo; Grádińe, Letaĭ, Grobnic și Șușnĭevița se țin de Pisino ĭar de Albona se țin Bîrdo, Nósolo și Senovic.

După primăriĭ sunt împărțiți în modul cel maĭ nenatural. Nóselo și Senovic să țin de Fianona, Bîrdo de

Albona, Șușnïevița și Letaï de Bogliuno, Grádiñe și Grobnic de Pisino, ïar Jeiănu de Castelnuovo. Numaï primariï din Fianona și Albona sunt Italienï, ceïalalți toți Slavï. La sud milieu-ul e serbocroat, ïar la nord e sloven.

Căile pe carï putem vizità locuințele Rumerilor sunt diferite: dela Fiume cu vaporul la Fianona, de unde apoï cu trăsura, saŭ pe jos peste Cepich la Șușnïevița. Se poate apoï merge din Fiume la Rabaz, de unde apoï suim dealul la Albona. Din Albona coborîm cu poșta la Chersano, din Chersano la Cepich și apoï la Susnïevița. Din Triest venim pînă la Cerovglie, prima stațiune de la Pisino. Din Cerovglie apoï se poate merge cu poșta pentru c^{ca} 1 fl. de persoană direct la Susgnevizza. Escurzioniștiï pot pleca de a dreptul din Abbazia peste Montemaggiore, de unde apoï coborînd la vale dăm de satele Rumerilor din zona de sud. Pentru Jeiănu călătoria cea maï corectă și comodă se face numaï pe linia Triest-Fiume, pe care linie ne dăm jos la gara Sapiane, unde trebue să ne comàndăm o trăsură din Munegrande dejà maï nainte, căcï caï sînt de tot puținï în satele din vecinătatea satelor romînești. Între călătoria de azï și între călătoriile luï Joan Maïorescu e mare deosebire. Vapoarele și drumurile de fer de azï nu eraŭ pe atuncï. Drumurile și arboriï, insigniile diferitelor hotare, de pe vremea luï Valvasor staŭ în mare parte și azï, așa de pildă se văd în drum doï arborï uriași, unul la Cepich și altul la Grobnic.

Umbra arborilor acestora scutia glumele și taifasul bătrînilor, ce azï odihnesc sub glïile grele ale urmașilor lor.

Zona de la sud are forma uneï elipse, căzînd partea de la sud și apsus, căcï la resărit și miazănoapte s-a putut maï greŭ strînge hotarele. De sub Montemaggiore — privind din Birdo saŭ de pe o înălțime delîngă Cepich — înaintînd pe sub poala munteluï spre apus în linie strîmbă, lăsînd către Bogliuno — unde aŭ fost Romînï cu siguranță, dovadă o numire de loc Romania, dar carï azï s-aŭ desnaționalizat în serbocroați — o poartă pentru migrațiunea spre nord

pînă la Gollogorizza merge hotarul. De aicĭ o ĭa spre sud la Gallignana, apoĭ spre răsărit la Pedena — Sumberg — Chersano — Kozljak — Tupliacco și îndărăt către Sucodru — Nóselo și Șușnĭevița. Între Chersano și Cozliac a fost poarta de la sud.

În această vale, căcĭ dealurile din mijloc sunt maĭ micĭ ca munțiĭ de pe la lăturĭ, plină de ĭarbă pufoasă, bogată în lemne, căcĭ Montemaggiore a trebuit să nu fie gol pe la poale, și plină de apă și-aŭ dus traĭul primiĭ colonĭ în cea maĭ mare liniște și îndestulire. Migrațiunile lor aŭ fost sondărĭ de fericire, dar cultura și progresul ĭ-a suprins. Pădurile aŭ fost esploatate, apa le-o sacă bora, care s-a incuibat avînd — în lipsa pădurilor — de plină libertate și tehnica culturală sub pretextul sănătățiĭ publice. Din turmele păstorilor bogațĭ aŭ remas abia cîteva oĭ, carĭ daŭ lîna pentru ciorapĭ și unele haine, scoase azĭ din casă de productele industrieĭ străine și sprijinită de sărăcia modeĭ lipicĭoase. *„Țandalinele“* și *„țărsele“* remân în ladă saŭ la fumul din pod. Brînza, productul mînilor lor, a pĭerit și-n locul dulcețiĭ eĭ s-a încuibat amarul foamiĭ. Caprele sunt oprite. Impositele și legile sunt pe zi ce merge tot maĭ aspre.

Că tot cercul acesta, din care azĭ abià e o elipsă, a fost locuit de Rumerĭ, dovedește acĭasta o mulțime de nume de familie și de locurĭ, vezĭ Cap. III.

Teritorul geografic al dialectelor romîne din Istria scade pe zi ce merge. La răsărit în Senovic abia se maĭ vorbește romînește pînă la Carlovići, la nord în Letaĭ li-e rușine să vorbească, dar sunt și coastrînși de preotul lor, Flegar, din Șusnĭevița, care ĭ-a încărcat de datorii și nu-ĭ îngăduĭe să vorbiască romînește, astfel că băețiĭ uĭtă binișor, ĭar bătrîniĭ, deși știŭ, nu vorbesc, că *„căstă limbă nu-i știmęită“*. Pînă la Zigariște însă știŭ toțĭ romînește. La apus însă în Grádińe staŭ lucrurile de tot slab, aicĭ se vorbește de tot puțin: copiiĭ nu știŭ de loc și ceĭ bătrînĭ vorbesc în dialectele slave folosite de copiiĭ lor. Satul acesta cu generația bătrînă e perdut pentru noĭ.

In 50 de anĭ de cînd a vizitat Joan Maĭorescu Rumeriĭ am perdut multe sate și în puțină vreme remânem cu Nóselo, Șușnĭevița, Bîrdo și Grobnic la sud și cu Jeĭănu la nord. Cele patru sate de la sud nu se pot desnaționaliza, pe deoparte că sunt compacte, pe de alta că Grobnic situat într-o groapă nu prea atrage cultura slavă; ĭar la nord Jeĭănu avînd oameniĭ stare și fiind ferițĭ geograficește nu e judecat la desnaționalizare. Să-ntîmplă atît în Jeĭănu, cît și-n Grobnic, că fete venite din satele vecine învață romînește și vorbesc în casă în limba satuluĭ. De multe orĭ însă se amestecă moda și limba străină sprijinită de preoțime scoate din uz limba romînă.

Din vestitul „Čičenboden", care se-ntindea pe vremea luĭ Ireneo della Croce pînă-n suburbiile orașuluĭ Triest a remas abia un sat și și acela ferit, de o parte la nordost și ascuns de niște pădurĭ.

Românii aceștĭa abià în vremea din urmă s-aŭ cunoscut între eĭ. Ceĭ de la sud n-aŭ știut de ceĭ de la nord. Azĭ însă se cunosc, dar sunt departe uniĭ de alțiĭ și așa nu pot să ajungă în contact. Ar fi bine, dacă s-ar puteà încuscrì uniĭ cu alțiĭ. În felul acesta s-ar regenerà și întărì rassa din forțele propriĭ. Azĭ însă se amestecă cu slaviĭ și eĭ iĭ înghit avînd biserică și în parte și școală comună, care nu-ĭ deosebește pe uniĭ de alțiĭ.

Cap. II.

Stările sociale.

---

a) Romînii din Istria.

Romînii nu represintă după sînge și carne o rassă curată romanică. Peste tot nu să poate crede, că ar fi un popor fără amestec de sînge străin. Chiar în poporul romînesc, în ce privește nu numaĭ corpul, ci chiar și sufletul, avem note, carĭ ne apropie în unele puncte de vecinĭ.

Romînii din Istria se apropie mult după esterior de tipul Slavilor de sud, în special la sud de Serbocroațĭ și la nord de Slovenĭ, uniĭ maĭ oacheșĭ, ceĭalalțĭ maĭ bălĭ. Nu poartă mustețe și barbă ca și Croațiĭ. Italieniĭ sunt feriți de moda aceasta, care nu e maĭ mult, decît un act de civilizație din partea preoților catolicĭ. În Șușnĭevița abia sunt cițiva cu mustețe, apoĭ în Grádinĭe. La nord e mediul cu mustețe așa, că în Jeĭănu le poartă chiar și bătrîniĭ.

Din tipul romînesc avem puține exemplare, în special trebue să amintesc pe frațiĭ *Burul* din Chersano, curațĭ Maurovlahĭ, carĭ azĭ nu maĭ știŭ romînește. În Sucordru sînt foarte interesanțĭ *Suriânĭĭ*. În Villanova încă avem multe tipurĭ romîneștĭ. Rumeriĭ din Jeĭănu se apropie maĭ mult de tipul romînesc, dar acĭ se pare că avem și sînge țigănesc în aceștĭ oamenĭ. Aceĭasta numaĭ așa s-aŭ putut întîmplă, că cu imigranțiĭ aŭ venit și mulți țiganĭ. Nume ca „*Țigân*“ și „*Tigâńikįu*“, ocupațiunea lor cu facerea cărbunilor și în special cerșitoria — care nu totdeuna e urmarea sărăcieĭ — tradează un suflet cam străin de sufletul

romînesc. În general însă luat psyche al Rumerilor e soră cu sufletul romînesc.

b) Ocupațiunea și viața Rumerilor.

Traĭul idilic ce a resuflat in poezia din Calendarul luĭ Asachi a dispărut de mult. Păstoriĭ fericițĭ de odinioară din văile romantice, atit la sud, cît și la nord, sunt azĭ niște economĭ-cerșitorĭ. Economia lor e cît să poate de slabă. Izvorul vinurilor lor de odată a săcat. Chiar tehnica modernă a principeluĭ Augsperg nu maĭ produce, ce a produs bielșugul natural de altădată. Diferitele boale aŭ nimicit viile în cea maĭ mare parte. Înlocuirea vițelor uscate prin altele americane se face de tot greŭ. Lipsa de mijloace și conservatismul prea mare al oamenilor nu scoate sărăcia de după ușă. Via se cultivă în Istria sus și între holdele de bucate. Fiind pămînt de tot puțin sunt silițĭ să-l întrebuințeze cît se poate de bine. Mijlocurile sunt folosite pentru sămănăturĭ, ĭar răzvoarele sunt plantate cu jugastriĭ, carĭ să taĭe pre la coroană, astfel că lasă numaĭ cîte o creangă pe care o împreună cu creanga jugastrului vecin. Pe aceste legăturĭ, într-o parte carĭ staŭ ca lațurile bătute pe doĭ stilpĭ la o înălțime de un metru și maĭ bine se leagă vițele de vie. În chipul acesta (vezĭ jugastri nefolosițĭ încă în fotografia parțială a satuluĭ Șușnĭevița) struguriĭ sunt ferițĭ de umezală și aŭ soare de ajuns, ĭar cultivătoriĭ cîștigă pariĭ și lațurile. Din lemnele aceste (*clenĭ* cum le zic eĭ) folosesc crengile de foc și pentru alte trebuințe economice.

Economia cîmpuluĭ nu produce destule bucate nicĭ chiar pentru familia economuluĭ, necum de vîndut. Seccetea grozavă suge sucurile plantelor, ĭar paele seceĭ nu odată le rupe bora cea turbată. Holdele pîrjolite nu alintă foamea și lacrimile celor lipsițĭ; ĭar comercianțiĭ nu-ĭ prea desmeardă cu cele de lipsă.

Economia de vite încă nu stă bine. Cîteva văcuțe slabe nu pot sătură gurele flămînzilor. Boĭ sînt de tot

puţinĭ. Pentru puţinul lucru de cîmp nicĭ nu e lipsă de forţe multe, ĭar alt cîştig nu pot avea. Creşterea vitelor nu-ĭ la eĭ prea cunoscută. Caĭ nu ţin. În Şuşnĭeviţa abĭa sunt vre-o 3 caĭ, 2 la poştă şi unul la un ţăran. Chiar în economia de casă dintre galiţe n-am văzut decît găini. Oĭeritul stă slab. Brînză de vînzare abia am putut găsi la Jeĭănu. Oĭ sînt de tot puţine, ĭar capre de loc. Nume de animale abia-abia am putut culege, dovadă că nu le prea cresc.

O parte din Şuşnieviţa cu jugastriĭ netăiaţĭ.

Cum vedem cîmpul şi cultura vitelor nu sunt în stare să le dea cele de lipsă. Cîmpul, fiindcă e mic şi şi acel puţin e cultivat cu nişte mijloace, carĭ nicĭ cu sute de anĭ năinte n-aŭ fost de treabă. La Jeĭănu (cf. coruna în glosar) e de tot mare lipsa de pămînt. Acolo sunt necesitaţĭ bieţiĭ oamenĭ să scoată puţinul pămînt dintre pietriĭ şi să-l care cu troaca pe coastele uneĭ gropĭ saŭ ripĭ şi astfel să-şi cultive ceva ceapă şi alte verdeţurĭ şi sămănăturĭ. Cultura de vite e de tot slabă. Fînaţe şi păşune nu aŭ de ajuns.

Foamea şi sărăcia îĭ scot din casă şi-ĭ mînă în lume după pîne. Ceĭ de la sud se duc prin Fiume şi Pola,

încarcă și descarcă la vapoare, mulți dintre eĭ sunt fochiștĭ și se resfiră — legănîndu-se de grijă și de amar — pe valurile mărilor. Ceĭ din Jeĭănu ard la cărbunĭ și-ĭ desfac la Fiume și Abbazia, saŭ vind la oțăt în suburbiile Vieneĭ. Ca să poată vinde niște sacĭ de cărbunĭ trebue să plece cu noaptea, saŭ chiar și cu seara în cap și să oarbece ceasurĭ întregĭ peste dealurĭ și văĭ pînă ce ajung — ruptĭ de trudă și nedurmițĭ — la Fiume.

Își poate fiecine închipui, că o astfel de ocupațiune plină de nevoĭ și grijĭ nu poate aduce o viață liniștită și cît de cît fericită. Și aceștĭ săracĭ sunt totuși fericițĭ. Peregrinează de multeorĭ cu lunele, cîștigă cîțiva banĭ și să rentorc, dacă nu ĭ-a înghițit lăcomia măriĭ, la vetrele lor și aprind din noŭ focul în ele. Poveștile, revederea și ĭubirea plus pînea adusă satură corpul și liniștesc sufletul agitat. M-am gîndit de multeorĭ, văzînd căsuțele lor pline de fum, copiiĭ murdarĭ năintea ușeĭ, mamele îngrijorate, că ce puternică trebue să fie dragostea bărbaților lor, carĭ se muncesc prin străinătate, ca să sature pe ceĭ flămînzĭ de acasă. Și apoĭ pe lîngă acea dragoste îĭ maĭ leagă și ĭubirea de locul lor natal, cum ne leagă și pe noĭ de glia noastră. Aceste doŭă forțe zguduĭe sufletul și-ĭ mișcă pornirile. Pînă cînd Romîncele vor fi mame cum să cade, casa și vatra lor din Istria nu va pieri. Și dacă forțe esterne nu-ĭ vor lăsà să maĭ vorbiască în dialecte romîne, vor vorbi în dialecte slave, după cum e legea firiĭ, care preface și schimbă totul. Sufletul lor tot românesc va fi și va nobilità inima cuceritoruluĭ. Cazurĭ de aceste nu sînt singuratice în istoria popoarelor. Chĭar în Rumeriĭ de azĭ avem Slavĭ carĭ vorbesc romînește, pre cum vorbesc toțĭ Čičiĭ nostri din Čičenboden (Țara Čičilor) diferite dialecte slave. Ce-ĭ leagă de Rumerĭ e numaĭ sufletul, care difere pe lîngă toată asimilarea de sufletul slav de sud.

c) Biserica și școala lor.

Hrana sufletească ar trebui să le-o dea biserica și școala. Biserica în loc de ĭubire propovăduește ură între

frați, înțeleg frații lor de sînge și carne, ïar nu de confesiune. Preoții catolici, apostolii nenaturalï aï mișcărilor slave naționale, lucru ce n-ar trebui să fie îngăduit de cozmopolitismul clasic al bisericeï catolice, se adaptează unor operațiï, carï nu află hrană naturală în sufletul lor. În Istria e lupta pe viață și moarte între Italieni și Slavï. Administrația austriacă stă în serviciul utilitarismuluï politic dintr-o țară poliglotă. Lupta se dă între intelectualï, ca de obiceïu. Poporul e departe de aceste marï mișcărï și străine de interesele luï. În orașe domnesc Italieniï, ïar la țară Slaviï. Producțiunea etnică e maï mare la Slavï, ca la Italienï. Representanțiï forțeï brute sunt — după cum e și natural — Slaviï, ïar a forțeï intelectuale sunt Italieniï. Sufletul italian a scutit și a adus ce e bun și frumos. Cultura și civilisația din țările măriï adriatice a fost sădită de Italienï. Și în lupta dintre diferitele societăți nu hotărește cantitatea, ci calitatea forțelor. Aceste douĕ forțe — diametral opuse — cilțuïe pe bieții Rumerï și resultanta va fi nimicirea lor, saŭ tragerea celor nestriviți pe o parte. În asimilările sociale ale popoarelor finea sigură e desnaționalisarea.

Biserica Rumerilor e catolică. Preoți ca Flegar spun de noï că suntem păgînï, că legea noastră nu-ï bună, că limba noastră-ï proastă și că nu o poți folosi decit în satele rumere. Astfel de fapte nu cad în competința unuï preot, care în orbirea ureï luï de rassă a ajuns atit de departe, că nicï nu vrea să maï stea de vorbă cu un Romîn. Și tot acest servitor la prea sfîntul altar al Domnuluï are curajul, să se roage pentru sufletul unor oamenï păstoriți de S. sa, carï sunt frațï cu Rominiï. Dar aceste rugï nu se fac în limba romînească, căcï buzele romîne de sigur n-ar murmurà rugï mincinoase. Nu cu mult maï nainte se spovedeaŭ Rumeriï romînește; și stiaŭ să rostiască rugăciunï în limba lor. Azï nicï luï Dzeŭ nu le e permis să se roage în limba lor. Mulți bătrînï și toțï copiiï sunt lipsiți de această mîngăere și nu-și pot mărturisi păcatele, neștiind vorbi în limba preoților. Aceste lucrurï

le cunosc și preoții. Și serviciul lor nu e de natură de a satisface trebuințe naționale, ci individuale. Acțiunea lor numaĭ atuncĭ e morală, cînd trebuințele sufleteștĭ ale creștinilor nu sunt înlăturate.

Una dintre cele maĭ importante chestiunĭ e de a ști timpul de cînd sunt catolicĭ aceștĭ Rumerĭ. Să știe că Romînĭ catolicĭ sunt numaĭ indivizĭ, ĭar nu ținuturĭ, înțeleg rom. catolicĭ.. Dacă aceștĭ Romînĭ aŭ imigrat din Balcanĭ e eschisă orice posibilitate de a fi putut fi cîndva catolicĭ. Biserica ortodoxă din Istria e foarte slabă, azĭ esistă un singur sat, Peroj, și acesta e imigrat din Montenegro prin suta XVIII, cum se zice. Rumeriĭ sunt azĭ catolicĭ și s-aŭ ținut de diferite episcopiĭ. Aŭ oscilat între Pola, Veglia și Triest. Dacă am avea documente publicate, saŭ dacă s-ar păstrà în archive și ar fi permis, luĭ Bartoli nu ĭ-aŭ permis, să căŭtăm prin ele, atuncĭ ușor am putea aflà cam din ce vreme sunt aceste sate inșirate în lista parohiilor din cutare saŭ cutare dieceză. Aniĭ acestia ar dovedi catolicismul și existența Rumerilor în Istria. Între împrejurările de azĭ e greŭ de dezlegat această chestiune.

Cît privește școala trebue să mărturisesc, că-n privința aceasta nu s-a făcut, decît o comedie fără sfîrșit. Școală n-aŭ avut Rumeriĭ de loc. Cel mult s-a ținut din partea preotuluĭ nainte de confirmare pentru cîteva zile uneorĭ săptămînĭ un fel de instrucție religioasă, ca să-nvețe băețiĭ unele rugăciunĭ. Rezultatul e cît să poate de nesatisfăcător și din punct de vedere pedagogic zero. A învăța băețiĭ să rostească niște rugăciunĭ, pe carĭ dînșiĭ chiar romînește nu le ar înțelege se poate. Acĭasta e însă un joc de memorie, și valoarea luĭ e maĭ mică, decît relativă, și din punct de vedere psihologic se apropie de jocurile de copiĭ.

Menirea școliĭ însă, e a luminà mintea. Biserica și școala trebue să nobiliteze inima și să lumineze mintea. Împlinind numaĭ aceste misiunĭ instituțiunile respective pot avea valoare morală. Biserica e pusă-n serviciul Slavilor. Preoțiĭ ucid germeniĭ de ĭubire dintre frațiĭ romînĭ. Și școala vrea să fie armă politică. Mișcările antiromîneștĭ

2*

voesc să desnaționalizeze Rumerii. Biserica a început aceasta muncă; școala vrea s-o încoroneze.

Dejà din 1888 avem o școală votată pentru Rumerii din Val d'Arsa de sub Montemaggiore. Și aceastà școală după dublă votare n-a fost deschisă nizĭ azĭ. La 1888 dep. Dr. Costantini a făcut o relațiune splendidă și dieta a votat o

Dr. Costantini.

școală populară încontra vorbiriĭ drului Laginja, avocat din Pola și un Serbocroat, care tăgădue și existența Romînilor din Istria. Rolul D-sale linguistic e ridicol, ĭar cel politic e evident. O negare însă dovedește de multeorĭ togmaĭ ce n-aĭ vrea să spuĭ. După D-l Dr. Laginja ar trebui să fie Slavĭ și Dacoromînii, fiindcă aŭ diferite noțiunĭ de cultura pămîntuluĭ și nume de origine slavă, fapt ce nu poate proba lipsa de cultură. Un esemplu, cînd

vorbim de *plug*, nu putem dovedi că Rominiĭ n-aŭ știut *arà*, fiindcă instrumentul de arat, făcut de Slavĭ, poate a fost împrumutat saŭ cumpărat de Rominĭ, de altfel la Arminĭ se zice *aratru*, cuvînt curat latin. În Cap. III voĭ da diferite materiale filologice, carĭ vor ilustrà în deajuns că D-l Dr. Laginja greșește.

Daŭ în original raportul și discusiunea asupra școliĭ romîne din Istria după publicațiunea oficială din ședința a III (sesia VI per. VI).

Cestiunea școaleĭ din Istria.[1])

Resoconti Stenografici delle sedute della dieta provinciale dell' Istria. VI. Sessione del VI. Periodo elettorale Settembre-Ottobre 1888. Parenzo, Stab. tip. Gaetano Coana 1888. —

Resoconto Stenografico della III. seduta della Dieta provinciale dell' Istria. Parenzo, 13 settembre 1888, pag. 22.

Furono presentate:

„Da vari comunisti di Susgnevizza una domanda, controfirmata dall' on. Scampicchio, colla quale chiedono l' istituzione colà d' una scuola popolare pubblica con lingua d' istruzione rumena (Ilarità).“

Chestiunea a fost dată comisiunei școlare și apoĭ a venit la desbatere în 3 Oct. 1888.

Resconto Stenografico della VII. seduta della Dieta provinciale dell' Istria. Parenzo, 3 ottobre 1888.

Pres. Tratteremo ora sulla relazione della Commissione scolastica relativamente alla petizione avanzata dai comunisti di Susgnevizza ecc. per l' istituzione colà di una scuola poporale pubblica con lingua d' istruzione romanica. L' on. dott. Costantini vorrà riferire.

Rel. dott. Costantini (legge):

Eccelsa Dieta!

Quarantasette capi-famiglia di Susgnevizza e luoghi contermini hanno prodotto all' eccelsa Dieta il seguente memoriale:

„A termini dell' articolo 19 della legge fondamentale dello Stato del 21 dicembre 1867 sui diritti generali dei cittadini dei regni e paesi

---

[1]) Cf. *„Il giovine pensiero“* jurnal italian din Pola Nriĭ 8 și 17 din 1887, apoĭ *„L'Istria“* din 6 Octomvrie 1888 și *„Tribuna“* din Sibiiŭ Nriĭ 236, 237 și 238 din 1888.

rappresentati nel Consiglio dell' Impero, ogni singola nazione ha l' inviolabile diritto di conservare e coltivare la propria nazionalità ed il proprio idioma.

Tale disposizione di legge è però rimasta lettera morta pei rumeni dell' Istria, pei quali non venne fin qui aperta neppure una scuola, abbenchè, secondo l' anagrafe del 31 dicembre 1880, essi sieno apparentemente in numero di 1562, in realtà però in numero ben maggiore, ed abbenchè il § 1 della legge provinciale 30 marzo 1870 sull' istituzione, conservazione e frequentazione delle scuole pubbliche popolari stabilisca che una scuola popolare publica dovrà venir istituita dovunque nel circondario di un' ora si trovino 40 fanciulli obbligati alla frequentazione, comprenda il circondario uno o più luoghi, singole case sparse o riunite.

La popolazione rumena dell' Istria abita nei villaggi di Susgnevizza, Berdo, Villanova, Jessenovich, Lettai, Grobnico, e Possert. Centro di tutte queste località è Susgnevizza, non solo pel suo maggior numero d' abitanti, ma anche perchè nessuna delle accenate località vi dista più di un' ora. A Susgnevizza sarebbe quindi da aprirsi una scuola con lingua d' insegnamento rumena.

I sottoscritti prevedono che per l' aprimento d' una tale scuola si porteranno in campo mille ostacoli, primo fra i quali la mancanza di maestri, ed in secondo luogo la mancanza d' un conveniente locale scolastico. Ma se in Istria non vi esistono dei maestri abilitati all' insegnamento nella lingua rumena, ve ne sono però nella Bucovina, e non sarebbe cosa difficile di averne uno ed anche più di quella provincia; mentre, per ciò che riguarda il locale scolastico, i suddetti Comuni interessati non sarebbero alieni dall' affrontare qualunque sacrificio per ridurre una casa a Susgnevizza ad uso di scuola ed al caso per construirne anche una nuova, nella speranza sempre che codest' eccelsa Dieta, compenetrata della convenienza e necessità di non lasciar scomparire ogni traccia d' una nazione che da molti secoli qui dimora, conservando pur sempre, sebbene circondata da popoli di diversa favella, l' uso della propria lingua, animata dai più liberali principî d' equità e giustizia ed amante d' ogni civile progresso, versebe loro incontro con qualche sussidio dal fondo provinciale.

Ed invero, in quali tristissime condizioni si morali che economiche non versa la popolazione rumena dell' Istria per la mancanza appunto d' una propria scuola? Eppure essa deve contribuire, come ogni altra nazionalità, alla spesa non indifferente che la provincia sostiene pel mantenimento delle scuole pubbliche, senza risentirne alcun vantaggio. Ma se per anni ed anni i rumeni dell' Istria, in gran parte inconosci dei propri diritti, non fecero alcun passo per l' ottenimento d' una scuola popolare nella propria madrelingua, giunto è ormai il momento che anch' essi, stanchi di vivere più oltre nell' ignoranza e nell' ab-

bandono, non volendo essere considerati da meno delle altre nazionalità che vivono in provincia e che sono fornite a dovizia di scuole pubbliche, devono far sentire la propria voce a tutela di quei sacrosanti diritti che, come a tutti i cittadini, anche ad essi sono garantiti dalle leggi fondamentali dello Stato.

Epperciò, ritenendo di non aver altri a chi meglio affidare la tutela di questi diritti, i sottoscritti orano rivolgersi a codest' eccelsa Dieta, affinche già nella sua sessione di quest' anno voglia compiacersi:

1. di esternare il voto che quanto prima sia aperta a Susgnevizza, ed al bisogno anche in qualche altra località, una scuola pubblica popolare con lingua d' insegnamento rumena e colla lingua tedesca quale materia d' obligo;

2. di incaricare l' inclita giunta provinciale a fare le pratiche necessarie presso l' eccelsa i. r. Autorità scolastica provinciale affinchè tale voto sia colla maggior possibile sollecitudine tradotto in atto;

3. di assegnare, stante la povertà dei Comuni petenti, un adeguato sussidio dal fondo provinciale per la provvista, l' adattamento e l' ammobigliamento d' un conveniente locale scolastico."

Susgnevizza, 31 agosto 1888. (Seguono 47 firme.)

La Commissione scolastica, alla quale venne demandato il memoriale per studio e riferta, ha l' onore di riferire in proposito quanto appresso:

„Nella regione della Val d' Arsa, e precisamente nei Comuni censuarsi di Susgnevizza, Berdo, Villanova, Jessenovich, Lettai, Possert, Grobnico, e Gradigne la popolazione e romanica ed ascende, secondo l' ultima anagrafe, a 2299 anime.

Non si hanno notizie storiche dalle quali si possa desumere l' origine in Istria di quella stirpe, mentre ve ne ha parecchie riguardo alla venuta e translazione delle genti slave; quindi prevale giustamente l' opinione che i nostri romanici siano discendenti dalle colonie che i romani collocarono dal Quarnero al' Mar Nero, e che e là tutt' ora si mantengono.

I romanici d' Istria conservarono la loro lingua malgrado che siano circondati da popolazione slava e che da preti slavi ricevano l' istruzione religiosa, per cui sino da fanciulli sono costretti di apprendere lo slavo.

Ciò non pertanto non solo conservarono la loro lingua, ma non rinnegarono nemmeno la loro stirpe, e ciò perche il tipo del popolo che li circondà si appalera loro contrario di razza e di favella, perchè occupano un territorio abbastanza estesso e popolato da poter fra loro contrare matrimoni, perchè, in fine, il popolo con cui sono a contatto

non esercita su di loro alcun ascendente, per qualità morali, da stimolarli all' imitazione.

Eppercio, ad onta dell' abbandono in cui per secoli vennero lasciati, i romanici della Val d'Arsa hanno piena consapevolezza di sè e sanno di essere gente diversa e più svegliata dell' altra che li circonda. E prova di ciò diedero ogni qualvolta qualche viaggiatore rumeno di più elevata coltura passava per colà e seco loro si intratteneva per iscopi di studio, chè quella povera gente li circondava estatica ad ascoltare discorsi con termini diversi da quelli colà usitati nei giornalieri bisogni.

Nessuna meraviglia adunque se questo popolo manifesta alla fine, in questi tempi di generale risveglio, il desiderio di godere lui pure un tal quale insegnamento nella sua lingua.

Fatti questi rilievi, la Commisione scolastica ha riconosciuto in massima il diritto di quella popolazione di avere una qualche istruzione nella propria sua lingua, per la ragione che quel popolo esiste di fatto ed ha per ciò eguali diritti degli altri, anche perchè come gli altri sottorta ad eguali sacrifici di sangue e di danaro a favore dello Stato.

Se poi vi concorrano o meno gli estremi richiesti dalla legge per istituzione in quella regione di una scuola, se all' uopo sia da prescelgersi il villagio di Susgnevizza o qualche altro, ciò è quanto la Commissione non ha potuto rilevare, essendo all' uopo necessarie accurate indagini.

Dessa però fin d' ora è dell aviso, che dall' avviare le volute investigazioni non debba distorre la tema di difficoltà cui si anderebbe incontro nell' attuazione pratica della desiderata scuola, perchè le difficoltà non sarebbero mai si grandi da non poter essere superate, e perchè le difficoltà eventualmente congiunte coll' attivazione di una istituzione utile e non solo giustificata ma richiesta in diritto, non devono a priori rimuovere dai passi necessari per la sua realizzazione.

Per tutte queste considerazioni la Commissione scolastica si pregia di proporre che l' eccelsa Dieta voglia deliberare:

„Il memoriale dei romanici della Val d' Arsa per l' istituzione di una scuola popolare a Susgnevizza con lingua rumena d' istruzione, viene rimesso con appoggio e raccomandazione all' inclita Giunta provinciale per i necessari rilievi e conseguenti proposte all' Autorità scolastica provinciale."

Pres. È aperta la discussione su questa proposta. Desidera taluno di prendervi la parola?

L' on. Jenko.

Jenko. (Discorre a lungo in lingua slava. — I deputati ed il pubblico ridono perchè l' oratore sovente ripete la parola: „Ciribiri". Alla fine del discorso i deputati della minoranza applaudono.)

Pres. Vuole qualche altro discorrere in proposito?

L' on. *Laginja.*

Dott. Laginja. Eccelsa Dieta!

La questione di cui ora si tratta ha un' interesse storico e null' altro.

Che nell' Istria ci sieno degli avanzi di stirpi romane, e che ve ne forsero molto più di quelli che vi sono adesso, non vi ha punto di dubbio; ma che oggi giorno si possa parlare d' una nazionalità nell' Istria, questa è la prima che sento. (Voci: oh!)

I così detti romanici, o veramente „ciribiri" com' essi si chiamano in Istria, non sono rumeni, non spettano cioè alla nazionalità daco-romana dell' atuale regno di Rumenia, e di qualche provincia dell' impero austriaco-ungarico, come sarebbero la Bucovina, parte dell' Ungheria, ed altre.

Questi nostri „ciribiri" sono qualche avanzo di quelle legioni romane che passando dall' Italia per l' Istria verso l' Oriente formavano stazioni militari, e formano ancora qualche villaggio, o come allora si diceva „Castra" e Municipî, con genti latine di Dio sa quale nazionalità, se si volesse più da vicino analizzarle.

L' attuale popolazione, che conservo alcunchè di quel miscuglio di lingue romaniche, non più dirsi rumena.

Io che conosco personalmente qualche abitante del luogo di Sejane, che ho avuto occasione di parlare con quelli e di studiare i loro costumi ed altro, posso assicurare l' eccelsa Dieta, che sarebbe assai arrischiato il sostenere che essi sono ancora oggi giorno rumeni.

Bastino a provarlo i cognomi di tutti quelli di Sejane, ove vi saranno circa sei o settecento abitanti che si chiamano la più parte Stambulich, Zadcovich, Sancovich, Marmilich ecc. — Si deve quindi riconoscere che questi non sono avanzi di stirpe romane.

Quelle popolazioni sono state slavizzate e precisamente croatizzate — e questo e un fatto: gli elementi di coltura per quelle popolazioni sono li elementi di coltura slava, imperocchè i principî fondamentali della coltura sono costituiti dalla religione e dal lavoro della terra; e per questo la parola „cultura" deriva dalle parole o verbo *colere*, per cui si dice *colere deos* = avere religione, e *colere agros* = lavorare la terra.

I così detti romanici dell' Istria hanno la religione cristiano-cattolica croata . . . (Ilarità). Si, cristiano cattolica, ma croata dal lato di lingua; l' istruzione religiosa viene loro impartita da secoli in lingua croata; conoscono bene cosa sia „bog", „blagoslov", „raj" ecc. Tutti gli utensili od ordigni di cui essi si servano per la loro economia rurale sono denominati con vocaboli prettamente croati. (Segni di negazione.)

Sissignori! parlino con quella gente e troveranno che tutti sono croati. Come nel contado di Parenzo si trovano i nomi Micalovich, Jurcovich, Lovrinovich ecc., e nelle prossime vicinanze di qui gli strumenti rurali si nomino: „plug“, „lemei“, „otka“, ecc., che sono tutt' altro che italiani. Conosco quella popolazione e so che la stessa usa quel miscuglio di lingua soltanto ancora quando vuole non essere compresa da altri. Osservo, fra parentesi, che da dieci in avanti si conta in croato; moltissimi concetti ancor più semplici vengono espressi in lingua croata; dimodochè in quel miscuglio parlato dai nostri „ciribiri“ ci saranno appena sette o ottocento parole di origine romanica o latina.

Da tutto ciò traggo argomento non potersi credere che i petenti — quaranta sette o quanti sono segnati — abbiano bene compreso il tenore dell' istanza prodotta a codesta eccelsa Dieta; poichè coll' eguale diritto con cui essi chiedono l' istituzione d' una scuola rumena, sono persuasissimo che potrebbero chiedere la creazione d' una scuola con lingua d' insegnamento latina classica, la quale forse si avvicinerebbe qualcosa di piu al dialetto da loro usato.

Io credo invece che il desiderio di quelle popolazioni sia realmente quello di avere una scuola. Sul punto se questa debba essere italiana o croata, noi, naturalmente, come stanno ora le cose, avremo da lottare ancora; ma sul punto dell' istituzione di una scuola rumena, io credo che nessuno dovrebbe interessarsi.

Pres. Viene richiesta da altri la parola. Non venendo richiesta, dichiaro chiusa la discussione e dò la parola all' on. relatore.

Rel. dott. Costantini. Quando parlava l' on. Jenko, io credeva che egli lo facesse per appogiare la proposta presentata dalla Commissione scolastica, dappoi chè quei signori (indicando i deputati della minoranza) che si dimostrano tanto teneri per la loro nazionalità, dovrebbero egualmente essere gelosi anche della nazionalità degli altri. Ma da guanto disse dippoi l' on. dott. Laginja si scorge che essi vogliono adoperare anche in questo incontro due misure; vale a dire per se essi vorrebbero tutto, e per gli altri, ossia per quelli che non sono loro connazionali, nulla.

La Commissione ha dichiarato nella sua riferta che essa non a potuto rilevare quando sieno venuti i rumeni in Istria; ma tutta via sta il fatto storico ch' essi sono venuti nella nostra provincia ben prima degli slavi che li circondano.

È bensi vero che i rumeni dell' Istria sono costretti a parlare la lingua croata nei loro diuturni contatti con quelli che li avvicinano; ma e pure un fatto — e un fatto caratteristico — che fino all' età in cui essi vanno in Chiesa, non parlano altra lingua che la rumena. Allora soltanto quando cominciano ad essere istruiti nella religione sono costretti ad apprendere la lingua slava in cui viene loro impartita

l' istruzione religiosa — e ciò deve naturalmente avvenire, avvegnacchè il prete che essi hanno non conosce punto la lingua rumena.

Io non so se l' on. dott. Laginja conosce quella gente, ma se egli la conoscesse vedrebbe a primo aspetto guanto essa sia diversa persino di fisionomia dall' altra popolazione che la circonda. Quando poi essi vengono a contatto coi loro vicini, sono costretti, naturalmente, a parlare la lingua slava; ma quando sono soli, nelle loro famiglie, fra di loro parlano sempre la lingua romanica. Questo e un fatto che sarebbe inutile il voler negare. E noi che conosciamo molto bene quella popolazione — meglio che i signori di quella parte (accennando alla minoranza) — possiamo assicurare che se essa non ha potuto avere fino adesso un' istruzione nella sua madre lingua, se essa fu costretta di dimenticarla, cio non toglie che la popolazione stessa non abbia oggi il diritto di farsi sentire e di proclamare alto il suo sacrosante diritto di essere istruita nella medesima.

E perciò la proposta che oggi viene fatta dalla Commissione, e che è concepita in termini generali, io spero che l' eccelsa Dieta vorrà senz' altro accettarla. (Dott. Gambini: Bene!)

Pres. Porto ai voti la proposta fatta dalla Commissione scolastica, la quale suona: (la rilegge).

Chi accetta questa proposta vorrà dimostralo col levarsi.

La proposta è accolta.

După aceasta hotărîre ar fi trebuit, ca guvernul să instituie o școală romînă. Lucrul însă nu s-a făcut. Nu s-a făcut, fiindcă administrația n-a voit. Serbocroaților nu le a trebuit școală romînă. A trebuit să se trimită o comisie la fața locului, ca să dovedească naționalitatea și limba Romînilor. Și e cunoscut că-n orice loc din lume administrația poate face stiință și pedagogie politică. Așa și-n Șușnievița, căcĭ aicĭ ar fi trebuit să se institue școala romînă, s-a dovedit oficial că oamenii cer școală croată și nu romînă. Sunt mijloace de convingere maĭ cu seamă atuncĭ, cînd tu eștĭ stăpîn cu puterea în mînă și contrarul tăŭ e cu mîna goală. Un singur om și acesta a fost Francesco Scrobe, care și a susținut subscrierea și pretensiunea pentru școala romînă.

Romîniĭ aŭ pĭerdut cauza și Serbocroațiĭ aŭ cîștigat. 12 anĭ după aceasta nu s-a maĭ făcut nimic în cauză. La 1900 fiul bătrînuluĭ Scampicchio, Dr. Ubaldo, atuncĭ

deputat, azĭ secretar de stat, a făcut o moțiune foarte frumoasă pentru școala romînă. Dînsul a cerut, ca limba de propunere să fie romînă și a doua limba în senzul legiĭ școalelor populare din Austria să fie cea nemțască. Reproduc în întregime vorbirea druluĭ U. Scampicchio.[1])

Per una scuola rumena.

L' *On. Scampicchio* svolge la sua mozione come segue.

Eccelsa Dieta!

Nella sessione dietale dell' anno 1888 alcuni capifamiglia di Susgnevizza, e paesi circostanti, presentarono a questa Eccelsa Dieta una petizione per ottenere una scuola popolare con lingua d' insegnamento rumena.

Nella seduta del 3 ottobre 1888 il compianto benemerito deputato Dottor Francesco Costantini, quale relatore della Commissione scolastica, in un' esauriente relazione, appoggiò tale domanda, e la raccomandò all' Inclita Giunta.

Da quell' epoca sono già passati dodici anni e i rumeni della Val d' Arsa attendono ancora la scuola. L' autorità politica, per non far dispiacere agli slavi, che si erano opposti all' erezione della scuola rumena, *nei rilievi assunti sopra luogo,* approfittando dell' inesperienza di quelle povere popolazioni e fondandosi anche sull' ultima statistica ufficiale, li aveva fatti passare per croati. Da quanto dirò in appresso risulterà l' infondatezza di tale informazione.

I Rumeni d' Istria abitano in due regioni distinte. I più numerosi sono quelli dell' Istria subalpina e vivono in sette villaggi sotto al Monte Maggiore. Gli altri hanno stanza nel villaggio di Seiane nell' Istria alpina. *Avverto* che io tratterò oggi soltanto dei primi, di quelli, che occupano il territorio piedemontano del Monte Maggiore, comunemente conosciuti sotto il nome di Rumeni della Val d' Arsa: perchè sono i più numerosi, e perchè ho avuto l' opportunità di conoscerli da vicino, di studiare i loro costumi, di constatare personalmente la possibilità di istituire per essi una scuola rumena.

Sull' origine dei Rumeni d' Istria non esistono notizie storiche sicure. Si può per altro impugnare, senza alcuna esitanza, l' opinione espressa nella seduta del 3 ottobre 1888 dal dottor Laginja; il quale, senza ombra di fondamento, con la consueta sicumera, non si *peritò* di sentenziare che *sono qualche avanzo di legioni romane di genti latine*

---

[1]) Cf. jurnalul *L'Istria,* No. 951 (Anul XIX 1900, aug. 11, Parenzo) p. 7—8. Traducerea rom. am dat-o în *Tribuna* (Sibiiu) No. 161 și comentarul în No. 162.

di Dio sa quale nazionalità. Già il fatto che i Rumeni d' Istria parlano un linguaggio comune agli altri rumeni, che pure abitano in paesi tanto lontani, dimostra che essi non sono autoctoni, che non derivano dalla romanizzazione del nostro paese. Dagli studi fatti in questi ultimi anni, fu messo in chiaro, che i rumeni vennero quali coloni in Istria, probabilmente dal bacino inferiore del Danubio, nel secolo XV. Lo afferma il Miklossich, professore dell' Università di Vienna, il quale, in due opere ha trattato scientificamente l' argomento; e anche l' Ascoli, nei suoi studi critici, arrivò presso a poco alle stesse conclusioni.

Per quello che concerne il linguaggio parlato dai Rumeni d' Istria, conviene anzitutto ricordare che si conoscono tre distinti dialetti rumeni: il daco-rumeno (rumeno settentrionale) parlato nella Transilvania, nel Banato e nella Bucovina; il macedo-rumeno (rumeno meridionale) proprio ai rumeni della Macedonia, della Grecia e dell' Albania; e finalmente l' istrorumeno (rumeno occidentale) usato nell' Istria subalpina in sette villaggi, e nell' Istria alpina a Seiane. Questi tre dialetti hanno alcuni caratteri particolari che li distinguono l' uno dall' altro; si riscontrano però delle affinità fra il dialetto istriano e quello parlato al bacino inferiore del Danubio.

Il Dottor Laginja, nella seduta piuaccennata sosteneva — forse per ignoranza e probabilmente in mala fede — che *l' attuale popolazione non può dirsi rumena, che gli elementi di coltura sono slavi e che vengono adoperati vocaboli slavi per indicare la divinità come pure tutti gli utensili ed oggetti dell' economia domestica e rurale.* Ciò è in gran parte falso e nel rimanente esagerato.

I Rumeni della Val d' Arsa chiamano *Domnu* Iddio, e nel saluto: *Domnu cu voi, Domnu cu tire*; dicono *rugà* pregare, *bassérica* la chiesa, *dracu* il diavolo, *vipt* il vitto, *vir* il vino, *verir* il veleno, *lapte* il latte, *carne* la carne, *sare* il sale, *pera* il pane, *lara* la lana, *avlatu* il lievito, *zesse* tessere, *cerne* crivellare, *macira* macinare, *paste* pascere, *semira* seminare, *lingura* il cucchiaio, *ciaptir* il pettine, *furca* la rocca per filare, *frassir* il frassino, *cadera* la caldaia, *secure* la scure, *spiru* lo spino, *gaglira* la gallina, *capra* la capra, *bou* il bove, *callu* il cavallo, *pira* la pecora, *passere* l' uccello, *mugliera* la donna, *nunze* le nozze, *sora* la sorella, *socru* il suocero, *oste* l' esercito, *limba nostra* la lingua nostra, e così via discorrendo.

Certamente che, come in tutti i dialetti, anche nell' istro-rumeno infiltrarono elementi eterogenei, affini, italiani — e stranieri, slavi. Ma tali influenze, se pure turbarono alquanto la purezza della lingua, non riuscirono però ad *offuscarne* il carattere. Quantunque da più di cinque secoli i rumeni d' Istria si trovino separati dai loro connazionali, non abbiano nè scuole, nè maestri, nè sacerdoti, debbano in tutte le loro contingenze e nei rapporti esterni adoperare altro liguaggio,

tuttavia — tanta è la forza di resistenza della latinità — lo scheletro del dialetto rimase rumeno, con accentuata somiglianza alla lingua rumena letteraria. Che poi il dialetto non sia tanto povero di vocaboli propri, lo prova la circostanza che i Rumeni della Val d'Arsa parlano e s' intendono benissimo coi loro connazionali delle altre regioni della monarchia: il che non succede agli abitanti della circostante campagna, di nazionalità slava, i quali non comprendono affatto i dialetti parlati nelle provincie croate, e per intendersi coi loro pretesi connazionali devono parlare italiano. D' altronde della ricchezza di vocaboli del dialetto istrorumeno, fa fede il dizionario di questo dialetto testè pubblicato.

Del pari è falsa l' asserzione del dottor Laginja che i Rumeni dell' Istria adoperano *quel miscuglio di lingua* — come egli insinua — *soltanto quando non vogliono essere compresi*; mentre invece sta il fatto che la usano sempre fra loro e in famiglia, che i fanciulli fino all' età di sette od otto anni non parlano che rumeno, e che molte donne non conoscono altro linguaggio.

Anche l' aspetto esterno dei Rumeni d' Istria è affatto diverso da quello delle popolazioni circostanti: dalla fisonomia, dal portamento, dal colorito e da tutto il complesso della persona, si capisce che appartengono ad un' altra razza. Quantunque *bonari* e di costumi semplici, tuttavia dimostrano *ingegno svegliato, pronto* e vivace.

Riguardo al numero dei Rumeni d' Istria, i dati statistici fino ad ora conosciuti, sono alquanto incerti e molto contradditori. Il dott. Kandler asserisce che nei secoli scorsi il numero dei Rumeni d' Istria ammontava a 10 000. E' probabile che questa cifra abbia qualche fondamento, perchè in alcune località della Val d'Arsa e in altri villaggi del distretto di Albona, dove, da ricordo dei nostri vecchi, si parlava rumeno, non esiste oggi alcuna traccia di romanizzazione. Nel 1846 la statistica ufficiale li fa ascendere a 1555, nel 1850 il Miklossich a 2953, il Combi a 3000 e l'Ascoli a 2200. Nel 1869 il Ficker ne enumera 3000, e nel 1878 il Dizionario cronografico italiano — sulla base della statistica ufficiale pubblicata nel 1803 dall' Ufficio dipartimentale del Lloyd austriaco — li computa a 5000. Nel 1880, mentre Carlo Czörnig ritiene che arrivino a 2121, la statistica ufficiale — come fu sopra accennato — fa apparire, per ragioni di opportunità facili ad immaginare, che in Istria non esistono rumeni. Nel 1884 il dott. Lechner crede che ve ne sieno 2600, e finalmente nel 1888 il deputato dott. Francesco Costantini enumera quelli della Val d'Arsa a 2299.

Nel decorso anno 1899 un mio amico rumeno, studente di glottologia ha valuto fare una statistica dei Rumeni della Val d'Arsa, recandosi di casa in casa. I suoi rilievi hanno dato i seguenti risultati. Lettai 281, Gradina 256, Grobnico 224, Berdo 800, Susgnevizza Villanova

Iessenovik 1500, assieme 3061; nei quali naturalmente, non sono compresi quelli di Seiane.

Una popolazione di 3061 individui — dimoranti in un raggio ristretto — dà un contigente per una scuola anche di più classi; la quale poi dovrebbe essere collocata a Susgnevizza, che è il centro delle suddette località ed ha maggior numero di abitanti.

Coll' istituire una scuola pei Rumeni della Val d'Arsa si farebbe omaggio alla legalità; dacchè, in base al § 19 della Legge fondamentale di Stato 21 dicembre 1867 e al § 1 della Legge provinciale 30 marzo 1870, una scuola popolare-pubblica deve venir istituita in tutti quei luoghi, nel cui circondario di un' ora si trovino 40 fanciulli obbligati alla frequentazione.

Si maraviglierà forse qualcuno, ch' io abbia proposto quale materia d' obbligo la lingua tedesca anzichè l' italiana. Ragioni di opportunità mi hanno indotto a far ciò. La legge scolastica prescrive l' insegnamento di un' altra lingua oltre la materna. Ora, siccome per avere un docente dovremo ricorrere ad uno dei maestri della Bucovina, i quali generalmente non conoscono l' italiano, era mestieri di stabilire, quale lingua accessoria, la tedesca.

Ritengo che anche l' imperiale Governo, il quale coglie ogni occasione per mostrarsi tenero dei pretesi diritti nazionali degli slavi, e che ha accordato protezione perfino alla nazionalità uscocca — di recente invenzione — riconoscerà l' equità delle mie proposte (*Ilarità*).

A voi onorevoli colleghi, farò soltanto presente che io difendo oggi la causa di una stirpe nobilissima, dimenticata in una regione poco conosciuta, abbandonata a sè stessa, da tutti trascurata; di una stirpe avente comune con noi l' origine nelle glorie di Roma; la quale dobbiamo perciò associare ai benefici della nostra civiltà.

Io sono certo che voi tutti nel vostro patriottismo, nel sentimento di fratellanza, nel pensiero di operare giustamente, troverete sicuro impulso a dare il vostro suffraggio alla mia mozione (*Benissimo bravo*).

Aperta la discussione l'

On. Gambini ass. ricorda che la proposta non è nuova. Anni addietro l' aveva presentata il defunto dott. Costantini. La cosa fu portata in seno al Consiglio scolastico provinciale, il quale mandò sopra luogo una Commissione per interpellare gli interessati, ma questi, meno uno — certo subornati da qualche agitatore — dichiararono di volere una scuola croata. *Nel caso si ripetesse la cosa, propone, che la Giunta provinciale sia autorizzata di creare una scuola privata a Susgnevizza con lingua d' insegnamento rumena.* Questa proposta sia poi accolta come emenda alla seconda delle risoluzioni dell' on. Scampicchio.

On. Scampicchio acconsente e ringrazia dell' appoggio avuto.

Dopo cio sono accolte le proposte che suonano:
La Dieta provinciale delibera:
1. „Viene invitato il Consiglio scolastico provinciale di disporre l' opportuno perchè quanto prima sia aperta a Susgnevizza-*Frascati* — a tutela della colonia rumena colà ancora vivente — una scuola popolare con lingua d' insegnamento rumena e colla *lingua tedesca* quale materia d' obbligo."
2. „Viene incaricata la Giunta provinciale di fare, senza indugio, le pratiche necessarie all' uopo."

Școala votată a douaoră a avut aceleași sorți ca și întîĭa dată. La 1901 am scris din noŭ un articol în Tribuna.[1]) Eram în Paris și am fost informat că se trimite o comisie.

Comisia a urmat și resultatul cercetăriĭ a fost ca și cel dintîĭŭ. Cu mijloacele administrației s-a putut dovedi, că oameniĭ nu cer școală romînă, ci slavă. Minciuna a învins și acum. Guvernul pretinde școală serbocroată, ĭar „giunta provinciale" nu îngăduie și așa niciĭ una nu-și poate face pe plac, fiindcă unul n-are baniĭ și a doua nu-ĭ încuviințază. A intrat în joc, ca să sprijiniască guvernul în acțiune „Soc. Sv. Ciril și Metod" și astfel s-a și zidit păreții școliĭ, dar nu s-a putut deschide. Hazardul a voit ca eŭ să-mĭ fac studiile togmaĭ pe acea vreme agitată. Preotul Flegar a deschis în Aprilie 1905, în săptămîna mare, la Șușnĭevița școala cu solemnități mariĭ, la cariĭ abĭa aŭ participat cițiva oameniĭ din alte sate. Aŭ dat și o mulțime de pușcăturĭ de piĭ și aŭ făcut multă comedie, ca să mă poată supărà și pe mine. Eŭ nu m-am dus în Istria să supăr pe cineva și așa am fost în drept ca să nu mă supăr. Băețĭ aŭ prins cu sila. Instrucția e imposibil de făcut, deoarece aveaŭ o dăscăliță, care nu știa să vorbĭască cu eĭ romînește. Interpretul eĭ a fost preotul Flegar, care mergea regulat la instrucția aceĭa curioasă. Nu-mĭ pot închipui să fie posibil să-nveți niște băeți într-o limbă, de care dinșiĭ niciĭ ideie nu aŭ. Vedeam din zi în zi că și

[1]) Vezi No. 173 (Anul 1901).

băeţiĭ din Letaĭ se răriaŭ. Dăscăliţa s-a şi dus maĭ apoĭ din Şuşnĭeviţa. Azĭ, se zice, că aŭ un învăţător. În afacerea şcoliĭ, în ce priveşte starea eĭ, a scris un articol D-l A. Glavina în *Unirea.*[1])

Atîta luptă şi zbuciumare pentru libertatea de a-Ţĭ instruà băeţiĭ în limba mameĭ tale dovedeşte lipsa de cele maĭ elementare sentimente umanitare din partea autorităţilor austriace. Cu imposibilităţi pedagogice şi probabilităţi politice nu pot opera caractere, carĭ trebue să nobiliteze inima şi să lumineze mintea întru izbînda moraleĭ generale, spre întărirea, mărirea şi fericirea Austriei de Dzeu scutită.

Nedreptatea comisă faţă de Romîniĭ din Istria continuă a agità spiritele şi opinia publică. Romîniĭ din România n-aŭ curajul să se amestece în acĭastă cauză din considerante politice. Slaviĭ fac propagandă din toate puterile cu ajutorul bănesc al Societăţiĭ Sv. Ciril şi Metod, iar Italieniĭ aprind din cînd în cînd candela amintirei pentru odihna vecĭnică a acestor oamenĭ, carĭ se stîng pe zi ce merge. Aşa d. p. în Januarie 1910 jurnalul *„Carroccio"* a publicat un călduros articol sub titlul *„I Rumeni delle Alpi Giulie"*, care a fost reprodus de *„La Voce del Popolo"* din Fiume. Apropos a scris şi *„Il Piccolo"* din Trieste în urma acestuĭ articol un altul *„Per una scuola rumena in Istria"*. În No. 10239 a scris *„Il Piccolo"* alt articol *„Si sarebbe potuta istituire la scuola rumena in Istria?"* tot cu atîta căldură. Lupta aceasta nobilă a continuat-o şi D-l V. Nicoară în *„Il Piccolo"* din 8 Maiu 1910 în articolul splendid *„La purezza latina dei rumeni dell' Istria"*. Pînă azĭ însă n-a sosit ceasul Istroromînilor.

[1]) Vezi *„Unirea"* anul XVI (1906) No. 20 p. 152 în foileton: *„Rumeriĭ şi şcoala naţională"*. Articolul e scris în Susgnevizza şi datat la 1 Maĭu 1906. În el se cere sprijinul Romînilor p. înfiinţarea cîtorva şcoale rom. în Istria.

Cap. III.

Materiale filologice.

---

a) Rotărie — Covăcie.

Numirele diferitelor unelte din rotărie și covăcie le am adunat în Letaĭ și la Bîrștina din Bîrdo de la măestriĭ Ive Zigari și Frâne Ĺubićić.

secura = bardă.
șegunu, -iću = ferestrăŭ.
blâńa, -e, -ile = gelăŭ, rindea.
tesla = ban. chesăr, un toporel îngust și strîmb ca și sapa.
cola, -ele = roată.
glavína = buciumul roțiĭ.
șculę = gaura roțiĭ.
pâlățu = spița roțiĭ.
plățița = năpladul roțiĭ.
lâma = panta roțiĭ.
columbâru = cercul de fer de pe buciumul roțiĭ.
câpița = un cerc în locul cuiuluĭ din osie la roată.
zacolićn = cuĭul cu verigă.
casadura = osia.
oplenu = lemnul de peste osie.
dolińu = ferkedeu (ban.) de peste oplean.
zvezurile = legăturile la osie.
ĵezicu = cracul caruluĭ.
timunu = proțapul.
trĺuga = brăcinarul caruluĭ.
raspustu = inima caruluĭ.
pritâca = geamăna (ban.), adecă craciĭ dinapoĭ.
vâga = aparatul de împedecat carul.
sâna = partea de jos a împedecătoareĭ.
rućița, -e = lemnele în locul leucilor.
vinta = cheĭa șurubuluĭ de împedecat.
ćâvălu = cuiul din napoĭ din inimă.
veruga, -ele = lanțul de împedecat.
mâtrăvida = Schraubmutter, și *mâța lu vidę* în 5.
cricu = sfredelul.
prosicăć = tăctor de fer, e mare și *de năcovală*.

mâța = un ciocan mare.
mâįu = barosul.
cĺućn = cheĭa.
vinta = sfredelul de șuruburĭ.
vida = șurub.
cromțircol = Krummzirkel, la Șușn. se zi ce *șestele ćele gubaste.*

trâpan = Winkelbohrer.
folu-ele, pl. *foĺi* = foiul.
năcovâla = nicovală.
bătu, -ićn = ciocan, -aș.
ĺișćiĺe = cleștele.
morșu = cheĭa franceză.
sfîrdelu și *cricu* = sfredel.
puntarolu = un fer de găurit.

Covăcia luĭ Ive Zigari din Letaĭ.

b) Numele lor.

1. De botez.

Bărbăți.

Âńolo = Angelo.
Bârtoline.
Frâne = Francesco.
Ive = Joan.
Îâdre = Andreĭ.
Ioje = Josif.
Iure = Gheorghe.
Ludo.

Mârco = Marcu.
Mâte = Măteĭŭ.
Miho = Mihaĭŭ.

Osif = Josif.

Pere = Petru.

Salamun.

Toma.
Tone = Anton și Tonćina.
Trâve.

Femeĭ.

Ånița = Anița.

Boja, -ița = Crăciŭna.

Câte = Ecaterina.

Dome, -ița = Domnica.

Franca, -esca.
Fuma, -ița.

Iele, -ița.

Luță = Lucia.

Margareta.
Mârie = Mara, Maria și Marița.
Mârta.
Mena.

Pepa = Josefina.
Petrina.

Roja = Ruja.

Tereja = Teresia.

Ule = Julia.

2. De familie.

Am adunat numele de familie din Șușnĭevița (năintea Dluĭ Belulović), Berdo, Grobnic și Jeĭăn. În general însă e de observat că, numirile de localitățĭ sunt în multe privințe egale cu cele de familie. Pentru celelalte sate ne vom orientà după numirile de localitățĭ, fiindcă nu le am putut aduna din cauza stărilor agitate. Cifrele după nume indică numărul satuluĭ, unde aŭ fost culese.

Babić 5.
Bacóta 4.
Balaćić 5 (ban. Bălâš).
Bașić 4, 5.
Bâco 4.
Belulović 4.
Bercarić, Brcarić 4, 5.
Bobośkić 5.
Bojić 3.
Bubulić 5.

Carlić 5.
Crțulić 4.
Crujilă 3.
Crumpester 5 (bast. d. Triest).

Defranza 5 (din Cepich).
Dijanić 4, 5.
Dorićić 8.
Dudić 5.

Faldić 5.

Ferlić 5 (Veprinac la Abbazia).
Fumić 5.

Glavić 4.
Glavina 4.
Gitz 5 (bast. din Triest).
Gretz 5 (bast. din Triest).

Hií 3.

Ielencović 5.
Ielovćić 5 (și în Cepich).
Iurman 4, 5.

Klanjaț 5.
Koren 5 (bast. d. Triest).

Leban 3.
Lențović 3.
Ĺubićić 3, 5.

Malinarić 5.
Marmilić 8.
Mihanćić 5.
Milić 4.

Mițetić 5.

Naćinović 5.

Peloza 8.
Pețolić 5.
Podrugovaț 3.
Prusić 5.
Puharić 3.

Runco 3.

Sancović 8.
Scrobe 4.
Stambulić 8.
Stanḱić 5.
Sudulić 5.

Surian 4.

Șcalir 4.
Ștenta 4.

Tercović și Tṛko-vić 5.
Turcović 8.

Țițiran 3.
Țvețić 4.

Vodopia 4.

Zancović 5.
Zatcović 8.
Zgaĺardić 5.
Zović 3, 5.

3. De batjocură.

Antis(ș)a 4.

Balâr 5.
Banasera 4.
Barișa 8.
Baruna 4.
Baćvăr 7.
Bâle 4.
Bâńa 5.
Bârșe 5.
Bașiću 6.
Bâțe 4.
Băgărin 8.
Bećco 5.
Bego 4.
Belân 7.
Bele 4, 7 (7 din 4 imigrat.)

Beleș 4.
Bene 6.
Beretićn 5.
Benețâno 4.
Bezićn 5.
Biji 7.
Biscupu 4.
Bitín 6.
Bîrdar 5.
Blajinți 4.
Blâj 5.
Bódelo 6.
Bojeja 8.
Bondeș 5.
Bóńțala 1.
Borocân 4.
Boța 4.
Brozić 5.

Bućićn 7.
Bunićn 5.

Câdurin 7.
Câmpańolu 1.
Cîrńât 5.
Cîrpița 8.
Clarićn 7.
Colăru 4.
Corănițu 4.
Corènićn 6.
Corșu 6.
Crâlu 2.
Crańețu 6.
Cumpâru 4.
Cumparić 7.
Cunćić 5.
Cunița 7.

Ćando 5.
Ćerće-Ćerțecu 5.
Ćiću 5.
Ćobân 5.
Ćobre 4.

Digu 7.
Dubăru 2.
Dudiću 3.
Dvojân 4.

Faraguna 5.
Fâbro 4.
Fâldo 5.
Făргeć 6.
Fă(u)ťecu 5.
Fiť 1.
Franițu 4.
Fratel 8.
Frânu 5.
Frișco 2.
Fuscu 4.
Futin 2.

Gâșpe 6.
Gîrgeta 5.
Gîrgețea 7.
Gîrgo 2.
Gîrzele 8.
Grzinca 5.
Glajarina 7.
Glimte 5.
Golidina 7.
Gusu 5.
Guștina 2.

Hiť 7.
Hitu 2 (hitè cu fajo).

Hrâbre 5.
Huĺân 6.

Iádrina 5.
Iadron 2.
Ianco 8.
Iâće 6.
Iíćana 5.
Iíćăna 4.
Iojinćiću 5.
Iuke 4.
Iuretina 5.
Iuŕkin 4.
Iurkinić 3.

Kebru 4.
Keko 5.
Kirâs 7.
Kruĺâț 1.
Kruĺo 4.

Ḱinkela 5.
Ḱoma 4.

Lajâinca 4.
Lătcoviću 5.
Lelo 8.
Limes 8.
Linârdo 5.
Lisńâcu 1.
Longo 7.
Lora 4.
Los(ș)kin 2, 5.
Lovre 7.
Lucâć 6.
Lukșe 6.
Lupiću 5.

Majoru 4.
Malecu 4.
Mandrico 4.
Matela 6.
Matiș 6.
Matișkiću 2.
Mâleș 5.
Mâletić 7.
Mâtina 2.
Meleh 8.
Metu 5.
Mićikin 3.
Miha 4.
Mihăț 5.
Mihuru 7.
Mikin 8.
Misoga 8.
Mișala 2.
Mișân 5.

Pajarin 5.
Paladin 1.
Papalin 1.
Papaĺin 5.
Pauca 8.
Pâŕăru 7.
Pâpa 5, 6.
Păzde 5.
Perâs 5.
Petărhuĺ 5.
Petrinćiću 2.
Petriș 5.
Petru 4.
Pețińe 4.
Pićâ 1.
Pilât 4.
Piĺâru 4.

Pipić 8.
Piscala 5.
Pițco 1.
Pițić 7.
Pițipâre 8.
Pițol 4.
Pițon 4.
Pîrțco 5.
Pîrzeta 5.
Pohîrptina 1.
Pohmăn 1.
Poldar 5.
Povlâs 6.
Prințipu 5.
Puće 4.
Pulić 1.
Pusę 5.
Púțalo 7.

Râde 4.
Redu 4.
Roto 5.

Sâle 1.
Scrobe 5 (pisescu Braiuha).

Sevulo 4.
Slave 8.
Stânco 5.
Stipanine 5.

Șcapulin 2.
Șcâbiću 5.
Șḱâvina 4.
Șcuro 4, 5.
Șermăn 5.
Șimât 2.
Șkîrle 7.
Șnidâru 4.
Șote 4.
Șterbaț 8.
Ștoț 1.
Șuliću 2.
Șutco 5.

Tandarela 7.
Tarabâni 2.
Tita 4.
Tomovęțu 6.
Tońu 4.
Toșco 8.
Trohilă 6.

Tuliću 7.
Turco 8.
Ťucu 6.

Țesârin 7.
Țibri 5.
Țiganiću 5.
Țigânu 8.
Țigaru 5.
Țipriân 5.
Țotu 5.
Țure 7.

Vidâș 4.
Vide 8.
Vițina 5.

Zgaljârdo 5.
Zidâru 7.
Zime 4.
Zvaldo 4.

Źunić 6.

Žgola 6.
Žmarelja 3.

4. De animale.

Boĭ.

Boroña 2, 7.
Boșcarin 1—7.
Brun 1—7.

Caparin 1—3, 5, 7.

Čâdę 1—7.

Čeloña 1—2, 4—7.

Galjardo 1—5, 7.
Gîrdelin 2, 7.

Ielen 1—7.

Ḱiteșa 2, 7.

Pirih 1—3, 6—7.
Plâu 1—7.

Roșo 1—3, 7.
Rumin 1—7.
Rușin 1—7.

Savin 1—3, 5—7.

Serajin 1—3, 7.
Sivâstu 2—4, 7; Sivaţ 3.
Sr̥ne 1—7.

Ugrín 1—4, 7 (Bogliuno).

Zelenćin 2, 4.

Vacĭ.

Brúniţa 1, 3—7.

Čadąva 1, 3, 7.

Ịâgoda 2—3, 5.

Kr̥ńa 1—7.

Mura 2—4, 7.

Piriha 1, 3, 5—6.
Plavuşa 1—7.

Roşca 1—4.
Rumenca 1, 3—5, 7.
Ruşela 1—7.

Sr̥na 1, 3—7.
Sr̥nâva 1—3, 6—7.

Şariţa 7.

Viola 1—3, 5—7.
Vr̥ba, -iţa 1—4, 7.

Oĭ.

Beliţa 2, 3, 6.
Beloglavka 1—3, 5—7.
Belorepa 1—2, 5—7.
Biluşa 1—2, 4—7.
Bîrca 1—3, 6—7.

Colarinca 1—3, 5—7.

Dugorepa 1—2, 4—7.

Ḱitiţa 1—2, 4, 6.
Krâbuĺa, -iţa 1—2, 4—7.
Kr̥ńa, -iţa 1—2, 4—7.

Lâĭa 2, 4, 6.

Mărcuşa 1—2, 5—7.
Mọriţa 1—2, 4—7.

Nẹgra 1—2, 6—7.

Pégiţa 1—2, 4, 6—7.
Pica 2, 6—7.
Pĺusca 1—2, 4—6.
P(u)otonoga 2, 3, 6—7.

Roşca 2, 3, 6.

Sívca 2, 3, 6.
Sivuĺa 1—7.
Slavúĺa 1, 2, 6.

Şarúĺa 2, 6, 7.
Şcâba, -iţa 1—2, 6—7.
Şcorńa 1—2, 4—7.
Şepa 2, 6.
Ştela 6.

Berbecĭ.

Belẹ̀ş 1—2, 4—7.

Colèş 1—2, 4—7.
Coţić 1—2.
Cukèş 2—3, 6.
Cupèş 6.

Griveş 1—2, 4—7.

Mr̥kèş 1—2, 4—7.
Muleş 1—2, 4—7.

Pikèş 1—2, 4—7.
Putanogu 6.

Şcâbe 1—2, 5—7.

Caĭ.

Caĭ nu ţin. Abia se află cîte unul.
Lindo 6.
Lisândro 4.

Pitu 5.

Jepe.

Đida 4.

Mićka 5.

Nina 5.

Pita 5.

Cînĭ.

Bilin 2, 6.
Boșkin 2, 6.

Colombo 1, 3—7.

Čube 7.

Fico 1, 6.
Fido 1, 3, 5—7.

Lukeni 5.
Lulo 4, 6.

Maćcarin 1, 5—7.
Moro 1, 3, 5—7.

Pićéta 3, 6.
Pițirco 6.

Reno 3, 6.
Rumin 6—7.

Surco 1, 3—7.

Șârco 1, 4—6.

Turco 1, 3, 5—7.

Țíturle 5.

Véhtor 6.

Cățele.

Âba 3, 6.

Bilina 1, 5, 6; Bilinca 7.
Bizâra 1—2, 6—7.
Briza 1, 4—7.
Colomba 1, 4—7.

Đij̥anița 1, 4, 6.

Fida 1, 6—7.
Furia 1, 3—7.

Griva 1, 4—7; Grivița 6.

I̯idra 3.

Leva 1, 6.
Lila, -ița 1, 4.

Maćcarina, -ița 1,
Mura 1, 4—7.

Pițina 2, 3, 6.

Șârca 1, 4—7.

Porcĭ.

Âbu 1, 3—7.

Cărpèș 1, 4—7.
Clepast 1, 4, 6—7.

Nęgru 1, 3—7.

Pricobelas 3, 6.

Rebaț 1, 6—7.
Roișu 1, 2, 4, 5, 7.

Surast 3, 6.

Șarco 1, 4—7.
Șarostu 1, 4—7.

Scroafe.

Âba 3, 6—7.

Čubastă 1, 4—7.

Jutița 1, 4—7.

Nęgra, -ița 1—7.

Pricobelca 3, 6—7.

Rebastă 1, 5—7.

Surḱiță 1, 4—7.

Șarḱiță 1, 4—7.
Șârca 1, 6—7.

Cocoșĭ.

Âbu 3, 6.

Ćufu 3, 6, 7.

Jutu 1—7.

Nęgru 1—7.

Podovânu 6—7.

Roișu 1—7.

Străhulíu 6—7.

Șârăstu 6.
Șârăț 1, 6—7.

Turco 6.

Găinĭ.

Âba 1—7.

Ćufa 1—7.

Duplaroja 6—7.

Gologuta 1, 6—7.
Guma 6—7.

Jute̥, -ița, -ca 1—7.

Nẹgra 1—7.

Podovanca 1, 4—7.
Putanoga 6—7.

Sẹnca 1, 4, 6—7.

Strahuĺa, -ca, -ița 1, 5—7.

Șârca, -ăsta 1—7.

c) Numirile de localitățĭ.

Am adunat aceste numirĭ parte la fața loculuĭ, parte le am copiat din hărțile aflătoare la județe. Cele scrise în hărți aŭ de multeorĭ ortografie de tot curioasă, în paranteză daŭ forma aflată de mine. Numirile de localitățĭ nu sunt luate numaĭ din cele 8 sate istroromîne, ci sunt culese și de pe teritorul, care pare să fi fost în mîna Rominilor în timpurile istorice. Înșir mai nainte numirile de localitățĭ din cele 8 sate romîne și apoĭ la urmă pe cîteva din satele vecine.

Letåj̥, aicĭ avem 3 hărți, făcute între aniĭ 1878—80.

1. Dobrovische [Dobrović stoț].
   Zovische.
   Stajevische [Stoj̥a].

2. Pokmani [Pohman] Zigari.
   Sallischie [Sâlić, 4 Sâle].
   Travaglischese [Tra-vaĺa].
   Skaleria
   Palliska, Paliski [Palisḱj̥u].
   Faimanni [Fåj̥mani].
   Lenzović.

3. Contušia.

Grådińe̥.

1. Pod Racauntek.
   Sinica.
   Poli Runkovci.
   Runkovas.
   Grotti Verk.
   Poli Dragovina e Gai.

2. — — — —

3. Matolich.
   Mushlovac.
   Poli Muzlovći.
   Stran.
   Poli Loque.

4. — — — —

5. — — — —

Grobnic.

1. Morovichi [Lenzovići].
Poserski Potok.
[Su] Pod Migoviza.
Carnelichi [Cărnelići].
Lenzovich.
Kokoshas [Cocoșâru].
Visoki Verh [Virh].
[Monte] Pulischie.
[Su] Glaviza.
[Monte] Goriza.
[Monte] Brischine [Briș-ćińe].
Zovizov Brig [Zoviću] brig.
[Monte] Topoliza [Topolovățu].
Letaiska Glava.

2. Monte Saraja.
Steniza [Stenízele].
Monte Sadina [La sâd].

3. Monte Maj [Mâį].
Sovich [Zovićiște].
Torrente Klobosnig.
Clobășnicu.
Blâtina, -ița.
Dolăț.
Brigu.
Ńiva.
Folićovița.
Stîrpu.
Dupăcâsă.
Straja.
Stipaniștа.
Su Grobnic.
Brâįdile.
Drăga.

Șușńevița.

1. Mala Poliana [Micę Poĺană].
Ertich [Ărtiću].
Veli Ravan [Ramnița ča mâre].
Mali Ravan [Ramnița ča micę].
Bergud Steniza [Bărgudu la Stenițe].
Pod Učka [Su ~].

2. Stibine [Șlibenele].
Catarovizza [La Catarovița].
Susgnevizza Bergud.
Mala } Poliana.
Vela }

3. Veli Savar.
Poli Corni [Cornu de Petărć].

4. Pole Soline [La Soline].

5. Draga.
Monte May [Mâįu și Su ~].
Vragua-Stanzia.

6. Contusia [Cóntuși].
Poli Gorice [La goriţę].

Milleiski breg.
Na Milleiski breg.
Breg.
Blåtina.

7. Tersina [Tărsía lu Pilåt].
Dirake [Diråkele].
Pod Dvornica.
Braida [Bråȷ̯dina].
Nad Navlak.

8. Pod Loqua [Su låc].
Pod Konarski put [Câla Cońarscă].

9—10. Poli Gorichore [La goričore].

Lussak [Lujăcu, Lăzăc].
Vela Blatina [Blâtina].

Am notat apoi și pe următoarele:
La brig.
Rubida.
Dolina.
Lungéra.
La gropę.
Ăn Griza [loc pietros] *krše!*
Su brest.
Su Țimiter.
Vr̥tâlú [o pădure].
Butcovița [pădure].
Su topolițe.
La clen.

Bîrdo.

Bråȷ̯dele.
Între ușe (prope de câsę).
După câsę.
Ăn Galagaćiȷ̯a (a fost un kmet Galagać).
Grubaria (Grubar).
Osicu.
Ńivina.
La Doline.
Baȷ̯uniȷ̯a.
Ńiva.
Rădićurile.
Sadiću.
La Nuc.
Boșkić.
La vruĺ.

La gru̥maće (rocci).
Su corună.
Bråȷ̯dițele.
Ăn brig.
Ogradițe.
Vrt-Vrtli (pl.).
Fundu lu Žaĺârdo.
Su Cundră un kmet, carle e Cundrătiȷ̯a.
Ăntru Galagać (nume).
La Bâco.
Gorićora.
Șibilńac.
Surgina.
Faldoviȷ̯a (un emet).
Dolinca.
La raskrij.

La Stub (ȷ̯uvę se cosę).
Ćuzin.
Puntițe.
Beneto.
Zgombovăț.
Lazina.
Su *corună* (za cosi).
Virbițe.
Ćudâvă.
Tigânca.
Tîrzentovița.
La Pisćeț (pisac = năsip).
Paludine.
Cranița.
Su *rakita.*
Punte.
Brodina.

Potoćić.
Coronițe.
Școlți.
Longovița.
La beka (âpę mare).
Cutu.
Progon.
Brâće.
La Rupe (ę) ę.
Povina.
Dupa Stub.
Cozâra.
Baćvarița.
Rubídńac.
Codru.

Nóselo.

Vâĺile.
Mârźinele.
Su mârźin.
Dolina.
Braȋdițele.
Ćirișinina.
La gorićinę.
Clâvărnęle.
Gorița comunscă.
Su câĺi.
Póprićele.
Pre brig.
Dolina ćâ lungă.
Poșétina.
Șcóĺu.
Brâȋda ća mâra.
La reserij.
La most.
Su câȋne.
La bâtę.
Mlâkele, -ițele.
Lujăcu.
Lâzu.
Vîr de row.
Lungéra, -rele.

Senovic.

Brigu.
Coritele.
Cucurle.
Grohotu și vrh de șcule.
Ńivine poĺarske.
Dumbrava.
La lâcu.
Vîr de lâc.
Grija (cf. Griza din Susu).
La bâzgi.
Dugikuk.
Costa.
Crugu.
Grádățu.
La ńivine.
Su Șiĺu.
Su sopot.
După școlți.
La Mástățu.
Ăn vîr de potok.
Su brig.
Dirâće.
La Beca.
Su gorița.
La zina.
Lâzu.
Su meriz.
Su greben.
Grebenu.
Ćuhlevina.
Su loza.
La bâtă (baltă).
Mârjinu (margine).
După brâȋde.
La lújină.
Câmenițe.
Ńivița.
Bâredína, -e.
Mihlinu.
Ńiva lu Paronu.
Sóline.
Gríjița.
Medveȋa.

Jeĭăn.

Costele.
Virhu de făntără.
Vålina.
Virhu de Șia.
Spirinele.
Su plåjiță.
Dupe̥ ńive.
La rîmotină.
La virhu de costa.
Virhu de boșt cu țerurle.
Ăn bań vr̥h.
Merizić (cf. Merizurle 4, 6).

Astăzi s-aŭ păstrat numaĭ aceste opt sate romînești. În vechime aŭ fost maĭ multe. Citez abià cîteva. A studia estinderea Romînilor din Istria în timpurile istorice e o chestiune foarte importantă, am vrut s-o studiez și eŭ, dar nu s-a putut. Daŭ numirile de localitățĭ din cîteva sate din jurul locuințeĭ Romînilor de azĭ. La răsărit avem satele Tupliacco și Scopliacco, care încă aŭ fost romîne odată. Numirile de localitățĭ aflate acolo sunt:

Tupliacco.

1. Gradiščiča.
Veli breg.
Lug poli Gradiščiča.
Lanišće.
Tončetić.
Nad veli potok.

2. Gradisciza.
Struca mala.
Valković.
Mihelišće.
Bukovica.
Smilović.
Braidice.
Koromca.
Poli Smilovići.

3. Suplina.
Lug poli suplina.
Gorica.
Malin.

4. Karlić.
Babić.
Fonović.
Braidice.
Kristofić.
Mandić.
Travnic.
Pašišće.
Ravnica.
Mali breg.
Pavičjevac.
Pod lokva.
Usoje.
Mariniščice.
Brežac.

5. O kluč.
Belanoviza.
Na kvartići.
Pod Gradac.
Końska pašišće.
Na Kerči.

Scopliacco.

1. Na Ravne.
Na Plavanska.
Pišćjetak.
Na Medvetiza.
Na Merkat.
Na Jeriše.
Vela Smreka.
Bresanski breg.
Fertanje.

Na jurino breg.

2. Bukar.
Lufsiči.
Pol drugovci.
Bačia.

3. Vela Draga.
Skabići.

Na Klimasitza.
Klejmasitza.
Na Judicha.
Na Umeki.
Skopljak.
Vela Smreka.

4. Pol drugovci.
Berdoviza.

Na Malinsćku.
Na Kadra.
Na Kutschine.
Pod Belune.
Skerbani.
Skerbani breg.
Veli breg.
Vela Draga.

La apus avem satele Bogliuno și Cherbune:

Bogliuno.

1. Brig sgora Rudeti.
Lešičina.
Korenija.
Komarija.
Pod Sleba.
Ravno Berdo.
Ulike.

2. Na Stranah.
Belinščijak.
Bulada.

3. Bastetija.
Vela Stena.
Mracija.
Verh Kliš.

4. Fabići.
Romania.
Preskok.
Mandići.
Lokvica.
Kras.
Senjanija.
Na Krase.
Pod Krog.

5. Nad Mracija.
Kolombova Dražica.
Valla.
Draga.
Polje.
Police.
Brus.
Opatija.
Pod Kopanina.
Nad Sesika.
Dolezia Strana.
Pod Glavica.

6. Bogliuno.

7. Krišmanija.
Zohilja.
Čobac.
Kurelovići.
Perići.
Pod Kras (nogljani).

8. Kučac.
Na seničke grase
Pod Bujline Nadšvi.
Kuk pod Blaševac.
Pilatski Dvor.
Nad Glavica.

9. Pod Suchi.
Skalinija.
Kattun.
Maurovići.
Poli vele stene.

10. Markovci.
Poljane.
Vele Solin.

11. Kilavca.	Veli Ravan.	Kilovca.
Stražnik.	Bergod Stenica.	Bergut.
Ertić.	Brod.	

Cherbune.

1. Pikonišče na sveti Martin.	Stojšić.	Poli vira.
Veli Rov.	Draga.	Pred malin.
Silici.	*Vlahi.*	*Vale.*
Bačac Listić.	Puhari.	Keršini.
Vale.	Stilnici.	Pod Bačuhovište.
Rakita.	Dervizze potok.	Poli Stojsić.
		Pod Rakovnik.
	3. Krasica.	Diracze.
2. Koderšcica.	Ozid.	Draga.
Šilovlaz.	Mandria.	Kapušnjaki.
Vikonišće.	Ozid na runki.	Pod Sadina.
Zminica.		*Vlahi.*
Lazi.	4. Pod Baici.	Brnovište.
Ošaja.	Rade Listić.	Runko.
Za breg.	Poli Celić.	Stran.
Bieloglav.	Klančić.	Grljevać.
Bieloglavski breg.	Na Gergorovische.	Gradiščice.
Markovica.	Na vrh lug.	

Cum se vede aceste numirĭ sunt aproape toate de origine slavă. Avem cîteva numiri de localitățĭ și în *Gallignana* ca *Sterpet* cf. *stirpu* în *Grobnic* și *Pod Miel'?* a căror origine se apropríe mult de numirile romînești. Însemnătatea numirilor de localitățĭ dispare, de vremece Romîniĭ pe acele locurĭ nu sunt băștinași ci imigrați. Eĭ trebue să fi găsit numirele gata la venirea lor. E bine însă, totuș să le culegem, căcĭ și ele ne ofer o mulțime de indiciĭ din trecutul nostru.

d) Observărĭ asupra numelor.

Observările asupra numelor le împart în două categoriĭ: 1° gramaticale și 2° sociale. În general însă tesaurul de numirĭ de orĭșice categorie nu ne prea ajută la îmbogățirea limbiĭ romînești, fiindcă acest material e în cea maĭ mare parte slav.

1. Observărĭ gramaticale.

Numele de botez nu ne oferă nimic deosebit pentru bărbați, fiind ele in total slave, cele femenine ne aŭ păstrat cîteva sufixe ca de pildă slavoromânul *-ița*: *Anița*, *Bojița* (Crăciuna), *Domița* (Domnica), *Jelița* (Elenuța) etc., slav în *-ina*: *Petrina*. Numele vechĭ de familie aŭ dispărut, forme ca *Burul* din Chersano, *Lizzul*, *Bortul* etc. sunt rarĭ de tot. Azĭ sunt generale cele terminate în *-ić*: *Turković*, *Zatković*, *Zović* etc. *Surian* cu tipul lui classic romîn și ca formă și ca figură se întîlnește abia în 4. Numele de batjocură sunt mai multe, decît cele de familie, dar și aceste sunt în cea maĭ mare parte slave. Numele de animale aŭ păstrat maĭ multe sufixe: *-ița* pentru oi: *Belița*, *Kitița*, *Morița* etc., *-ușa* pentru vaci *Plavușa* și pentru oi *Belușa*, *-in* pentru cînĭ: *Maćcarin*, *Rumin* etc. Dealtfel dacă avem adjective substantivizate, atunci forma masculină și femenină se adaptează întogmaĭ genuluĭ animalelor de pildă: *Åbu*—*Åba*, *Nęgru*—*Nęgra* etc. Peste tot numele de animale de orĭșice soĭ se face mai mult după colorĭ, ca și la ceĭalalțĭ Romînĭ cf. studiul meŭ particular în Dialectele Pădurenilor și Muntenilor.[1])

Eŭ am adunat tot ce am putut adunà și-mĭ pare foarte rău, că din punct de vedere al limbeĭ romîneștĭ se presintă aceste numirĭ atît de slab. Numirele de locurĭ sunt și mai insuficiente. Pe harte sunt de tot rar introduse, acolo avem maĭ mult numirile slave. Ici și colea se găsesc și cuvinte romînești, carĭ ne arată estinderea Romînilor și pe acolo.

---

[1]) Rumänische Dialekte I, p. 60—100 (Halle a. S. 1905).

2. Observări sociale.

Numele de batjocurĭ sunt mai multe, pentrucă fiecare individ îșĭ are un nume. Am putut notà numai pe cele pentru bărbațĭ. Și aceste sunt slave. La formarea lor a contribuit totdeuna cîte un defect al individuluĭ respectiv, căruĭ s-a dat numele. Nu sunt cu rea voință aceste nume făcute, ele sunt adesea niște glume naive, dar botezul lor supără. Toate se deosebesc de batjocurile saŭ poreclile noastre, abia am similele: *Benețano* (Bănățanu!) și *Ícăna* pe care l-am găsit și la Pădurenĭ în Cerbăl sub forma de *Iigănă*.[1]) Tot asemenea e și *Belân*, la noi *Bălan* e nume de familie.

O mică greșală de vorbă de a zice *banasera* în loc de *buòna sèra* (= bună seara) e de ajuns, ca să ne dea pe *Banasera* din 4. Unuĭ mare în cap îĭ zic *Beleș* nume de berbece. Unuĭ întunecat la fire îĭ zic, *Șcuro* cf. ital. *oscúro* = întunecat; altul e *Ťucu* un fel de bubă mică, de ce nu știŭ, dar acestuĭa îĭ place foarte mult să bea. Găsim și la Romîniĭ din Istria representate diferite persoane cu rang mare în societate, așa avem: *Maioru* și *Prințipu* (principele), avem *Biscupu* (= episcopul) cu *Pâpa* (papa de la Roma), din patimile Domnului nostru Isus Christos avem pe *Pilât*, care însă e *mâre drâc*, așa-ĭ zic cel puțin Romîniĭ din Istria. De altfel unuĭ al dracului, cum e vorba la Romînĭ, îĭ zic *Malecu* = *ăl mic*, așa se zice și-n Bănat. *Mikin* corespunde lui *Micu*, care din batjocură a devenit nume de familie. Numele de batjocură sunt foarte sonore, pare că și prin sonoritatea lor tind a provoca surîsul ascultătorului. Niciĭ că să poate să lipsască și la ei *Țigânu* și *Țiganíću*, cînd le place atît de mult să cerșiască!

---

[1]) Cf. Rumänische Dialekte I, p. 38 (Halle a. S. 1905).

Cap. IV.

Sunetele și fonologia.

Descrierea Dialectelor.

1. Sunetele.

Sunetele dialectelor din Istria nu se prea deosebesc în multe privințe de sunetele celoralalte dialecte romînești. Sunt aceleșĭ sunete cu puține esceptiunĭ. Seria de sunete din Istria e următoarea:

a = a mediu.
ạ = a închis.
å = a de tot închis, aproape *ǫ*.
ă = ă dacoromîn.
b = b comun.
c = k nainte de a, o, u.
ć = ť + ś, dar deosebit de serbocroatul ć.
č = ť + š ca și ital. *ce, ci*.
ĉ = un sunet între *ć* și *č*.
d = d comun.
e = e mediu.
ę = e deschis.
e̥ = un fel de ă între *e*—*ę*.
e̯ = e consonantic.
f = f comun.
g = g comun.
h spirant.

i = i mediu.
i̯ = i consonantic.
î = î romînesc.
j = j francez = ž slav.
k = c nainte de *e, i*.
ḱ = ḱ muĭat.
l = l comun.
ĺ = ĺ muĭat.
m = m comun.
n = n comun.
ń = n muĭat.
o = o mediu.
o̯ = o consonantic.
p = p comun.
r = r comun.
r̥ = r vocalic.
s = s comun.
ș = ș obicĭnuit.
ŝ = un sunet între *ś* și *ș*.

t = t aspru.
ț = ț obicĭnuit.
u = u mediu.
u̯ = u consonantic.
v = v comun.
w = v duplu, aproape de u̯ consonantic.
y = i grec 'in bulgară e y' în ir. un fel de i̯ consonantic.
z = z comun.
ẑ = un fel de z între *z* și *ž* (= *j*).

2. Fonologia.

Diferențele și legile fonologice se pot observà din seria de cuvinte, pe care le am intrebat indirect de la diferițiĭ oamenĭ din diferitele sate. Aceste cuvinte sunt luate din viața lor de toate zilele și astfel păstrează în vorba lor usul obicĭnuit. Am fost însă silit să le reduc numărul lor, căcĭ o mulțime din ele nu se mai află în dialectele din Istria. Se află totușĭ unele, carĭ deși nu sunt romîne, ne arată însă cuvintele slave, prin carĭ aŭ fost inlocuite. Prin aranjamentul lor intern ne arată aceste cuvinte toate nuanțele sunetelor romîne din Istria. Și e bine, să ne folosim în dialectologie și de atarĭ cuvinte, carĭ prin întrebărĭ sigure, ne pot luminà pe loc asupra diferitelor forme din viața limbeĭ.

1. casă.	I.	căsę, -a, pl. -e, -ele 1—8.
2. patru.	I.	pătru 1—8.
3. șase.	I.	șăse 2—7.
	II.	șaŝe 1.
	III.	șase 8.
4. șapte.	I.	șăpte 1—7.
	II.	șapte 8.
5. împărat.	I.	țesăr-u, pl. -r-i 1—8.
6. cămașă.	I.	kemęșa, pl. -ș, -ile 2—7.
	II.	ḱęmeșa, pl. ḱlemeșe 1.
	III.	koșuĺe, pl. -ile 8.
7. fasoale.	I.	fažo, -lu, pl. -li 1, 2, 4, 5, 7.
	II.	fajo, -lu, pl. -li 3, 6, 8.

8. păr.	I. per, pl. ~, -i 1—8.
9. ovăs.	I. oves 1—6, 8.
	II. oves 7.
10. deget.	I. žăžet-u, pl. -ele 1, 5.
	II. jăjet-u, pl. -ele 2—4, 6—8.
11. dela.	I. di-la 1—8.
12. inel.	I. arel, -u, pl. -i 8.
	II. pirsten-u, pl. -ele 1—7.
13. inimă.	I. ịirimẹ, -a, pl. -e, -le 1—8.
14. briŭ.	I. brăvu, pl. -urle 1—8.
15. grîŭ.	I. grăv, -u, pl. ur, -le 1—8.
16. pînă.	I. piră 8.
	II. pir(a) 1—7.
17. urechĭe.	I. urẹcĺẹ, -a, pl. -ile 2—8.
	II. ọrẹcĺa 1.
18. aúd, aúde.	I. ăvdu, ăvzi 1—8.
19. eapă.	I. ịăpẹ, -a, pl. -ele 1—8.
20. earbă.	I. ịărbẹ 2—8.
	II. ịẹrbă, pl. -ele 1.
21. creastă.	I. crẹstẹ, -a, pl. ele 3—7.
	II. roja, pl. -ele 1—2.
22. fată.	I. fẹtẹ, -a, pl. -ele 1—7.
23. nevastă.	I. nevẹstẹ, -a, pl. -ele 1—7.
24. seara.	I. sẹrẹ, -a, pl. -ele 1, -ile 2—7.
	II. sera, pl. ser, -ile 8.
25. oala.	I. ola, pl. -ele 1—7.
26. foame.	I. fome 1—8.
27. ploaĭa.	I. ploịa, pl. -ile 2—7, ịẹle 1.
	II. vodina 8.
28. chĭag.	I. sirińẹ și cvarila 1.
	II. sírańa 2.
	III. sirẹńă 3.
	IV. cvarila 4—7.
	V. kĺag, -u 8.
29. închĭeg, închĭega.	I. ăncĺeg, ăncĺẹga 4—8.
	II. înlocuit prin face-se 1—4.

30. ochiŭ.	I. ocĺu, pl. -i 1—8.
31. ghĭață.	I. gĺâța 1, 4—8.
	II. ledo 2—3.
32. unghĭa.	I. ungĺa, pl. -ęle 1, -ile 2—8.
33. fĭer.	I. fĺer, -u, pl. -e 1.
	II. fĺer, -u, pl. -urle 2—7.
	III. fĺer, -u, pl. -ure 8.
34. pĭept.	I. ćlept, -u, pl. -urle 1—7.
	II. ćlept, -u, pl. -ure 8.
35. pĭepten.	I. čâptiru, pl. -irele, și čâptir, pl. -e 1—8.
	II. Tvețić are la pl. -i.
36. cîne.	I. căre, -le, pl. -i 8.
	II. brecu, pl. breči 1—7.
37. mîne.	I. măre 1—8.
38. pîne.	I. păre 1—7.
	II. pîre 8.
39. lupoaĭe.	I. lupǫńa 8.
	II. lupița 1—7.
40. vulpoaĭe.	I. lisița 1—8.
	II. volpina zic Slaviĭ din Čepić, Chersano, Tupliacco.
41. ursoaĭe.	I. ursǫńa 8.
	II. medvidița 1—7.
42. cale.	I. cale 8.
	II. câle, pl. câĺi̯ cu articol câla, pl. câĺile 2—7; câĺele 1.
43. vale.	I. vâle, cu art. vâla, pl. -ele 1—8.
44. cincĭ.	I. ćinć 1—4, 6—8; ținț 5.
45. rece.	I. râće 1—4, 6—7.
	II. râče 8.
	III. râțe 5.
46. geană.	I. žânę, žâna, pl. -e, -le 1, 5.
	II. jânę, -a, pl. -e, -le 2—4, 6—8.
47. juca.	I. jucâ 1—4, 6—7.
	II. žucâ 5.
	III. plesti 8 (maĭ des).
48. dinte.	I. dinte, pl. dinți 8.

II. dint, -u, pl. dinți 1—7.
49. verde. I. vẹrde 1—7.
II. zelen 8.
50. chĭem, -a. I. ćemu, -â 1—8.
51. ghĭem. I. ǵem, -u, pl. ~, -e, -le 1—7.
II. ǵem, -u, pl. -ur, -urle 8.
52. ghindă. I. ǵindẹ, -a, pl. -e, -le 1—7.
II. ǵindẹ, -a, pl. ur, -urle 8.
53. corb. I. corb, -u, pl. ~, -i 1—8.
54. știe. I. știe 1—8.
55. cînd. I. căn (d) 1—8.
56. biserică. I. bàsericẹ, -a, pl. -ć, -ile 3—6.
II. băsẹricẹ 1.
III. bẹsẹrica 2, 7.
IV. besẹreca, pl. -čile 8.
57. june. I. june 1—4, 6.
II. junkiću 7.
III. zune 5.
58. genunche. I. jeruńelu, pl. -i 1—4, 6—7.
II. žeruńelu, pl. -i 5.
59. alt. I. ât, -u, pl. âíț, -i 1—8.
60. alb-ă: I. âb, -u, -ẹ 1—8.
61. cald. I. cåd 1—8.
62. epure. I. íepure, -u, pl. íepur, -i 1—8.
63. fă(n)ină. I. farirẹ 1—8.
64. găină. I. găíira, pl. -rle 1, 3, 8.
II. gaíira, pl. -rle 2, 4—7.
65. mĭel. I. míe, míelu, pl. míeí, -i 1, 3, 6—8.
II. mńe, mńelu, pl. -í, -i 2, 4, 5.
66. mĭere. I. míâre, -a 1—8.
II. medo se folosește în 1 și 3.
67. vĭerme. I. ǵermu, pl. íermurle 8.
II. íerm, -u, pl. ~, -i 1, 4—7.
III. yermu, pl. yerm, -i 2—3.
68. lăna. I. lăra 1—8.
69. mina. I. mîra, pl. mîrele 8.
II. măra, pl. măr, mărle din mărĭle 1—7.

70. mineca.	I.	măreca, pl. -čile 1—7.
	II.	rucâvo mai rar în 1.
71. pămint.	I.	pemint, -u, pl. -ure 8.
	II.	pemint, pl. -urle 1—7.
72. bătrin.	I.	be̥tăr 1, 3, 4, 6, 7.
	II.	be̥te̥r 2, 5.
73. tînăr.	I.	tirer 1—8.
74. saminţă.	I.	seminţę, -a, pl. -e, -le 1—8.
75. mă rîd.	I.	j̭o me îrdu 1—8.
76. zi.	I.	zi, zia, pl. zile, -le 1—8.
77. zice.	I.	ziće și ziţe și ziče 1—8.
78. cer.	I.	čer, pl. -ure 1—8.
79. picĭor.	I.	pićoru, pl. -r, -rele 5—6.
	II.	pićoru, pl. -re, -rele 1.
	III.	pičoru, pl. -e, -le 2—4, 7—8.
80. șarpe.	I.	șârpe, -le, pl. șârp, -i 2, 5.
	II.	șerpu, pl. șerp, -i 3, 4, 7.
	III.	șerpu, pl. șerpure 8.
	IV.	ŝęrpu — ŝerpę 1.
	V.	ŝie̯rpu — șe̯rpęle 6.
81. purece.	I.	pureću, pl. -i 1—8.
82. berbece.	I.	âretu 2—3.
	II.	arętu, -ele 1, 4, 6—7.
	III.	berbečele (= școpățu) 8.
	IV.	școpăț, pl. scopți 4 și 3.
83. nea.	I.	nę, art. nęvu și nęu 1, 4—7.
	II.	nevu 2, 3, 8 (nę).
84. vițea.	I.	vițe, art. vițęvu, pl. -le, -le 1—8.
	II.	vițęlița, pl. -ele ‖ vițęwu 1.
	III.	vițewa ‖ vițęvu ‖ jurița 2.
85. stea.	I.	stę, art. stęwu, pl. -stęle, -le 1, 3, 5—7.
	II.	stę dar stevu, pl. stele, -ele 2, 4, 8.

Seria de întrebărĭ cuprinde abià 85 de cuvinte față de cele 140 din vol. I [1]) al dialectelor romîne! Am fost silit

[1]) Cf. Popovici, Rumänische Dialekte I, p. 119 (Halle a. S. 1905).

să reduc acest număr, fiindcă multe cuvinte aŭ dispărut dejà din graĭul Rominilor din Istria. Și chiar din cele păstrate unele să rostesc abià în cîteva sate, ĭar în cele maĭ multe cazurĭ sunt scoase din limbă prin altele de origine slavă. Cuvintele de sub numeriĭ 1—85 aŭ fost astfel folosite, ca din ele să se poată studia intreaga fonologie a dialectelor romine din Istria. Resultatele cercetărilor trebue împărțite în treĭ categoriĭ: A. raporturile vocalice, aceste se află în numeriĭ 1—17, B. diftongiĭ, vezi numeriĭ 18—27 și C. Consoanele și grupurile consonantice, aceste aŭ fost studiate în restul numerilor de la 28—85.

A. Vocalele.

Vocala *a* se întilnește în dialectele romîne din Istria în două nuanțe: un *a* mediu, ca în celelalte dialecte romîneștĭ, de pildă *șase, șapte, kemeșa, fajo* etc. și un *å* = *a* foarte inchis, egal aproape unuĭ *o* deșchis, de pildă: *câse̥, pâtru, șâse* etc. Cite odată se află numaĭ *ạ* cf. Texte p. 41.

Vocala *ă* are două evoluțiĭ: odată trece în *e* mediu, rar în *ẹ* (≐ închis) de pildă: *kemẹșa < cămașa, per < păr, oves < ovăs* și a doua se păstrează *a* curat, după cum a fost nainte de a se schimba în *ă* de pildă: *pati < păți, ramâs-aw < rămas-au, cumparât < cumpărat* etc.

Vocala *e* se află în toate nuanțele către *a*, am relevat din multele nuanțe pe *e* mediu, pe *ę* deșchis, pe *e̥*, natural că atit posiția cît și accentul șĭ aŭ rolul lor principal. Avem pentru *e*: *pure < pune, mâre < mare, munéștĭ < munceștĭ* etc., *ę* deschis se află în *muĺęra < muiere, cĺęmă-l < chiamă-l, rẹį < vreaĭ* etc. Pentru *e̥* putem înșira toate cuvintele terminate în *ă* dacoromîn. În dialectele din Istria avem la sfîrșit *e, ę, e̥, ă* de pildă: *sâbĺe < sabie, muĺęre < muiere*, pe *ę* l-am observat numaĭ la verbe în loc de *ea*, *e̥* însă se întilnește foarte des de pildă: *afare̥ < afară, gure̥ < gură* și se amestecă cu *ă bîrsă, fẹtă* etc. Interesantă e evoluția lui *deget*, mr. *ḍeaḍit*, mgl. *zẹįzit*, ir. *ẑâẑet*.

și *jŭjet,* tot asemenea e și *rece,* mr. *arațe,* mgl. *rațe,* ir. *răće, răče* și *rățe.* Această evoluție nu s-a putut face, decit subt influința uneĭ falșe analogiĭ a diftonguluĭ *ęá,* care a avut două desvoltări: una naturală în *ịå,* care a și fost păstrată une-orĭ de pildă: *ịåpę, ịårbę,* apoi *jånę, șårpe, čåptir* din **ḱåptir* (cf. Densusianu, Hist. de la langue roumaine I, 339) etc., și a doua evoluție maĭ recentă a reduceriĭ luĭ *ęa* < *ę* de es. *creștę* < *creastă, fętă* < *feata—fată* etc.

Vocala *i,* desvoltată secundar, încă e interesantă. Ințeleg pe *i* inițial desvoltat din *a* lab. de ex. *anima* > *inimă* în dr. mr. și mgl. în ir. avem *ịirimę,* dar din *anellus* > *inel* avem în ir. *arel* în S, mgl. *ninel.*

Vocala *î* se află în deosebĭ în S. În Valdarsa s-a schimbat în *ă,* compară *grăv, brăv* adecă *grîu, brîu* etc. Cite odată *î* a trecut în *i* de ex. *pînă* în *pîră* și *pir(a).* De altfel reciproc *i* după *s, ș, t, ț, z, ž* n-a trecut în *î,* ca și-n dialectul dr. incepind din suta a 17a.

B. Diftongiĭ.

Dintre diftongĭ avem de remarcat pe ceĭ coboritorĭ *áu̯, éu̯, íu̯* schimbați în *åv, év, ív* de ex. *dåvu* < *dáŭ, ståvu* < *stáŭ, låvu* < *láŭ, bevu* < *bęu* din *beau* și *știvu* < *ștíŭ,* ba ce e mai mult, chiar cuvîntul dissilabic *aúd* s-a prefăcut în *åvdu,* mr. *avdu,* mgl. *ut,* dr. *aúd.* Diftongiĭ suitorĭ *ęá* (*ịá*) și *ǫá* au alte desvoltărĭ. *ǫá* s-a redus probabil sub influința limbeĭ italiene la *o* de ex. *oala* > *ola, foame* > *fome, ploaĭa* > *ploịa.* *ęá* are două evoluțiĭ: 1. s-a păstrat de ex. în *ịåpę* < *ĭápă, ịårbę* < *ĭárbă, jåne* < *geană,* 2. s-a redus la *ę* sub influința italieneĭ de ex. *creștę* < *creástă, fętă* < *feata, fată, sęra* < *seară, nevęstă* < *neveasta, nevastă, nę* < *nea, stę* < *stea* etc.

Reducerea e maĭ tîrzie și evoluția luĭ *ęá* la *ịå* e naturală, fiindcă în dialectele romîne din Istria orișice *á* e egal cu *å* și acesta e sufletul diftonguluĭ *ęá.* La *ǫá* pronunțat și *u̯a* armonia sunetelor e mai mare și trecerea lor în *o* e foarte ușoară și explicabilă. Avem analogiĭ de

ajuns și în dial. dr. se zice de pildă *cáutǎ, câtǎ* și *cotǎ* etc. De ce însă *ęá* se reduce la *ę* (deschis) și *oá* la *o* mediu nu pot explica. Raporturile de armonie par a fi distruse, căcĭ intervalul musical între *ịá* și *ụá*, respective *ęá* și *oá* e egal, în cazul întîiŭ avem două octave, în al doilea o octavă, dar *ę* și *o* nu ne represintă deloc intervale musicale egale în raport cu cele originale. De ar fi *e* și *o* s-ar putea explicà ușor atît intervalul, cit și armonia.

C. Consoanele.

Consonantismul acestor dialecte se poate vedea și studia în cuvintele inșirate de la no. 28—85. Trebue să observăm în privința aceasta treĭ momente: 1. consoanele simple, 2. grupurile consonantice și 3. ușurarea lor în pronuncie.

1. Consoanele simple.

Consoanele ne arată următoarele cazurĭ:

1. Lab. *p, b, f, v* și *m* ne arată următoarele evoluțiĭ: *pićor*, mr. *čičor*, mgl. și dr. *picior;* dr. *piept*, mr. *ḱeptu*, (ir.) și mgl. *kleptu*, dr. *piepteń*, mr. *ḱaptine*, mgl. *ḱaptin*, (ir.) *ćâptir*; *bine*, mr. *ǵine*, mgl. *bini*, (ir.) *bire*, *zbiera*, mr. *azǵirari*, mgl. *zber*, (ir.) *bĺerâ*; *fiu*, mr. *ḣiĺu*, mgl. *iĺu*, (ir.) *fiĺu*, *fia-fiica*, mr. *ḣiĺe*, mgl. *iĺe*, (ir.) *fiĺa*, *ficat*, mr. *ḣicat*, (ir.) *ficât*, *fi*, mr. *ḣire*, mgl. *ire?*, (ir.) *fi*, *fier*, mr. *ḣeru*, mgl. *ịeru*, (ir.) *fĺer*; *vițel*, mr. *yițăl*, mgl. *vițâl*, (ir.) *vițe-lu*, *vițeana*, mr. *yițao*, (ir.) *vițę-vu*, *vierme*, mr. *ịermu*, mgl. *ǵarmi*, (ir.) *ĺerm* și *gĺerm*, *viu*, mr. *yiu*, mgl. *ǵiu*, (ir.) *viu*, *vipt*, mr. *yiptu*, (ir.) *vipt* și în exemplele pentru consoana *m*: *miel*, mr. *ńel*, mgl. *ḿiel*, (ir.) *mĺe*, *-lu*, *miere*, mr. *ńari*, mgl. *ḿari*, (ir.) *mĺâre*. Resultatele acestor schimburi se presinta sinoptic în chipul următor:

Lab.	*p*	*b*	*f*	*v*	*m*
	p kĺ ć	*b bĺ*	*f fĺ*	*v ĺ gĺ*	*mĺ*

2. —*n*— = —*r*— de ex. *lină > lără, pîne < păre, mîne < măre, cîne < căre.*

3. Strărom. *ń* păstrat: *vulpońa, ursońa.*
ŕ schimbat în *r*: *stanar, kravar.*
ĺ cîte odată *vale, vălele, căle, căli̯,*

Ĺ inițial e păstrat de ex. *ĺepuru* = iepurele și *ĺepurița, -ele* = iepuroaĭa.

4. *ce, i*
- *ć*: *ćinći, răće, ćer.*
- *č*: *berbeče, răče, čer.*
- *ț*: *ținț, țiră, rățe.*

ge, i
- *j*: *jăna, jăjet, jeruncĺe.*
- *ž*: *žăna, žažet.*
- *i̯*: *lei̯a tesarscă* = legea împărătească.

5. *j* păstrat: *junc, jucă.*

6. *ti, i̯* | *ț*: *țin* dar *pati* și nu *păți*!
di, i̯ | *z*: *zi, zice.*

7. *h* e slav și s-a păstrat: *hleb* = pine, etc.

2. Grupurĭ consonantice.

1. Lat. *cl > cĺ*: *cĺem, ocĺu, cĺag, încĺeg.*
„ *gl > gĺ*: *gĺăța, ungĺa, gĺem, gĺindę.*

2. Lat. *-tr-*: *betăr* = bătrîn.

3. *r*, *l* + *b*: păstrat: *corb.* / schimbat: *ăb < alb.*

l + *d*, *t* schimbat: *căd < cald, cădęra < căldarea.* / *ăt < alt.*

4. *șț* = șt: *știvu*, tot așa și *ștriga, -rie*, etc.

5. *-nt, -nț-, -nd* păstrate: *pemint, semințe*, cite odată s-aude și *căn* pro *cănd.*

6. Metateze avem în următoarele cazurĭ: *rîd > me îrdu, sprilę* în loc de *splirę < splină.*

3. Ușurarea grupurilor consonantice.

Se află de multe orĭ grupurĭ consonantice, carĭ nu sunt obicĭnuite în romînă și ca ele să nu formeze nicĭ o greutate la pronunțare se ușurează prin interpolarea unor vocale. Astfel de ușurărĭ găsim în cuvintele următoare pe carĭ le citez din texte saŭ din glosar: *bânăcu* pentru ital. *banco*, le plural e *bânki*, *corătu*, pl. *corturle* din ital. *corte*, *pumăn* e dr. *pumn*, se zice *batimenăt* și nu *batiment*, *ĭuramenăt* și nu *iurament*, *porăt* și nu *port*, *corobâț* și nu *corbâć*, *tradimenat* și nu *tradiment(o)* și *divertimenăt* în loc de *divertiment(o)*, etc.

Cap. V.

Morfologia.

Formele acestor dialecte sunt foarte interesante, atît din punct de vedere al evoluțieĭ limbeĭ romîne, cît și din punct de vedere al logiceĭ eĭ. În deosebĭ interesantă e declinațiunea substantivelor, nu atît prin bogăția formelor, cît togmaĭ prin sărăcia eĭ. Declinațiunea normală a limbeĭ romîneștĭ a dispărut aproape de tot în aceste dialecte. Flexiunea verbală însă e maĭ conservativă și evoluția eĭ nu e așa de pronunțată. Avem, va se zică, păstrate maĭ multe forme vechĭ de flexiune verbală, decît s-aŭ format din noŭ. Ca să pot explicà toate formele, trebue să tratez în deosebĭ toate părțile vorbiriĭ.

1. Articolul.

Articolul are două forme: a) hotărită și b) nehotărîtă. Articolul hotărît poate să fie nominal și adiectival. Cel nominal se pune la substantive, ĭar cel adiectival se pune năintea adiectivelor. Formele celuĭ nominal sunt: pentru masc. *-l, -le,* pentru fem. *-a* la singular, ĭar pentru masc. *-i,* pentru fem. *-le* la plural. Formele articoluluĭ adiectival sunt *ćela* pentru masculine și *ćă* pentru feminine la singular, ĭar la plural masc. *ćeĭ* și fem. *ćăle.* Aceste două articole s-aŭ derivat din pronumele demonstrative sg. *ille, illa,* pl. *illi, illae* și compoziția luĭ *eccu + ille* etc.

Articolul nehotărît este *un* și *o,* acesta e număralul *un, una* (*o*). Declinațiunea articoluluĭ a dispărut, după cum a dispărut declinațiunea pronumelor peste tot. În

limba romînească articolul se pune la finea substantivelor, înțeleg formele: *-l*, *-le* și *-a*. Formele *-l* și *-le* se aplică la masculine, ĭar forma *-a* la feminine de ex. *lup-u*, *urs-u*, *mĭel-u*, *fečor-u*, *ficât-u*, *fiĭ-u*, *nuc-u*, *porc-u*, *sâc-u*. Cum vedem felul de a aplicà articolul e cel obicĭnuit în dr. cu observarea că și în ir. *-l* a dispărut ca și în romîna comună. Forma cu *-l* a existat și în ir., dovadă numele de familie *Burul*, *Lizzul* etc. (vezi observările asupra numelor de familie), togmaĭ ca și-n Bucovina de pildă *Onciul*, *Tarangul* etc. E deosebire între felul acesta de a aplicà articolul și între forma luĭ în mr., de pildă: *lup-lu*, *cap-lu*, *zbor-lu*, *grădinar-lu*, *fičor-lu*, dar *preftul*, *corbul*, *semnul*, *vintul*. Deosebirea dintre acest fel de a pune articolul e relevată și de Bojadschi.[1]) Motivul e că *-u* dela cele din urmă nu a amuțit. Articolul *-le* se aplică la toate masculinele terminate în *-e*, de ex. *căre-le*, *jure-le*, *ârete-le*, *glârme-le*, *berbeče-le*, *sore-le*, tot asemenea ca și în celelalte dialecte, în mr. avem: *soarle* (soarele), *peàștile* (peștele), *kàptínle* (pieptenele), *fratele*, *ǧonile* (junele), în megl. avem: *frateli*, *pęștili*, *junili*, etc. Articolul *-a* se aplică la toate substantivele feminine, de ex.: *câsa* (din câsă + a), *oĭa*, *âpa*, *bârba*, *fetița*, *fiĭa*, *gĭinda*, *nevęsta*, dar și femeninele terminate în *-e* sună la fel, avem *cârna* (carnea), *câla* (calea), *ćetâta* (cetatea), *frunta* (fruntea), *mĭâra* (mierea), *mulęra* (muierea), *nopta* (noaptea), *urecĭa* (urechea) și *ungĭa* (unghea). În mr. avem *feata* (fata) *calea*, *mularca*, etc. togmai ca și-n dr.

2. Declinațiunea Substantivelor.

Cu privire la studiul substantivelor relevăm numaĭ declinațiunea lor, fiindcă toate celelalte însușirĭ ale lor sunt comune tuturor dialectelor romîne. Dispărînd clasele vechĭ de flexiune nominală nu găsim nimic mai practic, decît să le împărțim după genurĭ și astfel vorbim de

---

[1]) Cf. Mich. G. Bojadschi, Rom. oder Macedonowlach. Sprachlehre, p. 24 (Wien 1813).

flexiunea fiecărui gen în parte. Criteriile pentru deosebirea substantivelor le formează numaĭ terminațiunile nominale. Cazurile aŭ dispărut. Ne aŭ remas abia o formă pentru N. A. G. D., deosebirea e că naintea lui G. D. se pune pronumele *lu*, saŭ prepoziția *la* și a doua formă pentru V., care formă parte e romanică, parte e formațiune slavică. Vom vorbi deci de flexiunea masculinelor, femininelor și a neutrelor.

A. Flexiunea masculinelor.

Substantivele masculine se termină în cons., *-u* și în *-e*: *fiĺ, socru, frâte.* Declinăm pe fiecare substantiv în toate dialectele:

		ir.	mgl.	mr.	dr.	ban.
Sg.	N. A.	fiĺu	iĺj̯u	h́iĺlu	fiul	fiu
	G. D.	lu fiĺu	lu iĺj̯u	a h́iĺlui	al, a fiuluĭ	lu fiu
	V.	fiĺu a mev!	iĺj̯uli (!)	o h́iĺu	fiule	fiule
Pl.	N. A.	fiĺi	iĺj̯i	h́iĺli	fii	fii
	G. D.	lu fiĺi	lu iĺj̯i	a h́iĺlor	fiilor	fiilor
	V.	— —	— —	— —	— —	— —

Flexiunea cuvintului *socru* e următoarea:

		ir.	mgl.	mr.	dr.	ban.
Sg.	N. A.	socru	socru	socrul	socrul	socru
	G. D.	lu socru	lu socru	a socruluĭ	a socruluĭ	lu socru
	V.	socru	socru	socrule	socrule	socrule
Pl.	N. A.	socri	socri	socri	socri	socri
	G. D.	lu socri	lu socri	a socrilor	(a) socrilor	(a) socrilor
	V.	— —	— —	— —	— —	— —

Substantivele terminate în *-e, frâte* au următoarea flexiune:

		ir.	mgl.	mr.	dr.
Sg.	N. A.	frâtele	frateli	fratele	fratele
	G. D.	lu frâtele	lu (la) frateli	a frateluĭ	a fratelui
	V.	frâte	frati (-eli)	frate	frate

		ir.	mgl.	mr.	dr.
Pl.	N. A.	frâți	fratili	fratíli	frații
	G. D.	lu frați	fratilor	a fratlor	a fraților
	V.	frâți	fratili	frat	frați, -lor

Că flexiunea aceasta e cea adevărată ne dovedește o mulțime de forme, a căror valoare o putem judecà numaĭ cu ajutorul sintacsei. Următoarele exemple sunt toate genetive în Sg.: *fiĺele lu mâgo* p. 7, *frâți lu Tredijin* p. 8, *fiĺu lu crâĺu* p. 37, *ăn câsa lu zvonâru* p. 46, *dup-a lui̯ fiĺ* p. 49, toate aceste exemple sunt culese din textele mele istroromîne.[1]) Pentru G. în Pl. e a se vedea: *la un vr̥t lu frâtri* p. 47. Pentru dativ avem următoarele cazurĭ: *zis-a lu ćâće* p. 7, *tu c-âi̯ zis ke rẹi̯ lu mâgo lâ pońâva* p. 8, *zis-a lu ćela did* p. 9, *lu jedanaist nepunit-a e lu dvanaistile n-a-vut pure će* p. 9, *nu te lasâ lu nić ur e lu nić urẹ̊ bușni* p. 37, *lu câlu* p. 41, *i̯â ziće a lui̯* p. 42, *tănjit-l-a lu bișcupu* p. 43. Aceste forme sunt în Sg., ĭar în Pl. sunt următoarele: *tu âi̯ zis lu frâți* p. 7, *nepovideit-a lu omiri* p. 43, *i̯â spus-a lu i̯endârmi* p. 44, *i̯e mere spure lu frâtri* p. 47, etc. Vocativul e egal cu nominativul, saŭ se termină în *-e*, de ex. *frâte*, așa avem și *Tredijine* p. 8, se zice și *Mâte, Ive*, etc. De această flexiune putem apropià declinațiunea mgl. și a dial. băn., fiindcă cea mr. și dr. se deosebește de ea. Citez cîteva cazurĭ pentru mgl., pe care le am cules din Papahagi.[2]) *Ca vizu Domnu că lu u̯omu* p. 13, *și cari ra ili̯u lu ampiratu* p. 13, dar se-ntîlnește și *S-ți-u lẹŭ fẹta ampiràtului la tini* p. 16, ĭar maĭ jos p. 16 se citește: *si-ŭ lọm fẹta lu ampiratu*. Toate aceste forme sunt genetive în Sg., la Pl. avem: *flară la poartă numa lu țeli̯a ficiori*. Forma dativuluĭ se face cu *lu*, dar maĭ des cu ajutorul prepozițieĭ *la*, de ex. *și-ĺi zisi la țela ficior* p. 13, *si lisița zisi lu păndar* p. 16.

---

[1]) J. Popovici, Dialectele rom. din Istria 2, Halle a. S. (1909).

[2]) Cf. Per. Papahagi, Meglenoromîniĭ, Stud. etnogr.-fil. publ. în Analele Acad. Rom., Secț. lit. Seria II a, Tom. XXV. Eu am folosit extrasele.

Deosebirea între aceste forme și cele din mr. și dr. e mare, căcĭ în cele din urmă flexiunea nominală a păstrat peste tot formele vechĭ de declinare. Aceste forme sunt compuse din substantivul respectiv plus flexiunea articoluluĭ corespunzător. Citez cîteva cazurĭ pentru ilustrarea acestuĭ adevăr din Papahagi.[1]) Pentru G. am notat: *muma ḑracluĭ* p. 5, *dit mińle al trap* p. 6, *lùcurlu al Dumniḑă* p. 7, *ḱila amirăluĭ* p. 10, *munḑile a soarluĭ* p. 10, *ḱillu al amiră* p. 11, *șarpile a fičorluĭ* p. 12, *părțile a truplui* p. 12, în Pl. avem: *dimîndata draslor* și *amirălu a puillor* p. 11. Iar în D. avem: *ḑișe Araplui* p. 1, *îĺ ḑîsiră a fičorlui* p. 3, 4, *și-ĺ căḑu a hiĺlui de amiră* p. 8, *șî-ĺ ḑîsă a grădinarlui* p. 9, *șî ḑi-ĺ amirălui* p. 10, dar *s plînse la amirălu șî-ĺ ḑise* p. 18, în acest caz se zice și-n dial. ban. la fel: *să plînsă la împăratu* (în loc de *împăratului!*), *al Dumniḑău îl fu ńilă* p. 24, în Pl. avem: *crașt—crușt a śkinlor* p. 4. În dr. există regularitate, căcĭ *al* și *a* se folosește numaĭ naintea genetivuluĭ, evident în ziua de azĭ, căcĭ în timpurile istorice avem altă întrebuințare. Dativul dr. n-are nicĭ o preposiție. Acc. însă are preposiția *pre*. Ca să se observe toate formele îmĭ permit a înșira din cărțile vechĭ romîneștĭ maĭ multe exemple, căcĭ numaĭ așa putem să înțelegem pe de o parte evoluția declinăriĭ, pe de altă parte întrebuințarea sintactică a acestor forme. Încep cu Psaltirea Scheiană:[2]) *fața pămîntului* p. 2, *rodul grîului* p. 9, *la casa Ḑăului* p. 131, *Ḑăul lu Jacov* p. 145, *Ḑăul lu Avram* p. 147, *pădurea Sionului* p. 149, *păreții Jerusalimului* p. 162, *fii lu Jacovŭ ș-a lui Josifŭ* p. 241, *fii lu Efrem* p. 244, *țara Egipetului* p. 245, toate aceste forme sunt în singular, în plural avem: *sfatul necuraților̆ŭ* p. 1, *calé păcătoșilorŭ* p. 1, *masa oamerilor săĭ* p. 246. Pentru dativ avem în singular următoarele cazurĭ: *grâiră sufletului micŭ* p. 6, *căntați Ḑeului nostru, împăratului nostru căntați* p. 147, *plătește susului* p. 156, *păcătosului zise* p. 157, *giuraiu-me lui David* p. 286, ĭar în plural

[1]) Cf. Per. Papahagi, Basme Aromâne, București 1905.
[2]) Jon Bianu, Psaltirea Scheiană, București 1889.

am cules următoarele forme: *cire dà-mi va arcpi ca porumbilor* p. 167, *doară morților fečeși čiude* p. 283. Din Codicele Voronețean [1]) citez pentru genetivul subst. masculine în singular următoarele cazurĭ: *împărăția Ḑeului* p. 4, *cu mărule lu Pavel* p. 4, *cuvîntul Domnului* p. 8, *voia lu Dumnezeu* p. 22, *săngele lu Stefan* p. 42, ĭar la plural avem: *Jidovilorŭ* și *Elenilorŭ* p. 4, *oameînrilorn* p. 48, *Saducheiloru* și *Fariseiloru* p. 48, *morților, dereptilor* și *păcătoșiloru* p. 62, *nărąvulu Rîmleniloru* p. 70. Pentru dativ avem în singular: *băgară samă preutului loru* p. 6, *spureți miiașului* p. 50, *răspunse lu Pavelu* p. 66, *spure lu împăratu* p. 68, ĭar la plural avem: *dă meșteriloru* p. 8. În Cuvinte din Bătrînĭ ale lui B. P. Hașdeu avem o mulțime de exemple pentru genetiv și dativ. Citez pentru genetiv în singular: *a lemnului* I 12, *în zilele lu Alexandru Voda* I 23, *a fratelui* I 23, *fratele Lungului* I 57, *Moldovĕnului* I 57, *nepotul Bărescului* I 66, *tatăl Mihnĕei* I 51, *a lu Jonașcu Buloc* și *nepotul popei* I 51, ĭar la plural avem: *înaintea vrăjmașilor voștri* I 8, *carnĕ fečĭorilor* I 11, *sfatul necuraților* și *calĕ păcătoșilor* I 19. Pentru dativ citez: (o am vîndut) *lui Dumitru* I 26, ~ *lui Ignat Doboș* I 29, ~ *jupănului Stoicăi* I 63, *lui Arbănaș* I 66, saŭ *dat-aŭ zapisul la mîna Arbănașului* I 73, în plural avem: *lor și nepoților lor* I 29. Am putea să îmbogățim seria acestor exemple și cu altele din *Paliĭa* (1582) saŭ din Evangheliarul luĭ Coresi (1560/61), dar nu e de lipsă Vedem că în vremea istorică toate substantivele s-aŭ declinat cu ajutorul articoluluĭ postpus și concrescut, la feminine se află greșelĭ de tipar și anume articolul a fost despărțit de substantivul săŭ, cel puțin culegătoriĭ nu ș-aŭ dat samă, cum ar fi trebuit, de natura declinațiuniĭ subst. feminine. Esceptie fac cîte odată numele propriĭ de indivizĭ, de popoare și de țărĭ, de aceĭa se zice: *Sionului, Egipetului, Lungului,* dar *lu Josif, lu Avram, lu Jacov, lu împăratu* și *lu Dumnezeu.* Naintea genetivuluĭ se pune adesea *al* saŭ *a*, cîte odată au avut și dativul și în vromină, ca-n mr., pe *a* naintea luĭ, de

[1]) Dr. J. G. Sbiera, Codicele Voronețean, Cernăuți 1885.

ex. *cuvine-se a bârbat înțelept* și *sĕmână a bârbat nebun* în Coresi, Evangelia luĭ Matheiu začeala 24.

În ir. s-a generalizat flexiunea numelor propriĭ pentru toate substantivele masculine cu întrebuințarea lui *lu* antepus nainte de forma articulată a nominativelor, căcĭ aceste s-aŭ păstrat la fel de ex. *cărele, lu cărele* și *cări, lu cări.* Acĭastă simplificare nu ne presintă, afară de *luĭ* și *lor* dela pronumele personal, azĭ folosit maĭ mult ca posesiv pentru *său* = *luĭ* și *ĺei* = *ĭeĭ*, nicĭ o singură rămașită din declinarea veche a substantivelor masculine.

B. Flexiunea femininelor.

Nicĭ din flexiunea veche a femininelor nu ne a remas vr-o remășită, deși în dr. avem dativul păstrat *case* în *unei case* etc. După terminațiune deosebim femine în *-ă* (*ę*) și în *-e*, de ex. *albirę, åpę, badęsę, brâzdę, lumirę* și *câle, frunte, mĺâre, nopte* etc. Articularea lor se face cu ajutorul articoluluĭ feminin *-a* fără orĭșice copulă de pildă: *badęsa, lumira* și *câla, nopta* etc. Tot așa se zice și *zia* (ziua). Escepție fac substantivele terminate în *ę* (din ea), de ex. *stę, nę, vițę,* aicĭ se zice *stewu, nevu, vițevu* etc. De ce? Eu nu știu. Terminațiunea acĭasta n-are formă feminină și explicarea eĭ nu — și poate găsi motivare cu ajutorul foneticeĭ. Din textele mele citez următoarele forme: *lu socra a ĺei* p. 52 pentru gen. în sg., *ziće lu mulęre* p. 39, (zisa-v) *lu måie-ĺ* p. 44, *ziće lu declę* p. 46, *lu ćå mai betără* p. 48, pentru dativ în singular *și lu tote fiĺele ć* (*ț*) *-åi câpu posećit* p. 7, *lu trinaist fęte* (surăr) p. 7 pentru dativ în plural. Cum vedem flexiunea femininelor se face în chipul următor:

		ir.	mgl.	mr.	dr.
Sg.	N. A.	fęta	fęta	feata	fata
	G. D.	lu fęta	lu fęta	a featiĺei	a fetiĭ
	V.	fęto	fętu	feată	fată, -o

În Mgl. se zice în dat. și *la fẹta* în loc de *lu fẹta.* Pluralul se face la fel, cu deosebirea că se ĭa nominativul din plural și apoĭ se pune *lu* respective *la, a* naintea luĭ.

Un feminin terminat în *e* e *mulẹre,* flexiunea acestuĭ substantiv e următoarea:

	ir.	mgl.	mr.	dr.
Sg. N. A.	mulẹra	mulịarea	mularea	muierea
G. D.	lu mulẹra	lu, la mulịarea	a mularlei	a muieriĭ
V.	mulẹro	mulari	mulari	muiere

Plural nu ne ofere nimic deosebit. Să luăm acum un esemplu cu *-ẹ.*

	ir.	mgl.	mr.	dr.
Sg. N. A.	stevu	stẹua	steaoa	steua
G. D.	lu stevu	lu, la stẹua	a steaoli	a steliĭ
V.	stẹ	stẹua	steao	stea
Pl. N. A.	stelele	stẹlili	stealle	stelele
G. D.	lu stelele	{stẹlilor / la stẹlili}	a steallor	stelelor
V.	stele	stẹlili	stealle	stelelor

Pentru muĭere și stea din megl. am consultat pe Weigand,[1]) ĭar pentru stea din mr. am folosit pe Bojadschi p. 22. —

În gen. sg. din mgl. avem pe lîngă forma compusă cu *lu* și o remășiță veche de ex. *fațirea lumilă* Papahagi op. cit. 13 și tot acolo *ficiorili babălia.* Weigand ne dă: g. *steulia — stẹlilor* și *mularila — mulịerilor.* Paralel însă avem și forma cu *lu.* În dativ avem în mgl. *la* în loc de *lu* de ex. *să-u daị la muliari-ta* (= mueriĭ-tale) și *li zisi la mumă-sa,* exemplele aceste sunt luate din textele luĭ Papahagi. Pentru mr. nu e nevoe să cităm exemple în

---

[1]) Gustav Weigand, Vlacho-Meglen, Leipzig 1892.

deosebĭ, fiindcă declinațiunea e regulată. În vromână flexiunea femininelor ne presintă uniformitate pentru toate substantivele, fie de orĭșice categorie. Citez din Psaltirea Scheiană genetivele: *apee(ĭ)* p. 1, *buriei* p. 149, *case ei* p. 153, la singular, ĭar la plural *fsatelor* p. 156, *căilor* p. 161, dativele: *dereptăției* p. 161, *brazdeei* p. 192. Din Codicele Voronețean am luat genetivele: *besercečiei* p. 12, *vorovcei* p. 14, *dumerececi* p. 24, *lumiriei* p. 40 (= luminei), *suroriei* p. 52, *ğioiei* p. 70 la singular, ĭar la plural *dilelor* p. 32, și dativele: *gloateei* p. 12, *corăbiei* p. 26, *morției* la singular și *limbiloru* p. 80, *legăturiloru* p. 82 la pl. Din Cuvinte din Bătrînĭ citez numaĭ numele propriĭ: *Bistriței* I 23, *Anușcăi* I 26, *Oanceii* I 39, *Oprĕii* I 39 pentru genetive și *Albei preutesii* I 29 pentru dativ. Din Paliĭa am cules genetivele: *Onă ei, Tamare ei, Raveca ei, Lie ei, Ade ei* pentru feminine și *Anani ei, Judă ei* pentru masculine, tot asemenea se declinează *vlădică* în genetiv: *vlădică ei* cf. Coresi, Evang. luĭ Math. zač. 108.

Exemplele de sus ne arată în deajuns uniformitatea în declinațiunea femininelor. După cum s-a generalizat *fetei — apei* și *Liei — Onăei = Oanei* la feminine sub influința analogieĭ, așa s-a făcut în Bănat de pildă de la *lu Pătru — lu Maria*, de ex. *casa lu Pătru* și *ochiĭ lu Mária* (nu María!).

C. Declinațiunea neutrelor.

Neutrele ne presintă un număr dublu pentru elementele de origine străină, față de cea latină. Flexiunea neutrelor se face la singular după masculine, ĭar la plural după feminine, deci terminațiunea lor la singular e cea a masculinelor (-cons.), ĭar la plural e latinească *-e* respective *-ur(e)*. Exemple avem: *arel, brâț, coptor, cur, cuvintu, ǵlem, lâc, os, sir, udor* de origine latinească și *clopot, cup, dâr, duh, gârd, plug, potoc, stup, timun* și *zid* de origine slavă. Articulațiunea la sg. se face cu *-u*: *arelu, coptoru, ǵlemu* și *duhu, plugu, zidu*, ĭar la plural: *arelurle, coptorele, ǵlemele* și *ǵlemurle*,

duhurle, plugurle și *zidurle*. Flexiunea neutrelor se face ca și a celoralalte substantive, fără cea maĭ mică deosebire.

* * *

Schimb între terminațiunile substantivelor avem la masculine: *șorcéu* (șoarecele), *årbolu* = catarg (arbore), *ĭepuru* (ĭepure), *ajentu* (din ital. agente), (*g*)*ĭermu* (vierme) și din pl. n. *lęmne* avem sg. fem. *lęmnę*. Cele dinainte aŭ remas masculine, ĭar cel din urmă e neutru. Analogic avem din pl. *fråji* (= fragĭ) un sg. *fråĵ* pentru *fragă* și astfel femininul a devenit neutru.

3. Adiectivul.

Adiectivul are în ir. trei genurĭ: masculin, feminin și neutru, de ex. *bur, -ę, -o,* cele două forme de la început sunt desvoltări din latină, ĭar neutrul e de origine slavă și s-a desvoltat în romîna din Istria subt influința sintactică a usuluĭ neutrelor în slavă. Deosebim la adiective flexiunea și comparațiunea. Flexiunea se face ca la celelalte nume cu ajutorul lui *lu*, de ex. *Bur-u(l), lu Burul, bura, lu bura,* etc.

Comparațiunea nu presîntă nimic deosebit de comparațiunea din celelalte dialecte, avem deci la positiv *bur, -ę,* la comparativ *måĭ bur, -ę,* ĭar la superlativ *cél, cå måĭ bur, -ę.* Adiectivul se antepune în *bura zi* și se postpune în *fęta mușåtę.*

4. Pronumele.

Pronumele sunt A. hotărîte și B. nehotărîte. Cele hotărîte sunt a) personale, b) posesive, c) demonstrative, d) relative și e) interogative.

A. Pronumele hotărîte.

Pronumele se deosebesc cîte odată și prin gen. Ele au păstrat unele cazurĭ, dar numaĭ sporadic.

a) Pronumele personale sunt:

Sg. N.	io	tu	i̯e i̯ă	Pl.	noi̯	voi̯	i̯eĭ i̯ăle
A.	mire	tire	ăl				lor
	m'	t'	l				
D.	m(i)	ț	luĭ íei̯		ne	ve	le í
			ăi̯				

Se zice in accusativ *m-âm ărs, t-âm vezut, l-ântrebât* și *ăl clęme.* În dat. pl. avem *și datu-l-au̯ lor inke pinez za jivi, n-ăvut će dă le muncă* cite odată avem *će l-a dât crălu* (ce le-a ~). În acc. avem *ve rogu.* Pronumele reflexive se folosesc ca și-n dr. de pildă: *se rdu = se rîd* ca și-n Bănat. Dar *i̯eĭ pișu, căcu* fară pronumele reflexiv. În a 3. pers. se folosește și *i̯e ăns* = ĭel însuși.

b) Pronumele posesive sunt:

Sg.	meu̯ (mev)	mę	teu̯ (-v)	tę	seu̯ (lui̯)	sę (íei̯)
Pl.	meĭ	mele	teĭ	tele	sęĭ	sęle: lor

apoĭ:	noștru	voștru	Pl.	noștri	voștri	lor.
	noștrę	voștrę		noștre	voștre	

Aceste forme sunt și-n celelalte dialecte comune, numaĭ *noștri — voștri* se apropie numaĭ de mgl. *noaștri-e* și *voaștri-e.* Se zice (*a*) *mev ćaće* (tata mieŭ), *lui̯ ćăće* (tata lui), *íei̯ mâi̯e* (mama ĭeĭ).

c) Pronumele demonstrative sunt:

Sg. ćest, -a, ćâsta, Pl. ćeșt, ćâste
ćel, -a, ćă, ćeĭ, ćâle

apoĭ compus cu *ista* (ăsta) și *ât* (alt) avem

ćesta-istu, câsta-ista, ćela-istu, ćâista,
ćela-ât, ćâ-âtę, ćeĭ-âlți, ćâle-âte.

d) Pronumele relative sunt:

câre, cârle, Pl. cârli, de ex. cărele, câre [ćela, Pl. ćeĭ] e griv e mușât. Cocotu ćela roișu e lu fętina.

c) Pronumele interogative sunt:

ćire, će
cåre, cårle, Pl. cårĺi
căt.

B. Pronumele nehotărîte.

Pronumele nehotărîte sunt:

un — vrun
ur — o — ničur — niș (nimic)
tot — toț, căt — nușcăt, ćeva
åt, åta, åto
saki, saka (fie care)
nușcåre — nușcårle
niscårle — niscårĺi
cătcoder } cf. serbocroat. takodjer.
ćecoder }

5. Numeralele.

Deosebim două categoriĭ la numerale: A. Cardinale și B. Ordinale.

Cardinale:

1. un (ur) o.
doi̯ do.
trei̯ — tri.
påtru.
ćinć.
șåse.
șåpte.
osăn.
devet.
zåće || zeće.
urprezåće || jednaist.
doi . . .

trei̯ . . .
devetprejåće.
dovotăzåće || dvadeset.
dovotezåće și ur.
trei̯votezåće.
evårnaru.
cinćvotezåće.
100 sto.
101 sto și ur.
200 dovotesto.
1000 miĺår.
1000000 miĺiun.

Ordinale:

1. prvi — prva.	șaptele — șâpta.
dojle — dova.	osmule — osma.
trejle — treja.	devetile — deveta.
pâtrile — pâtra.	10. desetile — deseta.
ćinćile — ćinća.	zâdni — ultimu.
șâsele — șâsa.	zădăńu — zâdńa.

În Jejanu se zice *șase, șapte* cu *a* curat, cel puțin așa mĭ-a vorbit V. Marmilić, ei aŭ și pe *opt*, numără va se zică: *șase, șapte, opt, devet, zăće*. La ordinale am notat în Senovic pentru *trejle, treju* formațiune regulată de la *treja*.

Numerale nehotărite nu sunt așa de bogate în forme ca și dialectele dr. -*e*. Avem: *mun* și *munt* (mult), *zâlic* (-*u*, -*a*) = puțin și *căt* cf. cîteva saŭ *cîta pîne* în Almăj.

La formarea numeralelor distributive folosim cuvîntul *votă-e* (în dr. e căte) de ex. *trej vote trej făće devet* = 3 × 3 = 9.

6. Conjugațiunea.

Dacă flexiunea nominală a dispărut total în ir., nu putem zice acĭasta și de flexiunea verbală, căcĭ acĭasta de și s-a simplificat, totușĭ ne păstrează unele forme de tot interesante. Flexiunea verbală are în ir. forme simple și forme compuse. Cele simple ne păstrează forme vechĭ, moștenite din latină, ĭar cele compuse s-aŭ format cu ajutorul verbelor auxiliare, ca și în celelalte dialecte romîne. Modurile sunt cele obicĭnuite în dr.: Indicativ, Conjunctiv, Optativ, Imperativ, Infinitiv, Participiu și Gerundiv, numaĭ timpurile s-aŭ redus la Presinte, Perfect și Futur, maĭ rar se folosește Imperfectul și Futurul exact. Avem însă în ir. și pentru Condițional o formă, care corespunde unuĭ perfect simplu din conjunctiv, respective se apropie de futurul exact, întogmaĭ ca și în latină. Acĭastă formă a existat în vr. și există și în mr.

Avem deci forme simple: presintele din indicativ, conjunctiv, imperativ, infinitiv și gerundiv, imperfectul din indicativ și perfectul din participiu, iar compuse: presintele din optativ, perfectul din indicativ și viitorul din indicativ atît I[ul] cît și al II[lea]. Aceste trei timpuri din urmă se formează cu ajutorul celor trei verbe auxiliare: *fi* (a fi), *vę* (a avea) și *vrę* (a vrea), de ex. *ręș căntå* = aș cînta, *åm căntåt* = am cîntat și *voi căntå* = voi cînta.

Clasele verbale sunt cele din romînă, adecă terminate în *-á* = *-å*, *-éa* = *-ę*, *-e* = *-e*, *-i* = *-i* și alte două clase, una terminată în *-ęi* pentru derivatele din ital. *-ar(e)*, slavul *-ati* de ex. *fermęi*, *cuhęi*, etc. și alta, care corespunde iterativelor slave în *-ovati*,[1]) prefăcute în rom. *-vęi* de ex. *furavęi*, *vindavęi*, *obedvęi* etc.

Verbele sunt — după natura lor — auxiliare și predicative. Cele predicative sunt transitive, intransitive, pasive și reflexive. După flexiune se-mpart în regulate și neregulate. Aceste aŭ toate persoanele, afară de ele mai avem și verbe unipersonale, care se folosesc în toate timpurile numai în a treia persoană din singular. Studiind flexiunea verbală din dialectele romîne din Istria punem alături și formele din celelalte dialecte romînești, ca să se vadă apropierile și depărtările dintre ele.

A. Verbele auxiliare.

Verbele auxiliare sunt trei: *fi* = a fi, *vę* = a avea și *vrę* = a vrea. Flexiunea lor e următoarea:

---

[1]) D-l A. Philippide în *Un specialist romîn la Lipsca* (Jași 1910) p. 27, aduce aceste verbe în legătură cu suf. *-vati* și nu *-ovati*, eŭ cred că e mai bine să reminem la *-ovati*.

a fi.

a) Formele simple.

1. Pres. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	ăsăm, escu	sam, săn	escu, ĥiu	-s, îs, sînt, escu
2.	ăști	ieș	ești, eșči, ĥíi	ieștĭ, ban. ieșć.
3.	ăi, ie, iăste	-i, ăi, ie, aie	easte	-ĭ, îĭ, ĭe, ĭeste
4.	ăsno, ăsăn	im	ĥim	sîntem, săm, nis
5.	ăste	iț	ĥiț	sînteţĭ, săț, vis
6.	ăs, escu	sa, să	sînt(u), suntu	-s, îs, sînt, sîn, sunt

2. Imperfectum.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	fiieiam	ram	eram	ĭeram
2.	—iai	rai	—ai	—aĭ
3.	—ia	ra	erà	ĭerà
4.	—ian	ram	eram	ĭeram
5.	—iaț	raț	erațĭ	ĭerațĭ
6.	—ia	ra	era	ĭeraŭ

3. Pres. Conj.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	neca se fi(u)u	ieș	ĥiu	fiu
2.	„ „ fii, fi	ieș	ĥii	fiĭ
3.	„ „ fiie	íe	ĥibă	fie
4.	„ „ fiién	im	ĥim	fim
5.	„ „ fiieț	iț	ĥiț	fițĭ
6.	„ „ fi(u)u	íe	ĥibă	fie

4. Condițional.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	se fuser	— —	si furim	vr. fure
2.	„ —i	— —	„ furi	„ furi
3.	„ —e	— —	„ furi	„ fure
4.	„ —mo(no)	— —	„ furim	„ furem
5.	„ —eț	— —	„ furitu	„ furetu
6.	„ —u	— —	„ furi	„ fure

5. Imperativ.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	fii̯	— —	h́ii	fiĭ, să ~
2.	fii̯eț	— —	h́iți	fiți, să ~

6. Infinitiv.

ir.	mgl.	mr.	dr.
fi	ire?	h́ire	a fi

7. Part. Perf.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	fost	fost	futǎ	fost
2.	(fiei̯t)	—	h́iĭnd	fiind

8. Gerundiv?

b) Formele compuse.

9. Pres. Opt.

	ir.		mgl.	mr.	dr.	
1.	ręș		— —	vreau s facu	aș, vreaș	
2.	ręi̯		— —	—	ai, vreaĭ	
3.	rę	fi	— —	—	ar, vrear	fi
4.	ręn		— —	—	am, vream	
5.	ręț		— —	—	ați, vreați	
6.	rę		— —	—	ar, vrear	

10. Perf. Indic.

	ir.		mgl.		mr.		dr.	
1.	åm		am		am		am	
2.	åi̯		ai̯		aĭ		aĭ	
3.	a	fost	au̯	fost	are	futǎ	a	fost
4.	ån		—		avem		am	
5.	aț		—		aveț		ațĭ	
6.	au̯		—		au		aŭ	

11. Fut. Indic.

	ir.		mgl.		mr.		dr.	
1.	voį	fi	si	fiu?	voi	hire	voĭ	fi
2.	ver		sau	fiĭ	vreĭ		veĭ	
3.	va		voi		va		va	
4.	ren		să		vrem		vom	
5.	veț		—		vrețĭ		veți	
6.	vor		—		va		vor	

Aceste sunt formele obicĭnuite. Și nu pot să înșir și celelalte forme, căcĭ n-are nicĭ un ințeles. Eŭ nu voĭesc să compar formele neexistente, ci cele existente din dialectele romîne din Istria. Așadară baza de comparație ne o servesc formele istroromîne. Și comparîndu-le cu celelalte forme din dialectele romîne găsim maĭ multe puncte comune.

Paradigmele verbelor aŭ fost întîĭadată adunate de d-l Gartner [1]) și apoĭ de d-l Weigand.[2]) Dar aceste forme se deosebesc de formele culese de mine, aceasta să poate vedea, dacă le comparăm. Imperfectul *yeru* cules de d-l Gartner nu există, tot asemenea nicĭ plusquamperfectul *vevu fost* și d-l Weigand are dreptate cînd le omite cf. Romania XXI 247 și 248. Eŭ nu le am putut găsi deloc. Am notat însă pentru eram: *fiįeiam*. Acest *fiįeįam* s-a format sub influința verbelor în *-ęį*, de ex.: *ućideįa, moreįa* (Texte p. 38), *mu'ceįa* p. 68. Formațiunea aceasta s-a lățit și asupra verbelor în *-å* (= á): *arătåįa* p. 14, *flåįa* p. 24, *įurbåįa* și *ăntrebåįa* p. 68 și se pare că a pornit de la verbele în *-i* cf. *otkiniįa* și *poidiįa* p. 24. Și că s-a lățit și asupra verbelor în *-vęį* e de tot natural cf. *muncaveįa, purtaveįa, furaveįa*, dar aicĭ trebue să deosebim pe *știveįa, daveįa, laveįa* etc. D-l A. Philippide are mare dreptate, cînd combate pe D-l Weigand, fiindcă greșala Dsale

---

1) Cf. Miklosich, Rum. Untersuchungen I, p. 75 (Wien 1881).

2) Cf. Romania XXI, p. 249 în articolul *Nouvelles recherches sur le roumain de l'Istrie.*

nu se poate ĭerta.[1]) Întrucît s-a manifestat influința italiană asupra formelor de sus și ce fel de influință, după părerea Dluĭ Weigand, cum scrie în Romania XXI 247, aducîndu-le în legătură cu verbul *provę̯i̯* (= provare, ven. provàr) și comparînd *vede̯i̯a* = *vedea* cu ital. vedeva, vedevi, vedeva nu pot deloc înțelege. Imperfectele italiene *provava* (‖ *amáva*), *teméva* (*vedéva*), *vendéva* și *dormíva* corespund de a dreptul formelor dacoromîne: *probà*; *temeà*, *vindeà* și *durmià*. Punctul de mînecare a desvoltăriĭ imperfectelor istroromîne îl formează romîna și nu italiana. O simplă asonanță a luĭ *provę̯i̯* = *provàr*, respective a luĭ *vedę̯i̯a* cu *vedeva* nu ne poate servi deloc ca bază pentru o evoluție special istroromînă. Evident că trebue despărțite formele fără *-v-* și cu *-v-*, căcĭ lat. *-āba(t)*, *-ēba(t)*, *-ība(t)* s-a desvoltat în dr. *-à*, *-eà* și *-ià*, ĭar formele cu *-v-* șĭ-aŭ acest sunet parte din italiană, parte din slavă, și numaĭ aceste sunt iterative, și parte evoluție fonetică la verbele neregulate: *daŭ*, *staŭ*, *știŭ*, *ĭaŭ* etc. în ir. Dejà în vr. avem formațiunea fonetică din ir. de ex. *știĭa* Evang. luĭ Math. zač. 2 din Tetraevanghelul luĭ Coresi (1560/61), *grăi̯i̯a* Evang. luĭ Math. zač. 5 și Evang. luĭ Joan zač. 58, *sfii̯a* Evang. luĭ Joan zač. 58. Acĭastă evoluție s-a primit apoĭ și de celalte verbe terminate în *-å*, *-e*, *-i*, *-ę̯i̯*, *-vę̯i̯* și s-a generalizat. Din *fi* s-a desvoltat cu ajutorul analogieĭ o formă **fi̯ę̯i̯*, tot asemenea din *vę* și *vrę* avem **vę̯i̯* și **vrę̯i̯*, ĭar aceste infinitive aŭ imperfectele: *fi̯e̯i̯am*, *vę̯i̯am*, *vrę̯i̯am* în loc de *eram*, *aveam* și *vream* și participiile trecute *fi̯ę̯i̯t*, *vę̯i̯t* și *vrę̯i̯t*.

Cît privește plusquamperfectul constatez că acesta nu există și critica Dluĭ A. Philippide contra Dluĭ Weigand e justă deși cam aspră. Formele *n-a facavę̯i̯t*, *viravę̯i̯t-am*, *portavę̯i̯t-am*, *dormivę̯i̯t-am* din Weigand loc. cit. nu sunt plusquamperfecte, ci perfecte compuse dela verbele iterative: *facavę̯i̯*, *viravę̯i̯*, *portavę̯i̯*, *dormivę̯i̯*. Aceste iterative pot avea și future de ex. *će ver muncavę̯i̯* cf. Texte p. 8. De

---

[1]) Cf. *Un specialist romîn la Lipsca*, p. 23—28.

altfel participiĭ trecute și perfecte compuse de la iterative avem și-n cazurile următoare, culese din textele mele: *furavei̯t* p. 5, *furavei̯t-aŭ* p. 21, *ammetsavei̯t* p. 14, *vindavei̯t-a* p. 26, *latravei̯t* p. 28, *ze-* și *res-clidavei̯t* p. 38, *sprajnivei̯t* p. 38, *obedvei̯t-au* p. 38. 62, *spuravei̯t* p. 65, *lucravei̯t-a* p. 66. Aceste sunt cazurile din textele mele.

Pe lîngă condiționalul obicĭnuit în *se fuser* ș. a. m. d. am notat în texte cîteva forme, care se deosebesc de paradigmă. Peste tot condiționalul verbuluĭ *a fi* l-am notat în texte numaĭ de 8 orĭ, din aceste cazurĭ sunt treĭ obicĭnuite: *se fusere* p. 23, *se nu tu fuseri* p. 31 și *cănd fusere* p. 43, ĭar 5 cazurĭ sunt neobicĭnuite: *cănd ăț fure trębę* p. 19 de 2 orĭ, *ke cănd fure zeće și o urę* p. 44, *și se fure* p. 53, *și se fiuri șegav* p. 35. Condiționalul se află în mr. și vr. pe lîngă ir. Cel din vr. s-a desvoltat din perf. Conj.:

fuerim > fure, —is > —i, —it > —e,
fuerimus > furem, —itis > —etu, —int > —e.

Pentru mr. pers. 1 din singular s-a influințat de pers. 1 din plural. În ir. condiționalul nu s-a derivat din trupina perf. *fui, fuerim,* cĭ *fuser* și a luat de bază *fusei* în loc de *fui* după analogia luĭ *dusei.* Forma *fure* e un rest vechiŭ din ir., care se află în vr. cf. Coresi, Tetraevanghelul din 1560/61: *să amu fure ochiul tăŭ prost, tot trupul tăŭ luminat va fi* Evang. luĭ Math. zač. 18, saŭ Paliĭa p. 85 *să Dumnezeu fure cu mine.* Iar forma *se fiuri* a 2a persoană din singular e făcută de la trupina conjunctivului sub analogia celoralalte 2 verbe auxiliare *se vur* și *se vrur.* Altă explicare nu cred că se poate dà.

Formele compuse nu ne presîntă nimic deosebit, afară de presintele optativului, care se apropie de *(v)reaș face* din Bănat și de persoana a 2a din singular și 2a din plural a futuruluĭ: *ver fi* în loc de *vei fi* și *ren fi* p. *vom fi. Ver* a fost obicĭnuit și în vr. cf. Coresi, Tetraevanghelul, Evang. luĭ Math.: *ziceveri* zač. 2, *nu veri ispiti* zač. 6, *de veri cădea, de mi te veri închina* zač. 6 etc., și *Paliĭa veri aǵunǵe* p. 144, ĭar *ren* e din *vrem* peste **(v)ren.*

a aveà.

a) Formele simple.

1. Pres. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	åm, -m	am	amu	am
2.	åri, åi̯, -i̯	ai̯	ai	ai
3.	åre, aw, a	ari, au	are	are, a
4.	arén, ån	vem	avemu	avem, am
5.	arét, åt	vet	avetĭ	avetĭ, atĭ
6.	åru, aw, a	au	au, farș. ar	au, ban. ar

2. Impf. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	vè̜i̯am	vęm	aveamu	aveam
2.	vè̜i̯ai̯	vęi̯	aveai	aveaĭ
3.	vè̜i̯a	vę	avea	aveà
4.	vè̜i̯an	vęm	aveamu	aveam
5.	vè̜i̯at	vęt	aveat	aveatĭ
6.	vè̜i̯a	vęu	avea	aveaŭ

3. Pres. Conj.

	ir.		mgl.	mr.		dr.	
1.	neca se	åm	—		am		am
2.	„ „	åri	—		ai		ai
3.	„ „	åre	ai̯bă	si furi că	are	să	aibă
4.	„ „	arén	—		avem		avem
5.	„ „	arét	—		avetĭ		avetĭ
6.	„ „	åru	ai̯bă		au		aibă

4. Conditional.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	se vur	— —	si avurim	— —
2.	„ „ -i	— —	„ avuri	— —
3.	„ „ -e	— —	„ avuri	— —
4.	„ „ -nọ	— —	„ avurim	— —
5.	„ „ -et	— —	„ avuritu	— —
6.	„ „ -u	— —	„ avuri	— —

5. Imperativ.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	âri	— —	ai	ai (aibĭ)
2.	âreț	— —	aveți	aveți

6. Infinitiv.

ir.	mgl.	mr.	dr.
vè, *vęi̯	vę	avere	a aveà

7. Part. Perf.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	vut	vut	avută	avut
2.	avèi̯t	—	—	—

8. Gerundiv?

ir.	mgl.	mr.	dr.
—	—	avunda	avînd

b) Formele compuse.

9. Pres. Opt.

	ir.		mgl.	mr.	dr.	
1.	(se) ręș	vè	— —	— —	aș	aveà
2.	„ ręi̯		— —	— —	ai	
3.	„ rę		— —	— —	ar	
4.	„ ręn		— —	— —	am	
5.	„ ręț		— —	— —	ațĭ	
6.	„ rę		— —	— —	ar	

10. Perf. Indic.

	ir.		mgl.			mr.		dr.	
1.	âm	vut	vut	am	vut	am	vută	am	avut
2.	âi̯			ai		ai		ai	
3.	a			au, ari		are		a	
4.	ân			vem		avem		am	
5.	âț			veț		aveți		ați	
6.	au̯			au		au		au	

11. Fut. Indic.

	ir.		mgl.			mr.		dr.	
1.	voi̯	vè	voi să	am	voi	avere	voi	avè
2.	ver			ai	vrei		vei	
3.	va			aibă	va		va	
4.	ren			vem	vrem		vom	
5.	veț			veț	vețĭ		veți	
6.	vor			aibă	vor		vor	

a vreà.

a) Formele simple.

1. Pres. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.	
1.	voi̯, -oi̯	— —	voi	voi	—
2.	ver, -er	— —	vrei	vei	vr. ver
3.	va	— —	va	va	—
4.	ren, rem (8)	— —	vremu	vom	vr. vrem
5.	vețĭ	— —	vrețĭ	vețĭ	vr. vrețĭ
6.	vor, -or	— —	va	vor	—

2. Impf. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	vręi̯am	— —	vreamu	vreám
2.	vręi̯ai̯	— —	vreai	vreáĭ
3.	vręi̯a	— —	vrea	vreá
4.	vręi̯am	— —	vreamu	vreám
5.	vręi̯aț	— —	vreațĭ	vreáțĭ
6.	vręi̯a	— —	vrea	vreáŭ

3. Pres. Conj.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	— —	— —	— —	să + Pres. Indic.
2.	— —	— —	— —	
3.	— —	— —	— —	
4.	— —	— —	— —	
5.	— —	— —	— —	
6.	— —	— —	— —	

4. Condițional.

	ir.	mgl.	mr.	vr.
1.	se vrur	— —	si vrurim	să vrure
2.	„ vruri	— —	„ vruri	„ vruri
3.	„ vrure	— —	„ vruri	„ vrure
4.	„ vrurno (-rmo)	— —	„ vrurimu	„ vrurem
5.	„ vrureț	— —	„ vruritu	„ vruretu
6.	„ vruru	— —	„ vruri	„ vrure

5. Imperativ.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	— —	— —	vrea	vrea
2.	— —	— —	vrețĭ	vrețĭ

6. Infinitiv.

ir.	mgl.	mr.	dr.
vrè, *vręi̯	— —	vrere	vreá

7. Part. Perf.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	vrut,	— —	vrută	vrut
2.	vręi̯t (W)	— —	—	—

8. Gerundiv.

ir.	mgl.	mr.	dr.
—	—	vrunda	vrînd

9. Pres. Impf. simplu vechĭu pro Opt.

	ir.	mgl.	mr.		dr.		
1.	ręș	—	—	ban.	vręș	aș	vrea
2.	ręi̯	—	—		ręi̯	ai	
3.	rę	—	—		rę, ar	ar	
4.	ręn	—	—		ręm	am	
5.	ręț	—	—		ręț	ați	
6.	rę	—	—		rę, vręr ar	ar	

b) Formele compuse.

10. Perf. Indic.

	ir.		mgl.	mr.		dr.	
1.	io-m	vrut	— —	amu	vrută	am	vrut
2.	tu-i̯		— —	ai		ai	
3.	i̯e i̯å	—a	— —	are		a	
4.	noi̯ ån	—	— —	avemu		am	
5.	voi̯ åț	—	— —	avețĭ		ațĭ	
6.	i̯eĺ, i̯åle	—a	— —	au		au	

11. Fut. Indic.

	ir.		mgl.	mr.		dr.	
1.	i̯o-i̯	vrę̀	— —	voi̯	vrere	voĭ	vreá
2.	tu ver		— —	vrei̯		veĭ	
3.	i̯e, i̯å va		— —	va		va	
4.	noi ren		— —	vrem		vom	
5.	voi veț		— —	vrețĭ		vețĭ	
6.	i̯eĺ, i̯åle vor		— —	va		vor	

B. Verbele regulate.

Flexiunea verbelor regulate cunoaște tot acele timpurĭ și modurĭ ca și flexiunea verbelor auxiliare. Ca să fiŭ însă complet, presînt conjugarea nu numaĭ a celor patru clase latine: *-á, -é, -e, -í,* cĭ și inchoativele în *-ę̨i̯* și iterativele în *-vę̨i̯*. Voĭ avea dară 6 și nu 4 paradigme. Pentru mgl. ĭaŭ paradigmele Dluĭ Weigand,[1]) ĭar pentru mr. mă folosesc de paradigmele luĭ Bojadgi.[2]) Nu împrumut acestor lucrărĭ, decît timpurile aflătoare în ir. Deși nu am tot aceleși paradigme, se vede totușĭ uniformitatea în flexiune și acesta

[1]) Cf. Vlacho-Meglen, p. 36—43 (Leipzig 1892).

[2]) Cf. Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre, p. 75—98 (Wien 1813).

e lucrul de căpetenie. Nu voesc să daŭ acceleșĭ paradigme, deșì e ușor a le face flexiunea, fiindcă nu le pot așa ușor controlà pentru mgl. și mr. Și astfel lucrul șĭ-ar putea pĭerde exactitatea.

I. Verbele terminate în *á.*

ir.	mgl.	mr.	dr.
căntâ	călcari	călcare	cîntá

a) Formele simple.

1. Pres. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	cằntu	kalk	calcu	cînt
2.	cằnți	kalts	calți	cînți
3.	cằntă	kalkǫ	calcâ	cîntă
4.	cằntån	kǫlkǫ́m	calcâm	cîntăm
5.	căntåț	kǫlkáts	călcați	cîntațĭ
6.	căntu	kalkǫ	calcâ	cîntă

2. Impf. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	căntåi̯am	kǫlkám	călcám	cîntám
2.	căntåi̯åi̯	kǫlkái̯	călcái	cîntáĭ
3.	căntåi̯a	kǫlká	călcá	cîntá
4.	căntåi̯an	kǫlkám	călcám	cîntám
5.	căntåi̯aț	kǫlkáts	călcáți	cîntáțĭ
6.	căntåi̯a	kǫlkáu	călcá	cîntáŭ

3. Pres. Conj. e egal cu cel din indicativ, cu deosebire că la persoana a treĭa (formele 3 și 6) se termină în *-e* de ex. *i̯o-i̯ zicu neka se cằnte* = eŭ îĭ zic să cînte.

4. Condițional.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	(se) căntår	— —	si călcarimu	— —
2.	„ căntåri	— —	„ călcari	— —
3.	„ căntåre	— —	„ călcari	— —
4.	„ căntårno și -rmo (Berdo și Jeĭanu)	— —	„ călcarimu	— —
5.	„ căntåreț	— —	„ călcaritu	— —
6.	„ căntåru	— —	„ călcari	— —

5. Imperativ.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	cặntă	kalkọ	calcă	cîntă
2.	căntåț	kọlkáts	călcațĭ	cîntáțĭ

6. Infinitivul e pus în fruntea flexiuniĭ.

7. Part. Perf.

ir.	mgl.	mr.	dr.
căntåt	kọlkat	călcată	cintat

8. Gerundiv.

ir.	mgl.	mr.	dr.
căntặnda	— —	călcănda luĭ	cintînd

b) Formele compuse.

9. Pres. Opt.

	ir.		mgl.	mr.	dr.	
1.	ręș	căntă	— —	— —	aș	cîntá
2.	ręĭ		— —	— —	aĭ	
3.	rę		— —	— —	ar	
4.	ręn		— —	— —	am	
5.	ręț		— —	— —	ațĭ	
6.	rę		— —	— —	ar	

10. Perf. Indic.

	ir.		mgl.	mr.		dr.	
1.	åm		— —	am		am	
2.	åį		— —	ai		aĭ	
3.	a	căntåt	— —	are	călcată	a	cîntát
4.	ån		— —	avem		am	
5.	åț		— —	avețĭ		ațĭ	
6.	a		— —	au		au	

11. Fut. Indic.

	ir.		mgl.	mr.		dr.	
1.	voį		— —	voi		voĭ	
2.	ver		— —	vreĭ		veĭ	
3.	va	căntå	— —	va	călcare	va	cîntá
4.	ren (rem)		— —	vrem		vom	
5.	veț		— —	vreți		vețĭ	
6.	vor		— —	voru		vor	

II. Verbele terminate în *é*.

ir.	mgl.	mr.	dr.
ședè	vidẹrĭ	videare	ședeá

a) Formele simple.

1. Pres. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	șédu	vet (W), ved (P)	ved	șăd
2.	șézi	ves (W), vez?	veḑi	șezi
3.	șẹ̀de	vẹdi	veadi	șede
4.	ședèn	vidém	vidém	ședém
5.	ședèț	videts	videți	ședețĭ
6.	șédu	vet, ved?	ved	șăd

2. Impf. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	ședeja̯m	vidęm	videam	ședeám
2.	ședeja̯ĭ	vidęi̯	videai	ședeáĭ
3.	ședeja̯	vidę	videa	ședeá
4.	ședeja̯n	vidę́m	videam	ședeám
5.	ședeja̯ț	vidę́t	videațĭ	ședeáțĭ
6.	ședeja̯	vidę́u	videa	ședeáŭ

3. Pres. Conj. e egal cu Pres. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	Ca și	— —	— —	să șăd
2.	Pres.	— —	— —	„ sezi
3.	Indic.	— —	— —	„ șadă (-ză)
4.		— —	— —	„ ședem
5.		— —	— —	„ ședețĭ
6.		— —	— —	„ șada (-ză)

4. Condițional.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	(se) șezur	— —	si videarim	— —
2.	„ șezuri	— —	„ videariĭ	— —
3.	„ șezure	— —	„ videari	— —
4.	„ șezurno (-rmo)	— —	„ videarimu	— —
5.	„ șezureț	— —	„ videaritu	— —
6.	„ șezuru	— —	„ videari	— —

5. Imperativ.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	șezi	ves (W), vez!	veḑ	șezĭ
2.	ședéț	vedéts	vedețĭ	ședeți

6. Infinitivul e pus în fruntea flexiuniĭ.

7. Part. Perf.

ir.	mgl.	mr.	dr.
șezút	vizút	viḑut, -ă	șezut

8. **Gerundiv.**

ir.	mgl.	mr.	dr.
șezănda	— —	vid̦înda	șezînd

b) **Formele compuse.**

9. **Pres. Opt.**

	ir.		mgl.	mr.	dr.	
1.	rȩș		— —	— —	aș	
2.	rȩi̯		— —	— —	aĭ	
3.	rȩ	șede	— —	— —	ar	ședeá
4.	rȩn		— —	— —	am	
5.	rȩț		— —	— —	ațĭ	
6.	rȩ		— —	— —	ar	

10. **Perf. Indic.**

	ir.		mgl.	mr.		dr.	
1.	åm		— —	am		am	
2.	åi̯		— —	ai		aĭ	
3.	a	șezut	— —	are	vid̦ută	a	șezut
4.	ån		— —	avem		am	
5.	åț		— —	aveți		ațĭ	
6.	a		— —	au		au	

11. **Fut. Indic.**

	ir.		mgl.	mr.	dr.	
1.	voi̯		— —	va s ved	voĭ	
2.	ver		— —	va s ved̦i	veĭ	
3.	va	șede	— —	etc.	va	ședeá
4.	ren		— —		vom	
5.	veț		— —		veți	
6.	vor		— —		vor	

III. Verbele terminate în *-e*.

ir.	mgl.	mr.	dr.
vínde	zitsiri	batere	vínde

a) Formele simple.

1. Pres. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr. (ban.)
1.	víndu	zik	batu	vind
2.	vinzi	zits	batsi	vinzĭ
3.	vinde	zitsi	bate	vinde
4.	vindèn	zitsim	batemu	víndem
5.	vindèț	zitsets	bateți	vindețĭ
6.	vindu	zik	batu	vind

2. Impf. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	vindejam	zițeam	băteamu	vindeam
2.	vindejaj	zițeaj	băteaĭ	vindeaĭ
3.	vindeja	zițea	bătea	vindea
4.	vindeiau	zițeam	băteamu	vindeam
5.	vindeiaț	zițeaț	băteațĭ	vindeaț
6.	vindeja	zițeau	bătea	vindeaŭ

3. Pres. Conj.

	ir.	mgl.	mr.	dr. (ban.)
1.	ca și-n	ca și	— —	să vind
2.	indicat.	Pres. Indic.	— —	„ vinzi
3.		zikọ	— —	„ vindă
4.		ca și	— —	„ vindem
5.		Pres. Indic.	— —	„ vindețĭ
6.		zikọ	— —	„ vindă

4. Condițional.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	(se) vindur	— —	si baturimu	— —
2.	„ vinduri	— —	„ baturi	— —
3.	„ vindure	— —	„ baturi	— —
4.	„ vindurno (-rmo)	— —	„ baturimu	— —
5.	„ vindureț	— —	„ baturitu	— —
6.	„ vinduru	— —	„ baturi	— —

5. Imperativ.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	vínde	zi	bate	vínde
2.	vindéț	zițeți	bateți	vindețĭ

6. Infinitivul e pus în fruntea flexiuniĭ.

7. Part. Perf.

ir.	mgl.	mr.	dr.
vindut	zis	bătută	vîndut

8. Gerundiv.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	vinzănda	— —	bătînda	vînzînd
2.	vindănda	— —	—	—

b) Formele compuse.

9. Pres. Opt.

	ir.		mgl.	mr.	dr.	
1.	reș	vínde	— —	— —	aș	vinde
2.	rei̯		— —	— —	aĭ	
3.	re		— —	— —	ar	
4.	ren		— —	— —	am	
5.	reț		— —	— —	ațĭ	
6.	re		— —	— —	ar	

10. Perf. Indic.

	ir.		mgl.	mr.		dr.	
1.	åm	vindút	— —	am	bătută	am	vindut
2.	åi̯		— —	aĭ		aĭ	
3.	a		— —	are		a	
4.	ån		— —	avem		am	
5.	åț		— —	avețĭ		ați	
6.	a		— —	au		aŭ	

11. Fut. Indic.

	ir.		mgl.	mr.	dr.	
1.	voi̯	vínde	— —	va s batu	voĭ	vínde
2.	ver		— —	va s bațĭ	veĭ	
3.	va		— —	etc.	va	
4.	ren, rem		— —		vom	
5.	veț		— —		veți	
6.	vor		— —		vor	

IV. Verbele terminate în *-í*.

ir.	mgl.	mr.	dr.
durmí	durmiri	fuḑire	fugí

a) Formele simple.

1. Pres. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	dormu	dorm	fug	fug
2.	dormi	dormi̯	fuḑĭ	fugĭ
3.	dorme	do̯armi	fuḑe	fuge
4.	durmín	durmím	fuḑím	fugím
5.	durmíț	durmíț	fuḑíț	fugíțĭ
6.	dormu	dorm	fug	fug

2. Impf. Indic.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	durmii̯am	durmeam	fuḑeam	fugĭám
2.	durmii̯ai̯	durmeai	fuḑeai	fugĭáĭ
3.	durmii̯a	durmea	fuḑea	fugĭá
4.	durmii̯an	durmeam	fuḑeam	fugĭám
5.	durmii̯aț	durmeaț	fuḑeat	fugĭațĭ
6.	durmii̯a	durmeau	fuḑea	fugĭaŭ

3. Pres. Conj.?

4. Condițional.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	se durmir	— —	si fuḑirimu	— —
2.	„ durmiri	— —	„ fuḑiri	— —
3.	„ durmire	— —	„ fuḑiri	— —
4.	„ durmirno (-mo)	— —	„ fuḑirimu	— —
5.	„ durmireț	— —	„ fuḑiritu	— —
6.	„ durmiru	— —	„ fuḑiri	— —

5. Imperativ.

	ir.	mgl.	mr.	dr.
1.	dórmį	dormi	fuḑi	fugĭ
2.	durmíț	durmiț	fuḑiți	fugițĭ

6. Infinitivul e luat sus la-nceputul flexiuniĭ.

7. Part. Perf.

ir.	mgl.	mr.	dr.
durmít	durmit	fuḑită, fugată	fugit

8. Gerundiv.

ir.	mgl.	mr.	dr.
durminda	— —	fuḑinda, fugînda	fugînd

b) Formele compuse.

9. Pres. Opt.

	ir.		mgl.	mr.	dr.	
1.	ręș	durmí	— —	— —	aș	fugi
2.	ręį		— —	— —	aĭ	
3.	rę		— —	— —	ar	
4.	ręn		— —	— —	am	
5.	ręț		— —	— —	ațĭ	
6.	rę		— —	— —	ar	

10. Perf. Indic.

	ir.		mgl.	mr.		dr.	
1.	åm		— —	am		am	
2.	åi̯		— —	ai		aĭ	
3.	a	durmit	— —	are	fuḑită	a	fugit
4.	ån		— —	avem		am	
5.	åț		— —	aveți		ațĭ	
6.	a		— —	au		aŭ	

11. Fut. Indic.

	ir.		mgl.	mr.	dr.	
1.	voi̯		— —	va s fug	voi	
2.	ver		— —	va s fuḑi	veĭ	
3.	va	durmi	— —	etc.	va	fugí
4.	ren		— —		vom	
5.	veț		— —		veț	
6.	vor		— —		vor	

V. Verbele terminate în *-ęi̯* (*eĭ*).

Verbele aceste sunt, în ce privește acțiunea, inchoative și durative. După origine sunt: 1. italiane, derivate din -áre, -àr: *acordęi̯*, *balotęi̯*, *(c)gaștigęi̯*, *deștinęi̯*, *fermęi̯*, *ganęi̯* (?), *nemuręi̯*, *parikęi̯*, *provęi̯*, *regulęi̯*, *scapulęi̯*, *spendęi̯* (format prin analogie din ital. spendere), *studięi̯* și *duręi̯* (= durează, it. *duráre*) care se deosebește de *durå*, *-åt* cu privire la înțeles, tot așa e și *lavęi̯* = ital. lavare = a spăla; 2. slave cu infinitivul *-ati*: *bivęi̯*, *cuhęi̯*, *dopeĺęi̯*, *dopiĺęi̯* cf. *zepeĺęi̯*, *fruștikęi̯*, *igręi̯*, *i̯o(u)hkęi*, *oburkęi̯*, *moręi̯*, *nadii̯ęi̯*, *pisęi̯* și *spisęi̯* (iz-pisati), *prebii̯ęi̯* (?), *pripravĺęi̯*, *reskalęi̯*, *ritęi̯* ca și *i̯o(h)kęi̯* (amîndouă onomatopoiĭ), *slagęi̯* (?), *stakęi̯*, *stiskęi̯*, *șetęi̯*, *șpotęi̯*, *zekopęi̯*, *zečavĺęi̯*, *zdihęi̯*, *zminkęi̯* (?), *znasęi̯* (?). Aceste verbe sunt culese din textele mele, în glosar avem încă puține și maĭ sunt și de cele de carĭ n-am cules. Cum se vede din numărul lor, cele slave sunt în majoritate. Întrînd aceste verbe maĭ tîrziu în ir. și oscilînd

aceste verbe — după firea limbeĭ romîne între *a* și *i* — și fiind deosebire între *å*, *i* istroromîne și slave + italiane, în loc să se acomodeze luĭ *å* (a foarte închis) aŭ trecut în *ę* peste *a* deschis. Flexiunea lor se apropie de închoative cf. dr. *-ez*, *-esc* = ir. *-escu* de ex. *provęį*.

Indicativ.

Pres.:	1. provescu (probesc)	Imperat.: provè
	2. provești	„ provęįț
	3. provè	Perf. Comp.: åm proveįt
	4. provęin	Pres. Opt.: ręș provęį
	5. provęiț	Part. Perf.: provęįt
	6. provescu	Ger.: provęįnda
Impf.:	1. provęįam	Fut. Indic. voi provęį Con-
	2. provęįaį	dițional?

Intreaga flexiune a acestor verbe se face după analogia verbelor terminate în *-i*, evident că unde *-v-* nu e organic, acolo niciĭ la imperfect, niciĭ la part. perfect n-avem *-vęįam* și *-vęįt*, ci numaĭ *-ęįam*, *ęįt*, de ex. *ganęįam* și *ganęįt*, *moręįam* și *moręįt*.

VI. Verbele terminate în *-vęį*.

Aceste verbe sunt de origine slavă, saŭ formate sub influința slavă. Acțiunea lor e iterativă: Ele se apropie de clasa a 6a a verbelor slave cu pres. *-ujem*, *-uješi* și inf. *-ovati*. Dacă analiza Dluĭ Philippide după Miklosich în *-vati* e dreaptă, atuncĭ *vati* s-a dezvoltat după cele spuse maĭ sus în *-vęį*. Și-ntr-adevăr verbele ne arată numaĭ această formă. E de relevat că în această categorie avem aproape numaĭ verbe romîne cu suf. slav. iterativ, de ex.: *furavęį*, *muncavęį*, *vindavęį*, *latravęį*, *spuravęį*, *obedvęį* și *sprașnivęį* etc.

Flexiunea acestor verbe se face că și a acelor terminate în *-ęį* cu deosebirea că toate formele aŭ *-v-* organic, care nu trebue confundat cu *-v-* din *știvu*, *dåvu*, *låvu* etc.

Tot după flexiunea verbelor regulate să conjugă verbele pasive cu ajutorul verbelor auxiliare, verbele reflexive cu ajutorul pronumelor personale și verbele unipersonale, cu deosebirea că ele aŭ numaĭ a treĭa persoană în singular (= forma a treĭa) în toate timpurile și modurile, de ex.: *ăį batút, l-a flåt, me scolu, se ărde, grmę̀, ploįa caplę̀* etc.

Reflexivele.

Indicativ: *sculå se.*

	Pres.	Impt.	Perf.		Fut. I	
1.	me scolu	me sculåįam	m-åm	sculåt	me voį	sculå
2.	te scoli	— —	t-åį		t-er	
3.	se scolẹ	— —	s-a		se va	
4.	ne sculån	— —	n-ån		ne ren	
5.	ve sculåț	— —	v-åț		veț ve	
6.	se scolu	— —	s-a(w)		se vor (s-or)	

Pres. Opt.: me ręș sculå
Impt.: scólă-te
„ sculåț-ve

Condițional?
Part. Perf.: sculåt
Ger.: sculănda

Indicativ: *se ărde (rde).*

	Pres.	Perf.	Fut.
1.	me ărdu	m-åm ărs	me voį ărde
2.	te ărzi	t-åį ărs	t-er ărde
3.	se ărde	etc.	etc.
4.	ne ărdèn		
5.	ve ărdèț		
6.	se ărdu		

Impt.	Part. Perf.	Ger.
ărde-te	ărs	ărdănda
ărdéț-ve	—	—

Unipersonalele.

Ind. Pres.: gr̥mè̯ (= tună)

Ind. Perf.: gr̥mit-av (= a tunat)

Fut.: va gr̥mi (= va tuna)

Opt. Pres.: se rę gr̥mi (de ar tuna)

Cond.: se gr̥mire

Ind. Pres.:	ploi̯a caplè̯ (cade)	strela hitè̯ (săgeata lovește)
Ind. Perf.:	„ caplit-a	„ hitit-a
Fut.:	„ va capli	„ va hiti
Opt. Pres.:	„ se rę capli	„ se rę hiti
Cond.:	„ se caplire	„ se hitire

Ger.: *gr̥minda, migęi̯nda* (fulgerînd) și *hućinda* (tunînd, urlînd) se află în textele mele p. 42.

C. Verbele neregulate.

Indicativ: *då.*

	Pres.	Impf.	Fut. I	Perf. Comp.
1.	dåvu	davei̯am	voi̯ då	åm dåt
2.	dåi̯i	—	—	—
3.	dåi̯e	—	—	—
4.	dai̯én	—	—	—
5.	dai̯éț	—	—	—
6.	dåvu	—	—	—

Pres. Opt.	Cond.	Impt.	Part. Perf.	Ger.
reș då	se davur	dè̯	dåt	dănda
—	—	dai̯eț	—	—

Indicativ: *stå.*

	Pres.	Impf.	Fut. I	Perf. Comp.
1.	ståvu	stave̯jam	vo̯i stå	i̯-om ståt
2.	ståi̯i	—	—	—
3.	ståi̯e	—	—	—
4.	stai̯én	—	—	—
5.	stai̯eț	—	—	—
6.	ståvu	—	—	—

Pres. Opt.	Cond.	Impt.	Part. Perf.	Ger.
ręș stå	se stavur	stẹ̀	ståt	stănda
—	—	stai̯éț	—	—

Indicativ: *lå.*

	Pres.	Impf.	Fut. I	Perf. Comp.
1.	ĺau̯	lave̯jam	vo̯i lå	åm låt
2.	ĺåi̯	—	—	—
3.	låi̯e	—	—	—
4.	lai̯én	—	—	—
5.	laieț	—	—	—
6.	ĺau̯	—	—	—

Pres. Opt.	Cond.	Impt.	Part. Perf.	Ger.
ręș lå	se lavur	ĺẹ̀	låt	lănda
—	—	lai̯éț	—	—

Indicativ: *bẹ̀.*

	Pres.	Impf.	Fut. I	Perf. Comp.
1.	bévu	bevẹi̯am	vo̯i bẹ̀	åm bei̯ut
2.	béi̯i	—	—	—
3.	bẹ̀i̯e	—	—	—
4.	bei̯én	—	—	—
5.	bei̯eț	—	—	—
6.	bévu	—	—	—

Pres. Opt.	Cond.	Impt.	Part. Perf.	Ger.
ręs bẹ̀	se bevur	bẹ̀	bẹt, bei̯út	bevănda
—	—	bei̯eț	—	—

7*

Indicativ: *ștí.*

	Pres.	Impf.	Fut. I	Perf. Comp.
1.	știvu	știveĭam	voĭ ști	âm știvut
2.	știĭi	—	—	—
3.	știĭe	—	—	—
4.	știĭén	—	—	—
5.	știĭęt	—	—	—
6.	știvu	—	—	—

Pres Opt.	Cond.	Impt.	Part. Perf.	Ger.
ręș ștí	se știvur	ști	știvut	? ?
—	—	știĭét	—	— —

* * *

Resturi vechĭ din latină avem în imperativele: *zi* (dic), *dù* (duc), *fę̀* (fac). După analogia celuĭ din urmă avem *bę̀* (bea), *ĺę̀* (ĭa), *dę̀* (dă) și *stę̀* (stăĭ).

În cursul vorbiriĭ formele gramaticale se netezesc și din acest motiv am pus în paradigme și formele tocite, carĭ se repareazǎ din noŭ. Din *-ĭ* a 3. pers. sing. avem *ăĭ* cf. *ăț* pro *-ț*, din *-s* avem *-ăs.*

Avem apoĭ la presintele verbuluĭ *aveá* formele: *ĭo-m, tu-ĭ* pentru *eu am, tu aĭ* și apoĭ avem *oĭ, er* și *or* pentru *voĭ, ver* și *vor* la flexiunea verbuluĭ *vrę̀.* Formele se folosesc des la compunerea timpurilor viitoare și trecute. Se aud des în vorbire. Am notat și eŭ în texte, de ex. *cum or respârti* p. 1, *ke é-or* p. 2, *ma é-oĭ ĭo* p. 4, etc.

Remarcăm și deosebirĭ locale în flexiunea verbelor. În pers. 1 în pl. (= forma 4) avem în Jeĭănu totdeuna *-m* în loc de *-n*, tot asemenea *-rmo* în loc de *-rno.* Fenomenul din urmă se aude și în Berdo. Am observat maĭ departe în Berdo că se spune: *ținu* în loc de *țiru, spuńu* în loc de *spur* (4) și *vińu* în loc de *viru* (4). Cuvîntul *vińu* a fost notat și în textele mele p. 66. Forme ca *ṕerzut* pentru *ṕerdut* sunt obicĭnuite. Numaĭ puțin naturale sunt evolușiĭ: *ućiserăț* pro *ućisereț*, etc.

7. Adverbiul.

Adverbiul determină maĭ de aproape verbul saŭ adiectivul. Numărul adverbiilor e destul de bogat în ir., fiindcă parte sunt moștenite, parte sunt împrumutate din slavă și din italiană. După înțeles, se împart adverbiile în treĭ categoriĭ: de loc, de timp și de mod, adecă arată locul, timpul și modul cum se face saŭ se petrece o lucrare anumită.

Formarea adverbiilor e moștenită dea dreptul din limbile, de unde s-aŭ împrumutat, astfel din formațiunile latine n-avem altă formă, decît *bene* în acest dialect *bire* pe lîngă ital. *bene* și *ben*. Analogic italienei s-a format *dosti* din slav. *dosta* cf. *tardi* pro tarde lat. și *tard* fr. Chiar forma în *-isce* || de *-ce* cf. *romanice* afr. *romanz* și *romanisce* rom. *romînește* de la adj. în *-esc* s-a înlocuit cu suf. slav. *-ьsky* cf. *slověnьsky, srpski, po russki* etc. de ex. *rumańeșki, ganescu* = vorbesc romînește.

În latină se exprimă adverbiul și prin forma neutră a adiectivuluĭ, dar confundîndu-se în lat. vulgară — după amuțirea luĭ *-s* și *-m* — *-us* cu *-um* s-a generalizat pentru romînă forma masculină. Acest caz se-ntîlnește și-n ir. de ex. *låt-aw metura, pometit-aw mușåt* (Texte p. 22) = luat-a mătura, măturat-a frumos. Dar legea veche e valabilă pentru domeniul indoeuropean și astfel s-a păstrat în slavă, de unde aŭ împrumutat-o Romîniĭ din Istria dea dreptul, eĭ zic: *Ivane, måia-ț, slåbo mislè* (Texte p. 17, 18), Joane, mumă-ta-ț gîndește răŭ, *ma saki rado gancia cu iå* (Texte p. 22), dar fiecine vorbia bucuros cu ea, etc.

Adverbiile pot să constea dintr-o singură vorbă saŭ se pot formà cu ajutorul prepozițiilor, în ce caz se numesc adverbiale. Ele-și păstrează firea și în acest caz și se pot comparà ca adiectivele. Înșir adverbiile în treĭ coloane după înțelesul lor.

Adverbiile

de loc

(A)fâre, mr. *afoară*, mgl. *nafară*, dr. afară.

(A)prope, *prope de mire*, mr. dr. *aproape*, mgl. *proapi*.

Ăč : *oča* (*oța*), mr. *ăoațe*, mgl. *ua*, dr. *aicĭ*.

Ănć(a) = aicĭ.

Bâs (ital. basso) = jos.

(a)colo = acolo și *colè*.

Eco (ital. ecco) = iată.

Incâć = încoacĭ.

Iuve, mr. *iuva*, vr. *ĭuo* = unde.

Jos, mgl. dr. *jos*, mr. *(n)ǵos*.

Mežloc, *ăn* ~, mgl. *mejluc*, mr. *ńolḍuc*, dr. *mijloc*.

Sus.

de timp

Acmo cf. *cmo* = acmu.

Amănât, ban. *amînat* = tîrziu.

Apoi, *mai apoi*, mr. *apoia*, dr. *apoĭ*, cf. și *rapoi* = dirapoĭ.

Asera, mr. *aseară*, dr. *aseară*, cf. *âstasera*, *âsera* și *stâre* cu ban. *astară* = (astăseară).

Atunć, mr. *atumția*, mgl. *tunțea*, dr. *atuncĭ*.

Ân (anul trecut, an).

Âter : *oter*, mr. *aoaltaḍ*, mgl. *oàltari*, dr. alaltă ĭerĭ, se maĭ zice și *ćâ âtă zi*.

Cmo, mgl. ~, dr. acum, cf. *acmo* și *acmoće*, și *hacmoće* (p. 26).

Măre, la Moți *mîre*, mr. *mîne*, mgl. *mâini*, dr. *mîne*.

de mod

(A)șâ, *așa*, mr. *așă*, *așî*, *ași*, mgl. *șa*, dr. *așa*.

Basta (ital.) = destul.

Ben, *beń* și *bire* = bine. E ital. *bene* și rom. *bine* cf. mgl. *bini*, mr. *ǵine* și dial. *bire* la Moți.

Cruto (croat. kruto) = tare, foarte.

Dosta = destul : *Dosti*.

Ia și *iâ* = da.

Iâko (croat. jáko) = tare, foarte.

Iur (croat.) = întradevăr.

Ḱâ, *ťâ* (croat. ća) = de tot.

Ḱâro = foarte, chiar.

Mun, *munt* = mult.

Si, *ŝi*, *iâ* = da.

Scupa = împreună.

de loc	de timp	de mod
Ţij̯a = acij̯a.	*Năzat* (slav.) = napoĭ, îndărăt.	
Vr̥ de = în vîrf de.	*Nigdâr* (slav.) = niciodată.	
———		
ănzgoru = în sus.	*Odmăh* (croat.) = îndată.	
(ăn)nuntru = înluntru din nuntru.	Ontrât = atuncĭ.	
	Podne, do ~, pîn la amiazĭ.	
Precolo (= în, preacolo) ocolo de lâc = înjur.	*Pocle,* apoĭ *Potle.*	
	———	
	Căn(ϑ), Vâle = îndată (subito).	
	Vâvie = totdeuna.	
	Veḱ = dejà.	
	mes-av . . . nopta vegĺa p. 18.	
	verit-av *nopta* (noapte) ăn vręma de nopte.	

Ca adverbiale — fără prepoziţie — întîlnim: *nopta, zia,* de ex. *verit-a nopta* (venit-a noaptea), *mes-a zia* (mers-a ziua) cf. *fuga* (s-a dus fuga), în Ţara Haţegului se zice *j̯úta* în loc de *ĭute* în ir. am notat *vreda* cf. *dosta, zalika, rada* etc.

Comparaţiunea adverbiilor se face, ca şi la adiective, de ex. *j̯o me ręş maj̯ rada duće câsę, nego-n Rica* = eŭ m-aş duce maĭ bucuros acasă decît la Fiume. Superlativul e: *kâro muşât căntă* = de tot frumos cîntă.

8. Prepozițiunele.

Simple.

Ăm, ăn, -n, ăr, ẵr, -r, mr. *(î)n,* mgl. *(a)n,* dr. *în.*
Ăntre, mr. *ntre,* dr. *între.*
Ăntru, mgl. *antru,* dr. *întru.*

Cătra, cătrę, mr. *cîtră, cătă,* mgl. *cåtru, cutru,* dr. *cătră, cîtră, cătă* (ban.) și *către.*
Cu, cu.

De, mr. mgl. *di,* dr. *de.*
Din = din, după (de es. *mere din ie* = se duce după ĭel).
După, -a = după (și în celelalte dialecte).

La in toate dialectele.

Mimo (croat.) = lîngă.

Na (slav.) = *în, la.*

Pirę, pînă.
Pre, Pri mr., mgl. *pri* = pre.

Su, mr. *su,* mgl. *sup,* dr. *sub.*
Supra, suprę cf. și deasupra.

U din slavul *vz* = în.

Za, spre, a.

skrozi = vis à vis de p. 22.

Compuse.

Déspre și *dispre* = dr. *despre.*
Desupra, mr. mgl. *disupră,* dr. *deasupra.*
Dila = dela se află și în celelalte dialecte romîne.

Pintru = printre.
Pîr, pir = pin, pînă.
Preste, dr. ~, mr. *pristi, pisti,* mgl. *pristi.*
Pricu cf. ban. *pîrcu* = peste, vis à vis, aicĭ se ține și slav. *kros.*
Prin in toate dialectele.
Printre, printre, prente.
Pringę, pe lîngă (pringa).

9. Conjuncțiunele.

Anke, ankę, anca, mr. *ningă, ni(n)că,* mgl. *ancă,* dr. *încă.*

Ca (în toate dialectele) = ca.
Cum (în toate dialectele) = cum.

De, mai mic de mire = decit.
Dokle (slov.) = pînă cînd.
Donke = așadară.
Dupățe = dupăce.

E cf. vr. *e* = și.

Inkę și *inke, încă* cf. *anke*.

I̯ur, doar.

Ke, mr., mgl., dr. *că*.

Ma (în toate dialectele) = dar.
Mańe (croat.), cel puțin.

Nanca (ven. nanca) = nu încă.
Nego (slav.), ca, decît.

Neca (slav.), ca, ca să
Ne, ni, nu, nu.
Nić — nić = nicĭ — nicĭ.
Niș = nicĭ (nimic), nu.
Nu și *ne* = nu.

Pac (slav.), ĭar.
Pur, ma ~, totușĭ, dar ~.

Samo (croat.), numaĭ.
Se, dacă.

Și în toate dialectele.

10. Interjecțiile.

Interjecțiunea e o particulă, prin care putem exprimà categoric o simțire-gîndire, o dorință-voință și cu ajutorul căror imitînd ele sunete din natură putem creà o serie întreagă de onomatopoeiĭ.

Ele pot fi exprimate printr-un singur cuvînt: *e, hè, o, ăha*, saŭ prin̦ maĭ multe: *Domnu mev, mâi̯o lu Domnu*.

Am notat formele următoare pentru:

Simțire-gîndire.	Dorință-voință.	Onomatopoeiĭ.
1. *Durere*: *hè* (moi̯a draga) za *vai* me bože, *hoh* (of).	1. Jivio, eviva, abasso. Homo, hai̯demo. Ala.	ťuc, ťukița.
2. *Bucurie*: *e i̯a* (ei da).	2. Imperative!	pit́, pik̂ița.
3. *Mirare*: *ă* (ah), *o* (oh), ho, *ăha* (aha)!	*na* cf. *navă*, mgl. și ban. de es. na pîne și navă ~ = luați și ĭa.	kikadè, cacadè, cocodaćè, cucurikẹ̀, míauk̂ẹ̀, blekẹ̀ (de gainĭ, pisică și oaie).
4. *Ciudă*: *puf* ‖ *buf*.	tâč, stẹ̀, dẹ̀, ĺẹ̀, du-te, viro.	
5. *Scîrbă-greață*: hâ.		

11. Formarea cuvintelor.

Formarea cuvintelor se face cu ajutorul prefixelor și sufixelor. Prefixele se folosesc îndeosebĭ la formarea verbelor, ĭar sufixele la derivarea numelor. Pînăcînd prefixele s-aŭ păstrat cu esceptiunea unor înlocuirĭ parțiale, pînă atuncĭ sufixele aŭ suferit schimbărĭ generale.

Să incepem cu prefixele. Categoria aceĭasta e foarte săracă: *a* protetic nu se folosește. Nu se zice *acoperi, arăta, aștepta, așterne*, ci *coperi, ratå, șteptå, șterne* etc. Supt influința acesteĭ evoluțiĭ a amuțit *a-* și din celelalte părți de vorbire, de ex. *vocåt* (avocat), *prope* (aproape), *cmoće* (acmoće), *fårȩ* (afară), carĭ aŭ fost derivate cu ajutorul prefixuluĭ *a-* din lat. *ad-*. Prefixul *des-* din lat. *dis-* a fost înlocuit prin *res*, derivat din slavul *raz-*. Nu se zice în dialectele romîne din Istria: *descărcà, descîntà, deșchide, descoperi, desculța* etc., ci *rescarcå, rescăntȩi, resclíde, rescoperi, rescuțå.*

Prefixul *în-* din lat. *in-* are forma *ăn-* în dialectele istroromîne, de pildă: *ănclíde* (închide), *ănćinde* (încinge), *ănmești* (vr. învești = îmbrăcà), *ănsurå* (însura) ș. a. m. d.

Prefixele *ne-* și *res-* de origine slavă și-aŭ păstrat natura. *Ne-* din slav. *ne-* cîteodata și din prepoziţiunea *na-* se gasește în formele următoare: *nemiri* (nimeri) din vbulg. naměriti, *netezȩi* (atrage) din croat. natezati și vbulg. *ne-* cf. formațiunile *neznati* (a nu ști), *nesnanost* (neștiință), *nevȩsta* din vbulg. nevěsta. *Res-* din *raz-* e aproape general, dar se aude cîte odată și *ras-* de ex. *rastezȩi* (a intinde hainele pe spoară), deriv. din sudsl. *rastezati.*

În ce privește sufixele trebue să facem maĭ multe observări, deoarece numărul lor e maĭ bogat decît al prefixelor. Dar în comparațiune cu totalitatea sufixelor din limba romînă generală e și acest număr foarte neînsemnat. În dialectele romîne din Istria s-aŭ păstrat abià puține sufixe de origine latină. Acestea aŭ fost regenerate în parte supt înrîurința limbeĭ italiene. Sufixele slave sunt

parte cele vechĭ, parte introducerĭ nouă din limbile slave de sud (serbocroată și slovenă). În general însă trebue să remarcăm, că sufixele slave aŭ scos din circulație o mulțime de sufixe vechĭ romînești. Sufixe de origine maghiară și turcă nu se află în dialectele din Istria, totasemenea lipsesc și cele de origine neogreacă.

Pentru ilustrarea celor spuse maĭ sus înșir cîteva din sufixele cele maĭ generale și cele maĭ rare din dialectele romîne din Istria. Natural că formele acestor sufixe ne arată înrîurința limbeĭ din care s-aŭ împrumutat.

-ac din vbulg. *-akъ* cf. *junakъ* are forma *-ăc* (slovenă) cf. *popăc, utorăc* etc.

-ač din vbulg. *-ačь* e acuși *-ać* (serbocroat.) acuși *-aț*, de ex. *covâć, golâć* etc.

-ân din vbulg. *-ěnъ* cf. dr. *-an*: *jupân, școlân* etc.

-âr din lat. *-arius*, slav. *-arь* cf. *febrâr, malinâr, armâr, oștâr, peclâr, zidâr* etc., sufixul acesta e foarte lățit; are forma fem.

-âre̥ cf. *malinâre̥* = murăriță.

-eț (*ăț*) din vbulg. -ьcь are forma slovenă cf. *craineț, trgoveț, rebăț, udovăț* etc.

-ie din lat. *-ia*, slav. *-ija* cf. *leșie, știorie, cočie, lacomie* dar it. *cativeria*.

-ić, slav. *-ić* (serbocroat.) cf. *clopotić, scandić, slâvić*.

-iște, slav. *-ište*: *cosiște, toposiște*.

-ița, slav. *-ica*: *bradovița, guriță, colițḁ̆*.

Maĭ rar se află sufixele:

-in din slav. *-inъ* cf. *fečorin*.

-ina din slav. *-ina*: *calina* ‖ *câliț* = *căluț*.

-ost din slav. *-ostъ*: *svitlost* (forma serbocroată).

-stvo cf. *craliestvo, priatelstvo.*

-șor, oșor (oușor) în Jejănu.

-ońa din lat. *-onea*: *ursońa, lupońa.*

-șki, din slav. *ьsky*: *rumuńeșki, vlâșki.*

Cap. VI.

Observărĭ sintactice.

Sintacsa dialectelor romîne din Istria se deosebește întrucîtva de sintacsa celoralalte dialecte romîne. Scopul acestuĭ capitol special e a arătà numaĭ unele particularitățĭ a acestor dialecte și deloc nu a scrie o sintacsă specială, deoarece deosebirile nu sunt atît de izbitoare. Particularitățile pomenite de mine ne arată pe de o parte păstrarea uzuluĭ înnăscut și moștenit din limba mamă, pe de altă parte ne ilustrează influința ecsercitată de dialectele, carĭ încunjoară insulele de Romînĭ din Istria.

1. Din sintacsa cazurilor pot aminti conservarea dativuluĭ cu prepoziția *a* și folosirea acuzativuluĭ fără prepoziția *pre*. Aceste fenomene sunt de origine veche în viața limbiĭ romîne. Cazul prim se păstrează încă izolat și în alte părțĭ, cazul al doilea tot asemenea. Vechimea lor pare a fi încă de prin secolul al XVI[lea] și pentru noĭ e o dovadă despre vechimea acestor Romînĭ în Istria, carĭ la tot cazul aŭ părăsit patria-mamă încă înnainte de apariția și generalizarea acestuĭ fenomen în limba romînă. Daŭ următoarele pilde pentru dativ: *a ĺei̯ aw Domnu dât un fet* Texte p. 28, *și zis-a a ĺei̯* Texte p. 42, *verit-aw a ĺei̯ za naște* Texte p. 39, *și i̯eĺ âw spus tot ć-â i̯â facut a lui̯* Texte p. 43, ĭar pentru acuzativ amintere următoarele cazurĭ: *porcu nușcârĺi furât-a* Texte p. 46, *Dât ĺ-a crâmpu și badiĺu de stăcla* Texte p. 40, de două orĭ — cum se pare — găsim prepozitĭa *pre* înnaintea acuzativuluĭ cf. p. 73 din Texte: *Țesâru l-a ćemât pre(!) gobo la sire . . .* și p. 76. *I̯e gonę cu câĺi printre*

ărpi și åpę pre(!) mågo ăn ¡elvę . . ., dar și aceste cazurĭ par a fi scrise sub influința limbiĭ literare de dl A. Glavina. In toate celelalte cazurĭ prepoziția *pre* are alt înțeles, *la* și *supra, asupra* și *deasupra* cf. exemplele, carĭ urmează: *će rçn cmoće pre ¡e neputi* Texte p. 74 (= asupra luĭ), *fermeįt-a prewtu și castaldi pre obed* Texte p. 43 (= la prînz), *neca-l duće pre a luį grob* Texte p. 44 (deasupra gropiĭ luĭ).

Dative cu prepoziția *a* avem și în macedorom. cf. exemplele culese din *Basme Aromâne* publ. de dl P. Papahagi: *il ḍîse a featilei* p. 12, *nu-l dădea bană a featilei* p. 35, și în plural: *că nă scot suflitlu a nao, a nveastilor* p. 22.

Apariția prepozițieĭ *pre* innăintea acuzativuluĭ dateaza cam de prin a doua jumătate a secoluluĭ al XVI, dar cătră sfîrșit și nu l-a început. Sintacsa acusativuluĭ e foarte energică în limba romînă, căcĭ uzul acestuĭ caz în calitate de obiect respective complement cu prepoziția *pre* respective *pe* își are originea izvorîtă din logica limbiĭ romîne. Concăzînd în cursul vremilor dejà în latina vulgară nominativul cu acuzativul ca forme, s-a impus de sine o diferențiare între aceste categoriĭ ca funcțiunĭ sintactice. Și numai astfel a putut lua acuzativul prepoziția *pre-pe* după analogia luĭ *a, la* naintea dativuluĭ, ca deosebire de genetivul hotărît, adecă cel format cu ajutorul articoluluĭ (= pronumele arătător), saŭ cu prep. *de*.

2. Circumstanțialul saŭ adverbul de mod se formează și sub influința sintacsei slave, luînd neutrul adiectivuluĭ funcțiunea de adverb. Acest fenomen general în limbile indoeurepene e în cazul nostru o simplă influință slavă cf. *¡e l-a zis iådno neca-ţ fiię* Texte p. 41, *șa zis-a ke rę rådo rămarę la ¡å sluji* Texte p. 55. Interesant e că această formă se romînizează cîte-o dată sub puterea analogiei de ex. *råda* = bucuros, sub influința adverbelor romîne *fuga, iuta* (ban. în loc de ĭute). Această categorie s-a format sub influința adverbelor de timp de ex. *Ziua* ninge, *noaptea* ninge, *dimineața* ninge iară (Alexandri) și apoĭ s-a generalizat în limba romînă. Cazul acesta îl avem în istrorom. *Șå l-a zis dostu råda te voį lå* Texte p. 55. Exemplele de

origine italiană: *ĭușto* și *cuntento* sunt numaĭ coincidențe fonetice.

3. Construcția infinitivuluĭ încă se deosebește de cea din dialectele romîne din Dacia, nu numai ca funcțiune sintactică, ci și ca formă. Pînă cînd infinitivul întrebuințează în dacoromînă prepoziția *a, de a, spre a* pînă atuncĭ dialectele romîne din Istria întrebuințează tot în acest înțeles prepoziția slavă *za* de ex. *Verit-aw a ḱeĭ za nâște* Texte p. 39, *Țâsta fíle foșt-a za marită* Texte p. 33, dar cu puțină diferențiare, căcĭ în aceste cazurĭ infinitivul înlocuiește funcțiunea supinelor. Se zice în aceste dialecte: *apă de bĕut* = *âpę za bę, fată de măritat* = *fílę za marită.* Tot odată observ că, construcțiunea infinitivuluĭ cunoscută în sintacsa latină supt numirea de acuzativul cu infinitiv s-a păstrat și în istroromînă tot în această funcțiune de ex. *zepovidescu muncå și bè* Texte p. 37, *verit-a urdinu ăn voĭsca męre* Texte p. 70, *ămnă ăm fečoru zecopęĭ* Texte p. 56, *morești ăĺ adura nâzat* Texte p. 42. Toate aceste construcțiunĭ nu se află în dialectele romîne din Dacia, ci s-aŭ desfăcut dejà în propozițiĭ secundare.

4. Topica e neobicinuită și nu păstrează o stabilitate bine-pronunțată, deoarece balanțează între cea latină și cea slavă de ex. *și ĭå va ćema te fåre, ma nu tu męre* Texte p. 32, propoziția aceasta e influințată de sintacsa slavă, pînă cînd propoziția ce urmează: *na će tu știĭ, rebće* Texte p. 32 e evident latinească.

5. Influința slavă se manifestează mai puternic în acțiunea verbelor perfective, carĭ verbe se formează în limbile indoeuropene, în deosebĭ în gotică, germană și slavă cu ajutorul unor prefiese. S-a observat acest fenomen și în latina veche, dar cum fiecare cuvînt s-a moștenit în romînă cu trup cu suflet, formațiunile noĭ nu pot representà decît evoluțiĭ făcute maĭ tîrziu supt influința mediuluĭ. E evident că un prefics poate perfectivà acțiunea unuĭ verb romîn numai supt influința sintacseĭ slave de ex. *și ĭeĺ aw ćirât și ĭå cu ĭeĺ și decănd aw poćirât se scolă ćesta căpo dę lâdri și zepovidè* Texte p. 23. Această propoziție se

traduce în dacoromînă: și ĭeĭ aŭ cinat și ĭa cu ĭeĭ și după ce aŭ isprăvit cu cina se scoală acest cap de lotri și le poruncește. În aceasta propoziție avem două verbe perfective, unul romînesc format cu ajutorul preficsului *po-*, ĭar al doilea slav cu ajutorul preficsului *za-* în acest dialect *ze-*. *Poćira* istrorom. = a isprăvi cu cina, a cina atîta pînă ce se satură celce cinează, ĭar *zepovidęį* = a porunci astfel ca poruncile să fie ascultate, ĭar nu auzite. Fenomene de perfectivarea verbelor cu ajutorul unor preficse slave se găsesc și în Bănat de ex. face = face durativ, ĭar *doface* = a face astfel, ca să isprăvești = a terminà o lucrare, *a plecà* înseamnă a se hotărî spre a plecà, iar a *doplecà* = a plecà definitiv, ca să ajungĭ la țintă. Se întîlnesc aceste cazurĭ pe la Oravița și în Almăj din dialectul Bănățean. Va să zică, ce noĭ esprimăm prin două saŭ maĭ multe vorbe cu privire la o acțiune terminată saŭ terminantă, aceĭa slavul esprimă printr-un simplu verb perfectiv, format cu ajutorul unuĭ prefics. E evident că această proprietate represintă în viața limbiĭ o evoluție foarte însemnată, care are o mare valoare economică, căcĭ e mult maĭ ușor a esprima o acțiune cu ajutorul unuĭ singur cuvînt, decît printr-o propoziție întreagă saŭ prin parafrasa altuĭ cuvînt. O cetire cu atențiune a textelor mele ilustrează îndeajuns firea dialectelor din Istria alterate de dialectele slave din jur.

6. Ultima observare o fac cu privire la propozițiile condiționale. În limba veche romînească înnainte de apariția conjuncției *dacă* se întrebuința în aceste cazurĭ conjuncția *să* = *se* în istrorom. Mai apoi întîlnim o promiscuitate între *dacă* și *să*. Firește că *de* + *că* îșĭ are pelingă funcțiunea sintactică și evoluția fonetică. În dialectele romîne din Istria conjunctiile *de*, *ke* sunt generale, e interesantă însă inversiunea lui *de* + *ke* în *ke* + *de* de ex. *e tu ver zićе ke de ręį fi mutastă șâpte âń ke se âį* Texte p. 15. În acest caz *de* = dacă și *se* = dacă, dar și *ke* + *de* = dacă.

* * *

Vedem din observările de sus că dialectele din Istria represintă și din punct de vedere sintactic o evoluție

particulară. În vorbirea lor prevalează propozițiile principale, ĭar influințele slave nu formează deloc — din punct de vedere al științei — un regres, ci un progres, care în economia limbeĭ are o valoare capitală. Natural că din punct de vedere subiectiv pare un ce curios, dar viața și firea limbiĭ se condiționează de fapte obiective și nu subiective păstrînd aranjamentul logic moștenit din bătrînĭ.

Cap. VII.

Raportul dintre dialectele istroromîne și celelalte dialecte romîne.

In cap. IV al acesteĭ lucrărĭ pp. 57—61 am studiat fonologia dialectelor istroromîne și din resultatele obținute acolo putem vedea întru cît se apropie și întru cît se depărtează aceste dialecte de celelalte dialecte romîne.

Dialectele romîne din Istria formează — pe lingă toate deosebirile locale — un întreg organic, care după ce s-a despărțit de fondul comun al limbeĭ romîne, parte remîne staționar, parte evoluează maĭ departe. Evoluția particulară a acestor dialecte e mult maĭ neînsemnată, decît fondul nealterat al lor. Căcĭ ele represintă diferite faze din evoluția limbiĭ romîne și păturile lor s-aŭ suprapus după cum aŭ sosit diferitele imigrărĭ. Altfel nicĭ nu s-ar putea esplicà atîtea diferințe locale pe un teritor atît de neînsemnat.

Fondul comun al acestor dialecte se apropie maĭ mult de dialectele romîne din Bănat cu nuanțele lor locale de pe Mureș, din Zărand și din Munțiĭ apusenĭ. E foarte probabil, că aceste dialecte, carĭ — se pare — aŭ dat naștere și dialectuluĭ meglen, aŭ avut altă dată un teritor maĭ mare, decît azĭ, căcĭ le găsim la resărit în Oltenia, ĭar la miazăzi în Serbia. Evoluțiile secundare nu se observă în dialectele romîne din Istria, fiindcă contactul dintre ele și cele din Bănat s-a întrerupt în timp istoric și nu s-aŭ maĭ putut influințà reciproc. Notele comune, carĭ se află între dialectele istroromîne și meglene, deșì sunt puține, se apropie prin originea comună de o evoluție secundară, ĭar, în cît privește, apropierile acestor dialecte de cele din Macedonia

avem de a face cu diferite fenomene primare din evoluția mare a limbiĭ romîne.

Totalitatea fenomenelor fonetice represintă faze din viața limbiĭ, carĭ s-aŭ putut dezvoltà numaĭ în anumite timpurĭ și în anumite locurĭ. Fazele aceste studiate în timp și spațiu ne redaŭ intreaga istorie a limbiĭ romîne. Cronologia evoluțiilor fonetice ne arată timpul, cînd aceste dialecte s-aŭ despărțit de celelalte dialecte romîne. Lățirea lor geografică arată influința maĭ mare saŭ maĭ mică a diferitelor grupurĭ dialectale. Cum istoria și originea Romînilor din Istria nu e îndeajuns cunoscută, trebue să clarificăm ecsistența lor acolo numaĭ cu ajutorul fenomenelor lincvistice. Altă cale n-avem, dar nicĭ alte mijloace nu putem găsì pentru studiul lor. Și cred, că studiul lincvistic, făcut fără prejudițiu, ne poate dà nu numaĭ lumină, dar și certitudine în chestiune.

Evident, că faptele trebue grupate după cum cere logica lor, deoarece cauzalitatea nu e permis să fie intreruptă, dacă nu voim să alterăm resultatele finale. Avem a face cu fenomene, carĭ s-aŭ creat în diferite epocĭ și carĭ aŭ durățĭ diferite, dar adunînd aceste durățĭ la un loc avem suma evoluțiilor, adecă viața întreagă a limbiĭ saŭ a dialectelor. Notele particulare ne arată apropierĭ în fonetică, în morfologie și în lecsicon.

a) Note fonetice.

Cu privire la fonologie amintesc următoarele fenomene:

1. *a-* (protetic) ca-n mr. nu ecsistă, ba ce e maĭ mult prin analogie falșă a dispărut și *a-* (prefiesul) organic, de es. *(a)prope, (a)rată, (a)vę*, etc.

2. *á* = *å* (*ǫ*), sunetul acesta se află și-n Bănat la Verendin, Mehadica, Bănia și — se pare — a fi fost maĭ de mult și pe la Luncavița, apoĭ la Pădurenĭ în Luncile Cerniĭ și Meria cf. Rum. Dialekte I, 130.

3. *ă* — *á* = *a* — *å* fenomenul acesta se află nu numai în ir., ci și-n Bănat în satele pomenite maĭ sus, la Pădurenĭ

și pe Bega la Răchita, de es. *màsúră, pàsúlă* || ir. *(a)cață* = acață, *napăst* = năpaste, etc.

4. *au — âv* în ir. și mr. de es. *aúd*, mr. *avdu*, ir. *åvdu*, mgl. *ud*, analogic avem *preftu* în mr. și ir., dr. *preot*.

5. *-e (i)* precedat de labiale remîne nealterat și nu trece în *-ă* în ir. mr. și mgl., apoĭ la Pădureni și Bănățenĭ (în unele locurĭ), de es. *per, spel*, etc. ĭar prin analogie avem în ir. *pemint* (= pamînt — pavimentum).

6. *é—a = ę—a* în ir. mgl. și Bănat, de es. ir. *mulęra* și ban. *muięŕa*, ir. mgl. *lęc* = dr. *leac*, ir. *fętę̥* = dr. *fată*.

7. *ę̥* în ir. și ban. Fiziologia acestuĭ sunet nu e încă determinată. Articulațiunea dosuluĭ limbiĭ se face între *e* și *ę*, vibrațiunile corzilor vocale nu se disting sub lupă, dar niciĭ sub microscop nu par a fi regulate. Am studiat acest sunet pe cale experimentală, dar n-am putut obțînea resultate hotărîte. Sunetul acesta e maĭ mult șoptit, decît rostit și se întîlnește în silabe finale, orĭ muĭate (rare-orĭ), de es. ir. *fętę̥* = fată, ban. *śę̥* = ce?

8. Labialele aproape neschimbate. Miklosich, Rumän. Untersuch. I, 23—24 și Hașdeu, Dict. l. ist. și pop. III, 2237 cunosc numaĭ două vorbe cu labialele schimbate în ir. *ḱĭept* și *cĭaptere*. D. Densusianu, Hist. de la langue roum. I, 339 cunoaște: *klépt, tśęptir* și *mńie* adecă „trois en tout". Urme de labiale alterate găsim și la Pădurenĭ cf. Rum. Dial. I, 122, dar numai sporadic, căci aicĭ nu e terenul lor. La Istroromînĭ am găsit maĭ multe cazurĭ cu labialele schimbate, decît antecesoriĭ meĭ, și ca studiul să fie complet le înșir în tabloul următor:

	Latina	dacorom. lit. băn. și olt.	istrorom.	megleno-rom.	macedo-rom.
P.	*petiŏlus	picĭor	pićor (pițor)	picior	čičor
	pectus	pĭept	*kleptu*	*ḱleptu*	ḱeptu
	pecten	pĭepten	*ćâptir*	*ḱaptin*	ḱaptine
B.	bene	bine	bire	bini	ǵine

Latina	dacorom. lit. băn. și olt.	istrorom.	megleno-rom.	macedo-rom.
B. *exbelare	zbĭerà	*bl̓erå*	zberari	azǵirari
F. filius, -a	fiŭ, *fia* Ps. Sch.	fil̓u, fil̓a	il̓u, il̓e	ḣil̓u, ḣil̓e
fīcātum	ficat	ficåt	iϑcat	ḣicat
fĕrrum	fĭer	*fl̓er*	*i̯er*	ḣeru
V. vitellus	vițel	vițe, -lu	vițål	yițăl
vĕrmis	vĭerme	(*g*)*l̓erm, -u*	*ǵarmi*	yerm
vīvus	viŭ	viu	*ǵiu*	yiu
M. *melem	mĭere	*ml̓åre*	*ńari*	ńari
mihi	mie	*mńie*		
*agnĕllus	mĭel	*ml̓e, -u*	*ḿi̯el*	ńel
— — -a	mĭala	*mńåla* *ml̓ålița*		nĭeàlă
mĕdius	mĭez	*ml̓ez*, meț	(*m*)*ńez*	ńedzu

Am la olaltă 11 cazuri de schimbare a labialelor, dar și aceste dispar față de totalitatea cazurilor în mr. În mgl. avem maĭ puține cazurĭ decît în ir.

9. -*n*- = -*r*-, acest fenomen se găsește numaĭ la Istrorom., la Moțĭ și-n vechea limbă a Ps. Sch., a Cod. Vor. și a unor mon. de limbă din Cuv. de Betr. vol. II. Fenomenul acesta e cel maĭ caracteristic pentru dialectele istrorom. și e foarte vechiŭ, căcĭ abià se găsește în puține cuv. de origine slavă, carĭ aŭ întrat in limba rom. înnăinte de secol. al XII. Celelalte elemente slave din ir. (serbocroate și slovene), precum și cele italiene (dial. ven.) nu cunosc urme de rotacism. Desvoltarea acestuĭ fenomen nu se va putea ecsplicà, deși ecsistă comunitate intre rotacismul de la Moțĭ și cel din Istria, pînă nu se vor studia amîndouă dialectele în privința aceasta cu ajutorul aparatelor precise. A. Procopovici a publicat un studiu foarte interesant despre *nazalizare și rotacisare* în Analele Acad. Rom., Seria II, Tom. XXX. Intru cît nu corespunde adevăruluĭ studiul asupra Moților făcut de Frîncu-Candrea nu știu, și nicĭ nu pot crede atît de ușor luĭ Pușcariu, care prea se lase influințat de

Weigand. Dacă însă urmărim cu tot din adinsul nazalizarea și rotacisarea la Istrorominĭ, aicĭ găsim într-adevăr oare care legătură între ele. Și tocmaĭ legătura aceasta fiziologică n-o ecsplică destul de clar A. Procopovici, dar nicĭ n-o poate ecsplicà, fiindcă urechea nu aude totdeuna totul ce ar trebui să audă și din acest motiv e nevoie să studiem aceste fapte cu ajutorul aparatelor de fonetică experimentală. Eŭ am semnalat în transcrierea mea totdeuna combinarea nazalizăriĭ cu a rotacizăriĭ, dar aceasta nu e deajuns. Numaĭ fiesarea curentuluĭ fonator eșit pe gură și pe nas ar fi în stare să ne arete raportul dintre ele, căcĭ de multe orĭ nazalizarea a dispărut și a remas numaĭ rotacizarea.

10. *č* se păstrează în ir. în *č*—*ć* de origine dacică și *ț* de origine mr. Textele arată îndeajuns această promiscuitate. În una și aceaiașĭ casă se vorbește cu *ć* și cu *ț* fără ca să fie vr-o normă oare care. Faptul acesta încă dovedește ecsistența a două respective mai multe straturĭ de dialecte. *ǧ* nu păstrează decît pe *ž* din *dž*, forma secundară, care apropie aceste dialecte de cele din sudvestul Ardealuluĭ.

11. Grupurile consonantice *cĺ*—*gĺ* se întîlnesc numaĭ în ir. mgl. mr. și moravorom. Aceste grupurĭ arată destul de clar, că dialectele romîne din Istria s-aŭ desfăcut de fondul comun înnăinte de sec. XIII, cînd apoĭ *cĺ*—*gĺ* tinde a trece la *ḱ*—*ǵ*. Firește că trecerea se poate face și independent (și după despărțire) cf. mgl. *kleptu* dar *ḱaptin* și ir. *ćâptiru*.

b) Note morfologice.

În morfologie găsim urmatoarele note comune:

1. Formarea dat. cu ajutorul prep. *a* în dr. mgl. ir., cf. notele din observările sintactice.

2. Formarea opt. cu *ręș* din *vreaș* întocmaĭ ca și-n dial. băn. de es. *vreaș zice*, etc.

3. Formarea condiț. ir. *se fuser* și ecsistența mr. *furim* și vr. *fure* cf. decl. verbelor.

4. Formarea cuvintelor cu preficsul *res-* din slav. *raz-* contaminat cu rom. *des-*, de es. *rescarcâ* (descărca), *rescăntęį* (descintă), *resclide* (deschide), *rescoperi* (descoperi), *rescuț* (desculț), *rescuțâ* (desculțà), *resgleță* (dezghieța), *reslegâ* (deslega), *resmeță* (desvățà), *resparți* (despărți), *respulâ* (despoĭa). Aceste cuvinte s-aŭ format întocmaĭ ca și *răsfunda* (desfundà) cf. Rum. Dial. I, 146, dela Pădurenĭ.

c) Note lecsicografice.

Cuvintele ne interesează prin forma saŭ prin înțelesul lor. Dintre cuvintele de origine lat. întîlnim cuvîntul *scând* la Istroromînĭ și *skant* la Meglenorom, ĭar la Macedoromînĭ ș-in Bănat *scamnu* din lat. *scamnum*. Elementele greceștĭ aŭ fost înlocuite prin elemente nouă slave saŭ italiene, de es. botez—*krstesc*, calugăr—*frâter*, drum—*put*, martur—*teste*. S-aŭ păstrat *munidę* (ven. moneda, gr. μονέδα) și *dinar* (gr. δηνάριον), apoĭ *zęma* (gr. ζέμα), iar *apostol* și *pedepsa*, *-ęį* pot să vină și de la Slavĭ unde s-aŭ naturalizat.

In special trebue să fac cîteva observărĭ cu privire la elementele slave din istroromînă. Avem un împrumut slav de pe vremea cînd eraŭ toate dialectele la un loc și avem alte împrumuturĭ slave, cînd dialectele aŭ fost diferențiate și despărțite. Elementele slave se grupează cu privire la dialectele istroromîne în chipul următor:

elemente slave, carĭ se află în	ir.	mgl.	mr.	dr.	la număr	22
" " " " " "	ir.	—	mr.	dr.	" "	9
" " " " " "	ir.	mgl.	—	dr.	" "	13
" " " " " "	ir.	—	—	dr.	" "	22
" " " " " "	ir.	mgl.	mr.	—	" "	2
" " " " " "	ir.	mgl.	—	—	" "	14
" " " " " "	ir.	—	mr.	—	" "	1
						83

Avem de tot 83 cuvinte de origine slavă, carĭ ne arată un comunism între dialecte. Cele maĭ multe elemente 25% sunt păstrate în toate dialectele, ĭar 25% numaĭ în dr. și ir., maĭ puține elemente slave se află în mr. și ir., e curios

că aceste dialecte chiar și-n privința aceasta se depărtează maĭ mult unul de altul. Ir. mgl. și dr. chiar, în punctul acesta de vedere se apropie mult una de alta, tot asemenea și ir. și meglena.

Evoluția fonetică acușĭ e bulgară, acușĭ e serbocroată. Se naște acum întrebarea: întrat-aŭ aceste cuvinte în limba noastră pe două căĭ, saŭ s-a denaturat evoluția primară supt influință analogică secundară. Să vedem desvoltările fonetice:

-ĕ- plĕva = ir. *pl̦ęvȩ* (ea redus la ę), *lęc* din lĕkъ.

l̥ (*lъ*) glъtъ, dr. gît, ir. gut / stlъpъ, dr. stîlp, ir. stup } desvolt. serbocroat.

r̥ (*rъ*) vrъchъ, dr. vîrf, ir. vîr, ăn ~ / krъpa, dr. cîrpă, ir. cărpa } desvolt. serbocroat.

ą {
ăn: *dobăndi, sămbătȩ* (dobądą, sąbota)
um: *grumb, munći* (grąbъ, mąka cf. ung. goromba, munka)
u: *udițe* serbocroat. în loc de vslav. ądica.

ę {
ăn: *smăntăra* (sъmętana), *tănji* (tęžati)
e: *greda* (evol. serbocroată) în loc de grinda (gręda).

Tot asemenea supt influință serbocroată a dispărut și *-l* de es. *go* în loc de *gol*, *vițe* în loc de vițel, etc.

După toată probabilitatea se pare, că elementele slave aŭ suferit în ir. schimbările de 2 orĭ, odată supt forma bulgară, remășițe avem numaĭ în vocalele nazale *ą* și *ę* în *un* vbulg. și *ăn* mediobulgar și a douaoară evoluția serbocroată în *u* și *e*. Aceste evoluțiĭ fonetice încep în secolul al XI și se termină cel mult în sec. al XIV.

Elemente de origine ungurească n-avem în ir. *Grof* și *hunțut* sunt influințe noue din Fiume. Elemente de origine turcească nu ecsistă în ir. afără de *bericâtȩ* și *diwăni,* dar și aceste aŭ întrat în dialect pe altă cale (prin serbocroată) și nu direct. În fine chestia cu *deįel* am înlăturat-o în întroucerea mea de la vol. 2, p. XIV, celelalte elemente albaneze sunt de pe vremea comunismuluĭ limbiĭ romîne.

Toate aceste fapte nu ne îngădue să trecem cu cronologia acestor dialecte peste secolul al XIV.

Amintesc la urmă o serie de cuvinte, originea e indiferentă, carĭ se întîlnesc numaĭ în dialectele bănățene și istriene:

ir. *amănăt* ban. *amînat* = tîrziu.
„ *(a)stăre̥* ban. *astară* = astăseară cf. Arom. II, 88.
„ *bericăte̥* ban. *beregată* = laringe.
„ *bisăg* ban. *ǵisag* = mgl. mr. disagă (desagĭ).
„ *blăge̥* ban. *blagă* = avere mobilă.
„ *bumbăr* ban. *bombaŕ* = gîndac de Maiŭ.
„ *coromăc* }
„ *cumarăc* } ban. *comănac* = o pălărie țuguiată.
„ *cosiște* ban. *cosiște* (cf. toporîște) = coadă de coasă.
„ *ćiri—ćiri* ban. ćiri—ćiri = orĭ—orĭ.
„ *čegod* ban. *śegođe.*
„ *divańi* ban. *đivăni* = a stă de poveștĭ.
„ *gîrclăn* ban. gîrclean (gîtlean) = gătlan.
„ *lomi* ban. *lomui* cf. *lomurĭ* (uscăturĭ ce cad de sine).
„ *lopăr* ban. lopaŕ = lopată de cuptor.
„ *ojog* (lopată de foc) ujoc = un foștomoc de stîns focul.
„ *prigode̥* ban. *prigoadă* = ocazie, afacere.
„ *zgodi* ban. *zgođi* = a se-ntîmplà.

* * *

E de observat că ezistă asemănărĭ și între basmele culese de mine la Istroromînĭ și cele culese de Papahagi la Meglenĭ, carĭ par a avea un fond comun. Aceste apropĭerĭ le găsim la

Megleni: No. 6. Fata fară mînĭ la Istroromînĭ: Ulica No. 10.
„ „ 7. Zina Ghiulizara la Istroromînĭ: Prințul și fata seracă No. 33.
„ „ 16. Fata care naște urs la Istroromînĭ: Fata naște urs de la unchiu seŭ No. 24.

Numele de batjocură încă ne daŭ două cazurĭ foarte interesante: *Benețăno* = Bănățanŭ (1, 37) și *Țicăna* 4 (*Țicana* 5) 1, 38 cf. *Țicănă* 10 la Pădurenĭ în Rum. Dial. I, 38.

Cap. VIII.

Patria primitivă și originea Romînilor din Istria.

Părerile asupra patrieĭ și origineĭ Romînilor din Istria sunt de tot divergente. Le putem însă totușĭ clasificà în treĭ categoriĭ: 1. după uniĭ Romîniĭ din Istria sunt autochtonĭ, 2. după alțiĭ vin din sudul Dunăriĭ, respective din Turcia, ĭar 3. după ceĭ din urmă vin din Dacia. După cum patria lor e controversată, tot asemenea și timpul imigrăriĭ lor variază între sec. X—XVI.

De părerea, că Romîniĭ din Istria ar fi autochtoni sunt A. Covaz, descoperitorul lor, în *L'Istria* No. 1—2 (A. 1846), Maiorescu în *Itinerar în Istria* (Jași 1874) pp. 20, 26, 28, 38 și 43, și în articolul săŭ de jurnal din *La Provincia* No. 5 (A. 1872), D. Onciul, în Conv. liter. XIX, 593, *Originile principatelor române* (Buc. 1899), 12. În ultima mea convorbire cu dl prof. D. Onciul asupra acesteĭ chestiunĭ D-Sa susține că, Romîniĭ din Istria sunt veniți din părțile nordvestice ale peninsuleĭ balcanice și că-n locuințele lor anterioare ieĭ eraŭ *probabil* identicĭ cu Vlahiĭ din părțile sîrbeștĭ cunoscuțĭ în sec. XII—XIV. Probe: 1. forma articoluluĭ la Vlahiĭ din părțile sîrbeștĭ, care e identică cu cea din dialectele ir. și dr., 2. așezarea geografică. Pe vlahiĭ medievalĭ din părțile sîrbeștĭ ca și pe istroromînĭ îĭ consideră ca urmași aĭ Iliroromanilor, cunoscuțĭ presbiteruluĭ Diocleas sub numele de Nigri Latini saŭ Morovlacchi. Nu i se pare probabil, că Istroromîniĭ ar fi din Dacia. Tot de această părere e și Marienescu, Nic. Densusian în No jubilar al

Gazetei de la Brașov și T. Filipescu, *Coloniile romîne din Bosnia* (Buc. 1906) 48/49.

De a doua părere, că Romînii din Istria ar fi imigrat din peninsula balcanică respective de pe teritor turcesc sunt Miklosich, Weigand și Jireček.

Miklosich și-a resumat părerea în *Ueber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Carpathen*, Denkschriften der Kais. Akad., Bd. XXX (1880), p. 6. Citez pasagiul referitor: „Aus dem gesagten ergibt sich, dafs die

A. Covaz.

Rumunen von einem Punkte der Haemushalbinsel in serbisches Gebiet und von da gegen Norden in von Kroaten bewohnte Gegenden eingedrungen sind, nicht in grofsen Massen, sondern als Wanderhirten in kleinen Gruppen, daher ohne Aufsehen zu erregen, unbemerkt von den Chronisten. Was den Süden anlangt, so kann die Ansicht, dafs die Serben in ein bereits von Rumunen bewohntes Gebiet einwanderten, der oben aufgestellten entgegengesetzt werden. Die Gegend von Triest ist unzweifelhaft der Endpunkt der

Wanderung gewesen. Was die Zeit dieser Wanderungen anlangt, so kann nur so viel mit einiger Wahrscheinlichkeit angenommen werden, dafs die Wanderungen im vierzehnten Jahrhundert beendet waren.“ Am citat părerea luĭ Miklosich în întregime, pentrucă, dacă nu corespunde adevăruluĭ originea suddunăreană a acestor Romînĭ, motivarea e foarte interesantă și aproape de adevăr. Cu toate acestea Jireček în *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, cf. Denkschrift. der Kais. Akad., Bd. 48, I, 40 e de altă părere: „Die Einwanderung setzt Miklosich (Wanderungen 6) etwa in das XIV. Jahrhundert. Es ist aber eher an die folgende Zeit zu denken, an das XV.—XVI. Jahrhundert. Damals wurde die Bevölkerung des küstenländischen Croatiens durch die türkischen Invasionen fast ganz zersprengt; einzelne Gruppen der dortigen „čakavci“ gelangten in das Königreich Neapel, andere bis in die Umgebung von Wien und Mähren. Die Wlachen des Gebirges entgingen nicht demselben Schicksale.“ Că aŭ venit Romînĭ și-n vremea aceasta nu încape îndoială, dar că grosul lor a trebuit să fie mai innainte aicĭ e aproape sigur. Weigand în *Enciclopedia rom.* II, 893 îĭ aduce în sec. XVI din Turcia, dar nu-și motivează mai de aproape părerea.

De a treia părere, că Românii din Istria sunt colonĭ din Dacia, e Hașdeŭ în Dicț. limbiĭ ist. și pop. III, XXX, care le datează imigrarea în sec. X. Această dată e prea timpurie, fiindcă abià atuncĭ a început filiațiunea dialectelor romîne. O. Densușianu, *Hist. de la langue roum.* I, 340 îĭ aduce în Istria din Bănat și din sudostul Ardealuluĭ. Migrațiunea a pornit numaĭ în sec. al X, dar grosul ei a durat pînă la sec. XIII. Motivarea lui O. Densușianu e absolut serioasă. S-a făcut o greșală din partea luĭ O. Densușianu, op. cit. p 341 cu privire la colonizarea din Bănat a morlachilor. Weigand abia a apucat, nicĭ n-aș amintì acest caz, dacă n-ar fi caracteristic pentru activitatea luĭ Weigand, care prin consoțiĭ seĭ voește să conducă destinele filologieĭ romîne, să critice pe O. Densușianu. Dar fără noroc. Densușianu greșește cînd confundă „Banadego“ cu „Bănatul“ de azĭ.

Critica luĭ Weigand în *Krit. Jb.* III, Bd. I, 90—91 e următoarea: „Ein schlimmer „Herreinfall“ ist es, wenn D. p. 341 das in dem Berichte des Antonio da Mula (A. S. Ph. XIV, 81) erwähnte „Banadego“ mit dem Temescher Banat identifiziert und daher meint, daſs im Jahre 1540 eine Kolonie Walachen aus dem „Banate“ nach Istrien gebracht worden sei. Unter „Morlacken“ verstand man damals orthodoxe Slaven, aber keine Walachen, der Ursprung des Wortes ist dabei gleichgültig. Auch der italienische Abbate Fortis, der uns zuerst eingehender über die Morlacken unterrichtet, versteht darunter nicht nur die Slaven an der dalmatin. Küste, sondern auch mehr im Innern Bosniens. Hätte D. bei Hașdeu im Etymol. magnum nachgesehen unter Banat, so hätte er gefunden, daſs im XVI. Jahrh. der Ausdruck „Banat“ kurzweg noch nicht für das Temescher Banat üblich war. Es läſst sich aber auch genauer bestimmen, was hier unter Banadego, falls es überhaupt „Banat“ bedeutet (Prof. Leskien glaubt, es sei eine Verstümmelung eines Orts- oder Bezirksnamens), gemeint ist. Jedenfalls muſs es ein Gebiet in der Nähe der Küste gewesen sein; Bosnien selbst war ja vorher auch ein „Banat“, aber zur fraglichen Zeit nicht mehr. Unter dem ungarischen König Mathias (cf. Klaić, Gesch. Bosnien’s herausgegeben von Bojničić, Leipzig 1885) wurden in Bosnien zwei Banate gegründet, das von Jaice (südlich von Banjaluka) und das von Srebrenik. Letzteres ging 1520 an die Türken verloren, ersteres bestand noch bis zum Jahre 1528, also bis kurz vor der fraglichen Zeit. Aus einem dieser Banate, wahrscheinlich dem letzteren, können die betreffenden Morlacken d. h. orthodoxen Slaven stammen, die dann wieder, wie ausdrücklich gesagt wird, in die Türkei, also nach Bosnien, das damals türkisch war, zurückkehrten, keinesfalls würde man damals Ungarn so genannt haben. Das hätte doch D. stützig machen sollen. Auch die von Jagić in demselben Bande des A. S. Ph. p. 156 erwähnten „Wlachen aus dem Jahre 1436“ sind zweifelsohne Slaven. Wenn die Leute erst 1540 aus dem Temeschwarer Banat gekommen wären, müſsten wir doch auch magyarische Elemente im

Istrischen finden, was nicht der Fall ist. Am allerwenigsten aber beweist die Aehnlichkeit einiger lautlicher Züge mit dem Banater Dialekt, dafs sie dorther stammen, dann könnte man sie mit noch mehr Recht aus Meglen kommen lassen." E un citat foarte lung, dar combaterea luĭ Weigand e foarte amplă și a trebuit să o citez în întregime, căcĭ altfel nu s-ar fi văzut felul de critică a luĭ Weigand. Cu „Banadego" nu e de loc norocos și regret foarte mult că amestecă și pe Leskien în chestiune. „Banadego" e chestiune de istorie și nu de filologie și nicĭ nu e mirare, să n-o cunoască cineva. Dar e chestie de știință, să nu criticĭ pe cineva într-un mod absolut, cînd tu singur lucrezĭ cu probabilitați. „Banadego" e într-adevăr „Banat", dar nu Banatul timișan, dar nicĭ cel din Bosnia, ci Banatul din Croația și Dalmația. Iată ce-mĭ scrie stim. meŭ profesor J. C. Jireček în 13. nov. 1910 cu privire la acest obiect: „*Banaticum*, in venezianischen Dialekt *Banadego* bezeichnet in den venezian. Akten des XIV.—XVI. Jahrh. das *Banat* von „Kroatien und Dalmatien" im Küstenlande, mit der Residenz des königlichen Bans in *Knin*, benachbart des damals sehr kleinen Territorien von Zara, Sebenico usw., die in Besitze Venedigs waren. Seit Anfang des XVI. Jh. wurde dieses alte Banat ganz besetzt von den Türken, gegen Norden bis Zengg (Senj), der Uskokenstadt; nur um Clissa wurde von Zeit zu Zeit von Uskoken und anderen vergeblich gekämpft." Sperez că nu-l va trage la respundere Weigand și pe Jireček, că luminează chestiunea aceasta.

* * *

Eu sunt firm convins că-n dialectele romîne din Istria avem 2 straturĭ, un strat din sec. X—XIII și al doilea din secol. XIV—XVI. Firește că faptul acesta numaĭ atuncĭ se poate studia, cînd arătăm stările, carĭ aŭ condiționat migrațiunile acestor Romînĭ.

Să vedem fost-aŭ priincioase condițiunile de traiŭ în țerile romîne și putut-aŭ fi farmecile Istrieĭ destul de puternice, ca să-ĭ atragă pe Romîniĭ migrătorĭ de la sînul mameĭ

lor. Se știe că Romînul își părăsește patria de tot greu. In spațiul de la sec. X—XVI s-aŭ făcut multe lucrurĭ: aŭ venit Maghiariĭ, s-aŭ făcut migrațiunile Slavilor și ale Romînilor, aŭ năvălit Tătariĭ, aŭ pustiit Turciĭ, și ce ne interesează maĭ mult, s-aŭ format dialectele limbiĭ romîne. Viforul produs de atîtea mișcărĭ n-a fost tocmaĭ priincios traiuluĭ liniștit al Romînilor. In Istria în sec. XI—XII e liniște, țara depinde de duciĭ de Bavaria și Carintia, va să zică, în timpul acesta clima bună și vegetația bogată precum și viața liniștită aŭ putut ușor atrage Romîniĭ. In sec. XII—XIII Istria e jupaniă slavă și trece la conțiĭ de Gorizia, ĭar la 1374 la ceĭ de Habsburg, carĭ posedeaŭ și Carniolia. Viața nu maĭ e liniștită, ca pînă acì, rezboaĭele și ciuma dela 1200—1400 au nimicit populația eĭ, atît de mult că Istria e aproape pustie. În sec. al XIV. ciuma a bîntuit de 13 orĭ, în al XV de 13 orĭ, în al XVI de 14 orĭ și abia la 1630—32 a fost ultima ciumă, afară de aceste nenorocirĭ rezboaĭele din sec. al XVI între Austriecĭ și Vențienĭ, apoĭ prădările Turcilor și ale Uscocilor au devastat grozav populația Istrieĭ. După ultima ciumă populația Istrieĭ a fost abia de 49,332 suflete, la 1765 a fost de 84,000 suflete, la 1806 de 89,251 suflete iar la 31 dec. 1890 a fost de 220,000 de suflete. Din acestea aŭ fost Italienĭ 109,525, Slovenĭ 22,997, Serbocroațĭ 82,910 și diverși 5,504.[1]) Avem în spațiul acesta două epocĭ: una liniștită (X—XIII) și alta agitată (XIV—XVI). Poporul romîn, care s-a ferit în toată viața luĭ de aventurĭ, a imigrat în Istria numaĭ în epoca primă, va să zică între X—XIII. Că vor fi mers unele coloniĭ și-n epoca a doua, cuprinse de vultoarea colonizăriĭ din Istria, e ușor de înțeles. Să vedem cîte colonizărĭ s-aŭ făcut. Intre 1450—80 Frankopaniĭ aŭ colonizat Murlacchi pe insula Veglia. La 1449 avem Murlacchi în Buie, la 1463 morlacchi din Erțegovina aŭ ajuns pe insulele din Cvarnero, de unde la 1523 au trecut în ținutul

[1]) Toate datele privitoase la Istria le am cules din cartea: *La Liturgia slava nell' Istria* de Dr. B. Benussi, Parenzo 1893, pp. 48—59.

de Castelnuovo și-n Cars (Cicii). La 1500 republica venețiană aduce Morlachi pe teritorul Montonei. La 1525 Rovigno a colonizat Morlachi din Dalmația pe teritorul Valle di Laco-Verzo, Villa di Rovigno, Villa-nova de ținutul orașuluĭ Parenzo. La 1538 meser Aloise Badoer aduce din Bănat (Banadego) 5000 de suflete în Istria cf. *Mon. spect. hist. slav. merid.* VIII, 172—173, *Archiv f. slav. Phil.* XIV, 81/82, O. Densușianu, *Hist. de la langue roum.* I, 341 și critica acestuĭ fapt de Weigand în *Krit. Jb.* VII, Bd. I, 90—91. La 1540 senatul venețian a adus Morlachĭ, Albanesĭ și Grecĭ pe teritorul Cittanova, Umago, Buie. La 1541 Morlacchiĭ aŭ fondat satele Radolovich (cf. la Pădurenĭ Rădulesci), Radmani (în Bănat Rădmănești), Iecnich (în Banat Jerșnic), Starich, Delich și Prodanich. La 1570 Morlacchi (40 familiĭ) din Zara și Knin s-aŭ stabilit pe teritorul orașuluĭ Parenzo și a satuluĭ Varvari. Datele aceste culese din cartea luĭ Benussi completate cu alte date archivalice, pe care le cere Jireček între aniĭ 1400—1600 în eruditul saŭ studiu: *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, Denkschriften der Kais. Akad. in Wien Bd. 48, Iᵉ Abh., p. 40, ar putea numaĭ să ne lumineze asupra chestiuneĭ. Că numrile de localitățĭ sunt aproape toate de origine slavă nu ne mirăm, deoarece Romîniĭ aceștia n-aŭ venit singurĭ, ci — se pare — în cea maĭ parte cu curentul slav, șĭ apoĭ cu vecinătatea și raportul dintre Slavĭ și Romînĭ chiar în Dacia avem nomenclatură slavă.

Stratul prim din dialectele istroromîne pornește către sfirșitul sec. al XI încă pe timpul comunitățiĭ dintre dialectele ban. dr. și meglen. Stările sunt absolut priincioase și-n special în Istria avem liniște și Romînul ĭubitor de liniște și a îndreptat turma într-acolo. Ne vorbește despre faptul acesta limba cu evoluțiele particulare din dr. ir. și mgl. și ne vorbește lipsa elem. ung. și felul de tratare al sunetelor în elem. slave. Fondul comun a remas ne alterat. Asupra stratuluĭ prim din ir. s-a suprapus stratul al doilea cu infl. mr., căcĭ între aceștĭ migrătorĭ trebue să fie și macedoromînĭ. Această migrațiune s-a făcut în special în sec.

al XIV și al XV. Aicĭ avem apoĭ diferențiarea în elementele slave, aŭ întrat elementele serbocroate, slovene și venețiene și nu se poate arătà nicĭ o influință turcească. Tocmaĭ acesta e motivul să punem colonizarea maĭ ĭute, de cît maĭ tîrziu, cînd apoĭ s-a validitat influința turcească în serbocroată.

Poziția socială a Romînilor din Istria a fost atît de umilă, încît n-a putut atrage atenția timpuluĭ asupra lor. Aŭ venit, și eĭ în vălmășagul Slavilor și astfel aŭ remas neobservațĭ, pînă ce limba noastră și-a reclamat băețiĭ eĭ. E destinul fatal al istorieĭ noastre, care ne a legănat la naștere, dar nu ne a părăsit nicĭ pe cărările viețiĭ. Resultatele obținute în cap. VII al acesteĭ lucrărĭ ne arată în de ajuns, că aceștĭ Romînĭ aŭ altă patrie primitivă, decît Istria, și că patria lor primitivă din Bănat și sudvestul Ardealuluĭ a fost părăsită pe timpul formăriĭ dialectelor romîne.

Cap. IX.

Note despre Romînii din Istria.

Înainte de anul 1846, cînd apare articolul: „*Dei Rimgliani o Vlahi d'Istria*“ a luĭ Anton Covaz în jurnalul *L'Istria* no. 1—2, n-avem nicĭ o știre despre Romînii din Istria. Pentru noĭ A. Covaz, fostul primar din Pisino, a căruĭ chip l-am tipărit în cap. VIII al acesteĭ lucrărĭ, a fost descoperitorul fraților pierduțĭ în întunerecul evuluĭ mediu. A. Covaz are decĭ, pentru istoria acestor Romînĭ, merite neperitoare. Înainte de A. Covaz putem culege notițele asupra Romînilor din Istria din documente, din itinerare și din cărțile vechĭ de istorie și geografie. După marea descoperire a luĭ A. Covaz încep călătoriile făcute de exploratorĭ și aceste călătoriĭ ne daŭ note mult maĭ exacte asupra Romînilor și în special asupra dialectelor lor.

Evident, că de un studiu special asupra lor nicĭ vorbă n-a putut fi în timpiĭ trecuțĭ, deoarece abia sec. al XIX a creat filologia comparată. Limba n-a avut marea însemnătate de azĭ. Aŭ studiat viața unuĭ popor numaĭ după geografia lățiriĭ luĭ și după faptele luĭ produse în istorie. Limba, care a cuprins în sinul eĭ zbuciumul acestor fapte, a fost negligeată. Cucerirele unuĭ secol noŭ aŭ ridicat-o la valoare și din tesaorul eĭ a desgropat adevărata cultură a poporuluĭ.

Păstoriĭ, imigrațĭ în Istria, și-aŭ schimbat numaĭ portul, și-aŭ risipit turmele — silițĭ de greutatea vremurilor — dar și-aŭ păstrat cea maĭ mare comoară a sufletuluĭ lor, limba, care după sute de anĭ ne arată existența lor pe acele plaiurĭ

și ilustrează etape foarte interesante din evoluția limbii romîne. Dialectele lor, izolate de celelalte dialecte romîne, ne daŭ probe vii despre evoluția limbii noastre, ne rostesc cum aș zice, graiurĭ fonografiate pe buzele Romînilor din Istria, graiurĭ, carĭ s-aŭ rostit odată și-n alte locurĭ, dar carĭ azĭ aŭ amuțit de mult pe acele locurĭ.

Prof. C. Jireček în lucrările sale: *Die Wlachen und Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa* (cf. Stzb. d. Königl. Ges. d. W. Praga 1879) și *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters* (cf. Denkschriften der Kais. Akad. d. W. Viena) ne arată lățirea Romînilor în Bosnia, Erțegovina, Dalmația, insula Veglia și peninsula Istria în secolii XIII—XVI. Paginile referitoare la această chestiune se află citate în întregime în lucrarea luĭ T. Filipescu, *Coloniile romîne din Bosnia* (Buc. 1906). Amintesc însă totușĭ după C. Jireček itinerarul Venețianuluĭ Battista Giustigniano, care ne spune în special de orașul Veglia de pe insula cu același nume (cf. Die Romanen etc. I, 79/80) că: „Gli habitanti parlano linqua schiava, ma differente dall' altra, di maniera che hanno un *idioma proprio,* ch' assomiglia al calmone, ma tutti indifferentemente parlano italiano francamente.“ Acest itinerar a fost scris la 1553. Tot asemenea interesantă e și părerea luĭ J. Conrad Gessner, întemeetorul Zoologieĭ moderne și al Istorieĭ literare, pe care a tipărit-o în lucrarea sa *Mithridates*[1]) (apărută la Zürich 1555) în care sunt concentrate ideile de pe acele vremurĭ asupra limbilor și-n special despre jargonul de pe insula Veglia. „. . . . cuius incolas *lingua propria* uti audio, *quae cum finitimis Illyrica et italica commune nihil habeat*“, va să zică locuitoriĭ de pe insula Veglia s-aŭ folosit de o limbă proprie, care n-are nimic comun cu limba vecină ilirică (slavă) și italiană. Această limbă s-a vorbit pe insula Veglia pînă la începutul sec. al XIX și astfel pe vremea, cînd vizitează J. Maiorescu Romînii din Istria, și a fost și la

[1]) Șăineanu, Ist. fil. rom. p. 6—7 (Buc. 1892) și T. Filipescu, op. cit. p. 41.

Poglizza pe insula Veglia, n-a maĭ putut găsi limba romînească acolo. Cetim în *Itinerarul* luĭ J. Maiorescu p. 76 (ed. I), că Drul Cubich, care cunoaște bine insula Veglia, nainte cu 23 anĭ a auzit încă *Tatăl nostru* romînește în Poglizza, ar fi la 1834, dar J. Maiorescu nu ținù bine anul în minte. E foarte probalil, că acest *Tatăl nostru* scris de Drul Cubich să fie identic cu cel tipărit maĭ tîrziu de V. Jagić în Archiv für slav. Phil. Drul Cubich nu i-a dat luĭ Maiorescu niciĭ o copie de pe el, căcĭ a pățit-o altădată cu filologul Biondelli, care ĭ-a cetit la Turin o lucrare de a luĭ ca proprie și a remas numaĭ cu scrisoarea de mulțumită a luĭ Biondelli. J. Maiorescu ne asigură însă că *Tatăl nostru* și *Născatoarea* = *Sora Maria* scrise de Dr. Cubich sunt pe lîngă „oarecarĭ omisiunĭ și erorĭ“ egale cu cele tipărite la 1856 în *Novice* din Laibach de Sajovec. Voĭ cita maĭ jos aceste rugăciunĭ după publicarea lor contemporană și-n gazetele noastre romîne.

Nu maĭ puțin interesant e pasagiul citat de C. Jireček din geograful ven. Domenico Negri, care în lucrarea sa „Geographiae commentariorum libri XI Basel 1557, p. 103 sună: în Croația într-o regiune montană, care „Turcorum crebris incursionibus deserta iacet“ și se lătește pînă la rîul Cetina, aŭ locuit după D. Negri „homines proceri corporis ac ualidi, uenusti facie et qui latina licet corrupte inter loquendum non pauca proferant uocabula, seque Romanos fuisse ibique prioribus temporibus in coloniam deductos pertinaciter asseuerant.“ [1]) Acestĭ oamenĭ frumoșĭ la față și puternicĭ la corp, Romanĭ de origine, vorbeaŭ cu vorbe strîcate, n-aŭ putut fi alțiĭ, decît părințiĭ Romînilor din Istria.

Notițele aceste despre *Vlahĭ* și *Maurovlachĭ* trec în mod cronologic la J. Lucius din Traù la 1666 în lucrarea sa: *De regno Dalmatiae et Croatiae* și apoĭ în *Memorie storiche di Tragurio* la 1673. Pe vremea lui Lucius încep însă Morlachiĭ să-și uite limba. Maĭ apoĭ găsim note foarte

---

[1]) C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I, 40. T. Filipescu, *Col. rom. d. Bosnia*, p. 30.

interesante la 1689 în cartea luĭ J. W. Valvasor, *Die Ehre des Fürstenthums Krain,* tipărită în ed. I, la Nürnberg 1689 și în ed. II, la Laibach 1699. Citez pasagiile, carĭ ne interesează din ed. II, lib. I, 7: „Denn die, so zur linken Seiten des Berges Carusadii (oder *Carsi*) wohnen, werden noch heutiges Tages insgemein *Tschitii* genannt. Wiewohl Etliche aus dem Bericht ihrer Vorfahren dafür halten, dafs selbige *Tschitii* vielmehr von Wallachen herkommen, so aus der Türkey sich dahin geflüchtet, weil ihre Redart annoch der Walachischen etlicher Massen beykommt; als uns ruhm-gedachter Schönleben erinnert. Jedoch könnten einen Weg wie den andern diejenige, so noch von Ankunft solcher flüchtigen Wallachen da gewohnt, oder nächst dabey ihren Sitz gehabt, *Tschitii* geheifsen haben; obgleich hernach durch die Walachische Einkömmlinge eine neue Sprache daselbst eingeführt worden. Und dörfften hingegen die Walachen, so den vielleicht damals wenigbewohnten Ort bezogen, den Namen selbiges Orts und seiner vorigen Einwohner angenommen haben. Es sey aber gleich der Nam *Tschitii,* von den angekommenen Walachen allererst eingeführt, oder von ihnen daselbst angenommen worden; so scheinet mir ganz vernunfftmäfsig, er rühre her, von den alten *Scythis* als der Nam auch vormals überaus weit gereicht". Tot în această carte lib. II, 255 cetim că populația Crainei e de 4 soiurĭ și aceste soiurĭ se deosebesc prin limbă, prin port și în toate acțiunile lor și ființa lor. Despre *Cicĭ* cetim la Valvasor, op. cit. lib. II, 256 următoarele: „Das dritte Geschlecht der Einwohner nennet man die Tschitschen (untern gemeinen Hauffen aber *Zizche*). Diese hausen zwischen Neuhaus (Castelnuovo) und S. Serff (S. Servolo), kommen zwar in der Tracht den jetzt beschriebenen Kartnern gar nahe, bleiben aber in der Sprache weit von ihnen, und reden ihre besondere, als die rechte *Japydes* oder Nachkommen der alten Japydum, welche von den alten Land- und Geschichtverfassern beschrieben worden, sie treiben sonst auch mit den Kartnern einerlei Nahrung, ausbenommen, dafs ihrer Viele das Salz auch vom Meer auf den Rossen weiter ins Land herein führen. Sie seynd über

die Massen hurtig und geübt in der Steinschlingen (oder Schleuder), wissen damit ungefehlt zu treffen, was sie wollen, und werden damit einen Mann ebenso brav vom Pferde werfen, als ob man ihn mit der Kugel herunter schösse. Und welches noch mehr zu verwundern, so werfen sie nicht nur kleine, sondern auch grofse Steine, nemlich ein- und zweipfündige, ja auch noch schwerere so leicht, so gewaltig stark, und so weit, dafs sie die Vermuthung dessen, der es nicht gesehen, weit übertreffen.“ Maĭ cetim apoĭ în Valvasor, op. cit. lib. VI, 277 că se vorbește *walachisch* în Craina și apoĭ tot în lib. VI, 299 maĭ pomenește odată Uskoken și Wallachen. Notițele luĭ Valvasor sunt foarte intereante, afară de etimologia *Cicilor* din *Scythis* și originea lor de la *Japizi*, carĭ nu maĭ pot fi luate azĭ în samă.

Interesante sunt apoĭ și notițele episcopuluĭ Tomasini de la Cittanuova scrise la 1650 „I Morlacchi che sonno nel Carso hanno una linqua da persè, la quale in molti vocabuli e simile alla latina.“ [1]) Tot asemenea merită atențiune și notițele scrise de păr. Ireneo della Croce [2]) scrise la 1698 despre Ciciĭ, carĭ „usano un proprio (idioma) e particolare consimile al Valacco, intracciato con diverse parole, e vocaboli Latini“ și carĭ: „addimandansi nel proprio linguaggio Rumeri“. Vezĭ Istoria orașuluĭ Trièste pp. 334 și 335.

Avem încă două momente foarte importante pentru studiul istoric al Romînilor din Istria 1⁰ numirele lor și 2⁰ documentele bisericeștĭ asupra legiĭ lor. Într-un articol special al meŭ: *„Les noms des Roumains de l'Istrie“* cf. Romania XXXII, p. 121—124 am seris despre numirele lor *Ciciĭ* și *Ciribiriĭ*, pe carĭ le am derivat din *ce* + *ce* = *ci* + *ci* și *cire* + *bire* = *ciribiri*. Derivațiile aceste aŭ fost combătute de Meyer-Lübke și Bartoli, dar n-aŭ fost explicate încă pînă azĭ. În special ne interesează acum evoluția semantică a cuvîntuluĭ *vlah* cf. Daničić, *Rječnik iz književnih starina srpskih* I, p. 131, unde după cercetările luĭ Daničić *vlah*

---

1) Cf. Itinerarul luĭ Maiorescu p. 5.

2) Cf. ibid. p. 6.

însemnează pînă la 1250 *romanus,* iar de aci înainte *pecurarius.* Înțelesul de păcurar a trecut și în neogreacă. În documentele latine avem *vlacus, blacus,* apoĭ avem *morovlachi, moroblachi* maĭ tîrziŭ *morlachi,* ital. *morlacchi* din gr. *μαυρόβλαχος.* Acest termen a fost redat apoĭ de presbyterul Diocleas (mijlocul sec. XII) cf. Miklosich, Wanderungen p. 3 „Latini, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero *Moroulahi,* hoc est Nigri Latini vocantur“ cf. J. Črnčić, *Popa Dukljanina lětopis,* 8. Ne fiind lucrul acesta destul de clar am rugat pe dl prof. D. Onciul, să binevoiască a-l clarificà. Dsa îmĭ scrie la 3/16, XI, 1910 următoarele: „Cît despre „Nigri Latini“ aĭ luĭ Diocleas, cred, că acest nume nu este decît o traducere a numeluĭ „Morlachi“, înțeles ca Maurovlachi. Traducerea nu mi se pare maĭ veche decît din timpul luĭ Diocleas, dacă nu chiar a luĭ însuși. O „Maurovlahie“ (Vlahia neagră) nu e constatată înainte de secol. XIII. Ea erà partea romînească din Cumania neagră, între Olt și gurile Dunăriĭ (Karaulagh). După constituirea principatuluĭ Țereĭ-Romîneștĭ sub numele de Ungrovlahia, numele de Maurovlahia a rămas pentru Moldova (maĭ ales partea meridiorială), fiind înlocuit apoĭ cu Moldovlahia. Totușĭ epitetul *negru* a rămas ambelor țerĭ în denumirele turceștĭ: Karaiflak (Karavlaška) și Kara-Bogdan. Înainte de existența uneĭ Maurovlahiĭ la Dunăre și marea neagră nu putea să existe numele de Maurovlahi (= Nigri Latini) la țermul Adriaticeĭ. Eŭ cred deci că Maurovlahi luĭ Diocleas sunt o supoziție literară pentru a explicà numele de „Morlachi“ după analogia Maurovlahieĭ dunărene. Ipoteza că eĭ ar fi venit tîrziu din părțile saŭ din vecinătatea Maurovlahieĭ ar fi în contrazicere cu vechimea ce le dă Diocleas.“ Morlachi în relațiunile venețiane din prima juimătate a sec. XVI însemnează locuitoriĭ slavĭ de pe litoralul Adriaticeĭ atît la Quaruero cît și în Dalmația de nord la Cattaro și Antivari.

Cît privește partea bisericiască, aceștĭ Romînĭ n-aŭ fost catoliceĭ la venire, ba și-aŭ păstrat legea ortodoxă încă tîrziu, după cum vedem din docum. istorice culese de episcopul gr. or din Zara, Nicodim Milas, *Documenta spectantia*

historiam orthodoxae dioeceseos Dalmatiae et Istriae (sec. XV—XIX) vol. I, tip. la Zara 1899. Evident, că luptele confesionale n-aŭ fost în timpiĭ vechĭ atît de cumplite, ca maĭ tîrziu, acesta e motivul că lipsesc documentele maĭ vechĭ. In 1719 la 25 Januar guvernul din Veneția dă ordin guvernoruluĭ dalmatin să expulseze pe episcopul *St. Ljubibratich,* care fusese decretat de patriarhul sîrbesc. La 1720 Martie 1. guvernorul dalmatin, Aloise Mocenigo, respunde guvernuluĭ venețian apărînd pe episcopul *St. Ljubibratich* și dejudecă episcopiĭ latinĭ p. rîvna mincinoasă. Citez din doc. (op. cit. p. 118). „Senza dubbio la promozione di monsignor Bussovich suddetto alla direzione spirituale de'-*Morlacchi* del contado di Zara e territorii di Knin e Sign avrebbe svegliati i loro aggravi, quando avessero scoperti i pregiudizii delle loro prerogative." Chestiunea episcopuluĭ St. Ljubibratich e mult maĭ interesantă, decît să n-o studiem maĭ de aproape. În 1720 cf. doc. luĭ Milas p. 124 avem informațiunea archiepiscopului Zmaievich din Zara asupra alegeriĭ episcopuluĭ sîrbesc făcută în Dalmația de partriarhul din Serbia. La p. 125 cităm din această informațiune: „Nelle lunghe e molteplici guerre della Serenissima Republica coll' Ottomano, profughi dalle combustioni d' Oriente li Greci, e concorsi in numero maggiore li *Morlacchi Serviani* nella Dalmazia, furono egualmente accolti dalla publica carità e trattati dalla pietà de' prelati, li primi nelle città di Zara, Sebenico, e Lesina, fatti soggetti al prelato greco, che risiedeva a Venezia, e gli altri nelle ville ed aperte campagne delle diocesi, sempre visitati e governati, salvo il rito, coll' istituzione de' loro parrochi serviani, dalli vescovi latini." Guvernarea latină (= catolică) trebue susținută, căcĭ (p. 128): „Se il vescovo Stefano și stabilisce tra essi (= Morlacchi) sarebbe certamente *pastore leproso* per *infestare tutta la greggia.* Non lo deve compostare l' interese di Stato, meno la publica pietà, che la semplicità de' Morlachi venghi *avvelanata* dalli dogmi egualmente perniciosi alla religione ed al principato." Apoĭ la p. 129 continuă: „Intrusosi egli (= Stefano) nel possesso senza riconoscere il trono, ma con

inganno di cui sempre feconda la malizia, ha scorso la provincia tutta, e con autorità da sovrano ha prescritto annuali tributi alla povertà de' Morlacchi in riconoscenza del carattere e sua consistenza.“ Şi tot aşa continuă: „Certamente sono molto aggravati per la nuova imposizione i Morlacchi, ne potendo scuotersi il peso, li soffrono con gemiti occulti per non incorrere nelle scomuniche del vescovo, e nella indignazione de' Capi Morlacchi, che gli assistono, perche trovano il proprio interesse in quelle sacre sforzate oblazioni, oltre a quelle che sono annuali tassate sopra le case. Ogni casa che l'accoglie in alloggio e tenuta offerirgli dodici reali in riconoscenza dell' onore fattogli, e della benedizione lasciatagli.“ Pecît de aspră a fost informaţiunea păr. Zmaievich, pe atît de blîndă a fost apărarea episcopuluĭ sîrbesc din partea abateluĭ Papadopoli cf. p. 143 făcută la 1721. Dînsul arată că Morlachiĭ s-aŭ ţinut şi se ţin de patriarhatul din Sîrbia şi niciĭ odată nu s-aŭ ţinut de episcopiĭ latini. Se basează pe congresul din Bucuresci a metropolitului Teodosie: „in cui si determinò, che fossero visitate certe ville di là dal Danubio dall' esarca, ossia legato del patriarca di Pech, perocchè parlavanno morlacco.“ Între ortodocşĭ şi catolicĭ eră o ură nemaĭ pomenită. Orientaliĭ voiaŭ maĭ bine să fie Turci, decît latinĭ (fede pagana). Catoliciĭ la rîndul lor spuneaŭ prelaţilor ortodocşi *lupo coperto di pelle ovina,* iar despre legea ortodocsă: *fede scismatica, eretica; eresie orientali* întocmaĭ ca azĭ, cum spune Iosip Flegar, preotul din Susnieviţa, despre noĭ. Cu toate aceste biericĭ ortodocse aŭ fost în *Pola, Zara, Sebenico* şi *Lesina.* Interesantă e şi informaţiunea arhiepiscopuluĭ Caraman din Zara facută la 10 Aprilie 1750 despre Servianiĭ de ritul grec esistenţĭ in Dalmaţia: „loro derivazione, dogmi, costumi e pretesa di sottrarsi alla dipendenza de vescovi latini delle rispetive diocesi ed esser assoggettali ad un vescovo della loro nazione. Această informaţiune se află in Bibl. Marc. Mss. Cl. XIV. N. 152 p. 18—38 în Veneţia. În 1354 moare Stefan IV. din casa Nemanja. Generaliĭ luĭ împart imperiul în patru părţĭ lăsînd titlul de împărat fiuluĭ luĭ. Regele

din Bosnia profită de decadenţa Sîrbilor şi reocupă din Dalmaţia partea numită *Zaculmia,* acum Erzegovina (= ducatul Sf. Sava). Maĭ apoĭ citez din doc. E. N. M. p. 274: „I loro discendenti, discordi fra se medesimi, opprimendosi l' uno coll' altro, chiamarono a propria difesa li Turchi, li quali col nome d' alleati e tutori occuparono e la Bulgaria e la Servia e la Bosnia. Caduta in questa guisa quel regno, che per tanti secoli fu flagello dei Greci, molti seguaci del rito serviano, fuggendo la tirannide ottomana, sonosi ricoverati in Dalmazia, ove in progresso di tempo, d' autorita propria occuparono le chiese latine, facendosele di rito loro e proprie, di modo che quanti ve ne sono di quel rito in questa provincia, eglino sono, o Bulgari, o Serviani, o Bosnesi, o Dalmatini, sovvertiti dai monaci del medesimo rito, tutti Slavi ed Illirici, perchè tutti d' una stessa nazione slava, ed illirica, denominati *Serviani,* perchè seguaci del rito una volta dominante nella Servia. Si dicono eziandio *Morlacchi,* denominatione portatta seco dalle Russie, chiamandosi oggidì fra di loro d' intorno il fiume Volga la gente servile col famigliare nome di *Burlaki.*“ — Toate pot fi adevărate din informaţiune, numaĭ *Morlachi* din *Burlaki* nu.

După astfel de lupte confesionale niciĭ nu e mirare, că orthodoxismul a sucombat, dar e curios, că aceştĭ Romînĭ aŭ remas neobservaţĭ. Şi descoperirea lor de cătră A. Covaz e cu atît maĭ însemnată. La compunerea articoluluĭ publicat la 1846 în *L'Istria* no. 1—2 A. Covaz a fost ajutat de un Romîn, Micetić, din Berdo cf. Itinerarul luĭ Maiorescu p. 8. Imediat după această descoperire a început să se intereseze de eĭ şi Dr. Kandler, redactorul gazetei *L'Istria* din Triest şi tot asemenea C. de Franceschi. Articolul luĭ A. Covaz e scris cu mare ĭubire şi pricepere şi a fost remarcat şi de Romînĭ. Cel dintîĭu, care s-a interesat de eĭ a fost G. Asachi, şi a scris la 8 Februarie 1846 o scrisoare luĭ A. Covaz, pe care o avem în traducere la T. Burada, *O Călătorie în satele rom. din Istria* p. 129. În aceasta scrisoare G. Asaki roagă pe A. Covaz să continue cercetările şi să-ĭ comunice luĭ tot ce va publicà asupra lor. Tot odată îĭ comunică că fiul seu

se află la Roma și se va întoarce în curînd în patrie, cu ce ocaziune va trece prin acele locurĭ și-ĭ va vizità. La 1847 avem cel dintîiu articol romînește asupra Romînilor din Istria scris de G. Asaki în *Calendar pentru poporul romînesc,* vol. VI p. 24—25 sub titlul *Istroromîniĭ.* În acest articol se zice, că un june moldoromîn a vizitat în vara trecută (1846) ruinele Istriei și a auzit pe lîngă arcul luĭ Trăian un cîntec trist și jalnic ca doina. Acest cîntec e publicat în *Calendar* și reprodus și de T. Burada în lucr. cit. p. 88, dar se pare că e scris saŭ de Asaki saŭ de fiul săŭ întors din Roma. Un fapt însă remîne sigur, că cel dintîiu Romîn, care a vizitat frațiĭ pierduțĭ din Istria e fiul luĭ Asaki, dar lucrul acesta nu s-a putut dovedi decît prin scrisoarea luĭ G. Asaki adresată luĭ A. Covaz. Gazetele noastre n-aŭ luat niciĭ o notițe despre acest fapt. Drul Kandler însă la 1848 scrie alt articol în *L'Istria,* în care relevează importanța limbeĭ romîne p. studiul limbeĭ italiene. De aci înainte nu maĭ știm nimic despre aceștĭ Romînĭ, deși Italieniĭ s-aŭ interesat de eĭ maĭ mult decît noĭ. Dovadă că Bărnuțiu din Pavia îĭ scrie luĭ T. Cipariu și-l întreabă despre aceste dialecte romîne din Italia. Cît a petrecut S. Bărnuțiu în Italia s-a ocupat cu studiul comparat al limbelor, a stat în legătură cu *Monti* și *Biondelli.* Ideile acestora precum și a altor savanțĭ le a împărtășit în special luĭ Cipariu și Maiorescu, căcĭ cu acestia erà în corespondență permanentă și-ĭ îndrumà să îndrepteze greșelile Italienilor căcĭ motiva: „limba noastră oricum e un dialect italian și precum nu se cunoaște totul fără cunoștința părților, așa niciĭ partea nu se poate tracta fără cunoștința totuluĭ, al căruĭa membru este.“ Într-o scrisoare din 15/27 Dec. 1853 clarifică T. Cipariu pe Bărnuțiu asupra dialectelor romîne cf. *Amicul Familiei* XIV (A. 1890 no. 5) p. 95 „limba romînească n-o maĭ aflăm în Italia decît în Istria, unde se stînge, durere! înnainte de a se afla macar un romîn, care să-ĭ apere de stîngere totală tezaurul eĭ. Un strein s-a fost apucat înnainte de vre-o-cîțiva anĭ în Triest a aduna remășițele eĭ, ci de atuncĭ nu am maĭ auzit de resunet.“ Acel strein a fost A. Covaz, dar

el n-a fost singur, căcĭ pe lîngă el a lucrat și Dr. Kandler și Dr. Cubich, care a dat informațiile despre limba romînească luĭ *Biondelli.* Și într-adevăr Biondelli a fost cel dintîiu filolog care pomenește Istroromîniĭ, după cum ne spune G. J. Ascoli în *Studj linquistici* (Milano 1856) p. 58, dar „Al philologo lombardo non giunsero che imperfette notizie di codesti rumeni. Sebbene appaja, dic' egli, che da principio varj fossero (nell' Istria) i gruppi di fuggitivi (valachi) colà ricoverati, ciò nullostante i soli abitanti del piccolo villaggio di Cepich, composto di 320 pastori, nel distretto di Bellay, serbano ancora i costumi e la lingua dei loro padri, e il dialetto che parlano è affato simile a quello dei Valachi di Temesvar nel Banato.“ E drept că-n Cepich nu s-a maĭ vorbit romînește și Ascoli are dreptale cînd scrie: „a meglio di due migliaja di Vlachi, che abitano i villaggi di Berdo, Susgnevizza, Letay, Villanova, Jessenovik, Gromniko e Gradigne; tutti in quel di Bellay, un po al nord di Cepich. Gente di parlar valacco evvi ancora a S. Lucia di Schitazza, in quel di Albona, ed a Sejane sul Carso di Raspo, ossia nel territorio dei Cici.“ Informațiunile luĭ G. J. Ascoli sunt absolut exacte, cu observarea, că azĭ în Gradigne abia bătrîniĭ maĭ știu romînește și că în Senovic numaĭ o parte maĭ vorbesc. Tot în 1856 publică Jacob Sajovec (nekdanii namestnik fare Susnjevske v Istrii) în gazeta: *Novice gospodarske, obertnijske i narodske* no. 87 din 29 Oct. *Tatăl nostru, Născătoare* și *Credeul* după spusa luĭ Toma Scrobe, despre care ne spune în notă păr. Sajovec, că e primar de 24 anĭ, romîn născut și om înțelept. Gazetele noastre abia maĭ tîrziŭ ĭaŭ notițe despre acest lucru. Astfel cetim în: *Gazeta Transilvaniei* no. 3 din 12 Jan. 1857, p. 9 „*Novice* gazeta ilirică ne aduce „Tatăl nostru“ după cum se laudă tatăl ceresc prin rostul romanilor din Istria. Aicĭ ne vom maĭ întoarce.“ Și s-a întors abia la 1 Maiu din 1857 în „*Foaia pentru minte, animă și literatură*“ no. 4, p. 15 sub titlul: „*Limba romană istriană în rugațiuni.*“ Materialul cu rugăciunile l-a fost primit redacția încă în Dec. 1856, căcĭ i l-a trimis un Romîn literat din Arad (oare cine să fi fost?).

Le retipăresc și eŭ după *Foaia* noastră din 1857 fiind interesante și culese foarte bine amintind și observarea: „pronunță orice *e* la mijloc și sfîrșit ca ae lat. (ä) de es. fete = fätä, veri = väri și a. m. d.“

Tatăl nostru.

Cace nostru, karle šti en čer, neka se spune volja a te, kum en čer, aša ši pre pemint. Pera nostre saka zi de nam astez. Odprosté nam dužan, ka ši noi odprostim a lu nostri dužnič. Neka nu na tu vezi en napastovanje, neka na zbavešt de zvaka slabé. Amen. —

Născătoare.

Jo pozdravlesk tire, Maria! kare šti pljire de milost. Domnu cu tire, tu šti srične entru muljer, ši tu šti blagoslovite i plod di la te utrobe, Isus. Posvetite Maria, maja lu Isukerst, rogé za noi grišnič, akmo i kend čaiste ure vrurmo mori. Amen. —

Credeul.

Jo kred en Domnu čače, karle pote tot, karle fakut čeru și pemintu. Ši en Isukerst, filju a lui ensnăskut, Domnu a nostru. Karle fost zečnit de sveti Duh, nascut de Maria fete. Karle fost munčit su Poncie Pilatu; rastezeit, mort, zekopejt. Mes av en čer, šede na desne čače, karle pote tot. Dende are veri za sendi čeli vii și čeli morci. Jo kred en sveti Duh, svete maja baserike kerstjanske. Svete kompanije. Odprosté nam a nostru pekat. Životu uživí. Življenje za vavek. Amen. —

O lună mai tîrziu J. Maiorescu e pus în disponibilitate de guvernul austriac și tipărirea acestor rugăciuni a fost desigur nu stimulent pentru el, ca să meargă în Istria și nu la Carlsbad pentru care Domnul din Țara-Românească îi punea la dispoziție cheltuiala. În scrisoarea adresată lui G. Bariț de la 1 Junie 1857 îi scrie la urmă: „Se poate că

în săptămîna viitoare să plec la Carlsbad" dar maĭ apoi „și apoĭ la Istria, ca cel puțin să studiez bine limba acesteĭ frînture de Români." Pînă azĭ nu știm împrejurările în carĭ J. Maiorescu a făcut călătoria la Istroromânĭ. Știm că s-a dus în Istria cunoscînd numaĭ articolul luĭ A. Covaz, *Istro-românii* luĭ G. Asaki și rugăciunile luĭ Sajovec. Gazeta nu scrie nimic despre călătoria luĭ în Istria, fiindcă J. Maiorescu a fost într-una spionat de poliție. În Istria abia a plecat J. Maiorescu la 3 săptămînĭ, adecă maĭ tîrziu, căcĭ la 22 Junie 1857 pleacă seara la 7[h] cu diligința de la Triest la Pisino cf. *Itinerar* p. 1. De unde a avut banĭ, nu putem ști, căcĭ guvernul austriac, cînd l-a pus în disponibilitate, i-a dat abia 1200 fl. Probabil să fie făcut această călătorie cu ajutorul vre-uneĭ colecte făcută de C. Hurumzaki, după o comunicare orală din partea Dluĭ Titu Majorescu; Sigur însă nu putem ști nimic. Evident e, că dragostea luĭ J. Maiorescu față de neamul romînesc e mult maĭ mare, decît să poate închipui, căcĭ el preferă studiile dialectale sănătățiĭ. Și apoĭ călătoria luĭ în Istria nicĭ n-a fost așa de comodă, după cum s-ar putea închipui. E de ajuns să cetim *Itinerarul* său și ne putem convinge despre greutățile cu carĭ s-a luptat. De la vizita luĭ Maiorescu apoĭ încep și străiniĭ să se ocupe maĭ intensiv cu aceste dialecte, pomenesc între eĭ pe Miklosich, Gartner, Weigand și Byhan și apoĭ pe ai noștri: C. Franceschi, A. Covaz, Ive, Bartoli, Ureche, M. Străjan, Nicoară, Nanu, Pușcariu cu basmele luĭ Belulovicĭ și neînsemnata mea persoană.

Materialul bibliografic nu vreaŭ să-l ating, fiindcă aș fi silit să fac diferite critice, și așa aș trece peste marginile acestuĭ capitol. Ținta mea a fost numaĭ să arăt aceste dialecte, cum sunt într-adevăr. Și dacă cineva își aranjază logic cunoștințele nu trebue să fie filolog, ca să poată vedea realitatea. Citez un pasagiu din articolul: *De' Romanici d' Istria* a lui A. Covaz din 1887 tipărit în gazeta *„La Penna"* din Rovigno no. 10—11 p. 120—121 „Prin urmare o lucrare făcută în camera de lucru, poate să nu fie de multe orĭ, conform cu realitatea, și neînlănțuirele resultate din asc-

minea cercetărĭ pot să fie cu două înțelesurĭ și fără încheere“.[1])

Pentru studiarea dialectelor romîne din Istria se cere nu numaĭ auz binedezvoltat, ci și șimt de limbă și suflet, lucrurĭ pe carĭ le întîlnim foarte greŭ la streini. Că Miklosich lucrează corect e de a se mulțumi mareĭ lui erudițiunĭ și sufletuluĭ său bine ordonat. Ion Maiorescu a fost diletant în știința filologiei, dar bunul simț nu l-a îngăduit să greșască și prin munca luĭ corectă a pus baza dialectologiei romîne.

---

[1]) Vezĭ T. Burada, O Călătorie în sat. rom. d. Istria p. 124.

Cap. X.

Intregirĭ.

În cartea de față p. 10 am uitat să înșir și satul Bîrdo, care are parohie de sine stătătoare.

La compunerea glosaruluĭ istroromîn s-aŭ strecurat unele greșelĭ, pe carĭ voiesc să le îndreptez acum. Elemente noĭ cf. IX/2, XII am 289 din 2613 cuvinte, acum adaug încă 135 cuvinte și astfel am în glosarul meŭ 2748 cuvinte, dintre carĭ cuv. necunoscute sunt 424. Adaug apoĭ speciile de strugurĭ: *ruza, țeran, țărneț, bîlițe, malvasie, plavineț* pe carĭ mi le a comunicat dl J. Belulovici. Adaug paserile: *sova* (serb. ~) = Eule, *zuna* (serb. žuna) = Bienenspecht, *smrikvaru?, orelu?, sarakoțu?, soika* (serb. sojka) = Häher, *golubinu* (cf. serb. golub) = Taube, *belogusa* (serb. beloguza) = weiſse Bachstelze și *grlița* (serb. grlica) = Turteltaube. Și aceste numirĭ de paserĭ le am dela dl J. Belulovici. Elementele aceste ne arată, că dacă am luà toate cuvintele după categoriile speciale am putea îmbogăți într-una glosarul istroromîn. Eŭ nu cred deloc, că materialul istroromîn ar fi epuisat, deoarece dialectele aceste aŭ desigur maĭ multe cuvinte, decît 2749 cîte daŭ eŭ în glosar. Aicĭ n-am adaus materialul onomatopoetic, pe cel din covăcie și pe cel comunicat acum maĭ sus.

Mulțumesc din toată inima dluĭ J. Belulovici, care a binevoit a mă ajutà la compunerea acesteĭ intregiri. Eu am făcut cît am putut și sunt convins că lucrarea mea nu e perfectă. Rog următoriĭ să binevoiască și eĭ să completeze, căcĭ numaĭ pe această cale vom avea ceva desăvîrșit.

Suplement la glosar.

Acâsę (Texte p. 48), mr., dr. *acasă*, *mi duc acasă* (mă duc acasă), [Ad + casam], g. zuhause, nach Hause.

Acostęi, *-eit* (*se*), *vaporu s-a acostęit, n-ân acostęit la Molo* Zichy, com. de Jos. Bellulovich, vaporu a debarcat.

Anco, *m* ∼ (Texte p. 14), mr. *ningă*, *nincă*, mgl. *ancă*, dr. *încă* [*Anque], forma *anco* e probabil sub infl. lui *-o* slav. din terminațiunea adverbiilor, g. noch, aber noch.

Amănât, mr. *amînat*, mgl. *mănat*, dr. *amînat* (ban.), derivat de la *amîn* vb. I din *amîne < Ad + mane cf. Pușcariu, Etym. Wtb. der rum. Spr. 8, g. spät.

Ămbarkęi, *-ęit* (se) și *n-ân ămbarkęit*, com. de Jos. Bellulovich, a se sui în vapor, a se-mbarca.

Armónica, [ital. Armónica], armonică, g. Harmonika.

Ăn, pre văle (Texte p. 13], în jos, ∼ zdolu (Texte p. 66), în jos, ∼ nuntru (Texte p. 53), în năuntru.

Ănzdolu (Texte p. 66), în jos din *ăn* (în) + (z) + *dol*(*e*) analogic cu *ăn* + *z* + *goru* de la gora = în sus, sus la munte, la deal, g. unten.

Ănfașâ, *-ât*, *-u*, mr. *nfașu*, mgl. *anfaș*, dr. *înfaș*, ban. *înfășii*, [*In + fascio], g. einwickeln.

Ănjurbâ, *-ât*, *-u* refl. (Texte p. 30), și *s-a trefit pre jâ*, a se întîlni, g. begegnen, treffen, refl.

Ănnuntru (Texte p. 53), înnuntru, înluntru, g. drinnen.

Ănprevâle (Texte p. 13), din *ăn* + *pre* + *vale*, g. unten.

Ănvrti, *-it*, *-esc* (8), mr. *anvîrtiri*, *-it*, *-escu*, mgl. *an vărtes* vb. IV, dr. *învîrtesc*, g. drehen.

Ărente (Texte p. 24), *ăn* + *nainte*, înainte, g. vorwärts, nach vorne.

Ăr-un (Texte p. 39), *ăn* + *un*, în un, analogic cu *ărente*, g. in einem.

Baladur, *-u*, pl. ∼, *-i*, balconul din naintea porții de casă, g. Balkon vor dem Hause.

Balanțunu (J. Belulovici) = un legno a cui sono attaccatti 1 (2) *balanținele* e serve per soggiogare i manzi.

Baratęi, *-ęit*, *-escu*, a avea de a face, a schimba obiecte, [serb. baratati], g. mit wem zu tun haben; walten.

Batimenăt, judecată, posibil să se fi desvoltat din ital. battimento (schlagen), căci judecata maĭ de mult se făcea cu bătaĭe, g. Gericht.

Bânkițę, *-e*, dimin. de la *banăc*, *bânki*, lăzĭ (tronurĭ) de haine, g. Bank mit Schrank.

Bârba, com. de Jos. Bellulovich, capul vaporuluĭ, căpitanul de comandă (ital. Barba).
Bârezu, pl. *-i*, veranda de vițe de vie înainte de casă, la casa parohială se zice: *fârezu* cf. *fâroš* (g. Pfarrhaus).
Bĕrbant (J. Belulovici) = birbante.
Bîrtiță, *-a*, pl. *-e* (Texte p. 69), lovitură de picior, g. Fufsschlag.
Bog, (*boh*) cf. *bog daj sriću* în loc de *bože daj sriću* = Doamne dă noroc, g. Gott gib Glück.
Bor, *-u*, pl. ~, *-i*, [serb. ~], g. Kiefer, jireapăn.
Borebit (Texte p. 41), e slav. (*m*)*bore* + *bit*(*i*), poate fi, g. vielleicht.
Bove, pl. *-ele*, vasele de fer de legat vapoarele de ele (it. bove).
Braghesițe, dim. di *braghesi* = calzoncini (J. Belulovici).
Brâv, *-ę*, (ital. bravo), brav, g. mutig, tapfer.
Britva, *brivâlnę* ad britva glos. 94, briciŭ, g. Rasiermesser.
Brombulu, g. Brombeere.
Brugvit, *-u*, pl. ~, *-i*, cuiele de talpe la ghete, g. Sohlennägel, deunde se derivă?
Brusa, cute, [serb. brus], g. Wetzstein; cf. ~ *za brusi*, g. Wetzstein zum schleifen.
Bubrij (J. Belulovici) = rene.
Bumbon (Texte p. 8), *bonbon* (p. 73), *bonbone* (p. 73) și *bonboni* (p 74), bonboane, g. Bonbons (de origine franceză, dar aici e infl. italiană) = Zuckerl.
Burghei (J. Belulovici) = rutase.
Busola, com. de Jos. Bellulovich, busola de la vapor.
Butigerca, pl. *-kele*, fem. de la *butiger* cf. ven. boteghier, cf. *butigâr* glos. 95, comerciantă, g. Kaufmannsgattin.

Calatura (J. Belulovici) = è un legno girevole con 4 buchi, che e messo alla parte posteriore del carro e serve per stringere la *zrda*.
Caligo, [lat. ~, ital. caligine], negură, g. Nebel.
Calindâru ‖ *prâtica*, călindar, g. Kalender.
Casetu în loc de caseta (Texte p. 70), dim. de la casa, cutie, g. Schachtel.
Castè, *-lu*, pl. *-i*, părțile dinainte și dinapoĭ a vaporuluĭ, cf. ital. *castello di prua*, g. Hinterkastell, Hinterdeck, și ~ *di poppa*, g. Vorkastell, Vorderdeck.
Câpu cf. glos. 96, are și alt sens ca de pildă cap = șef, ~ *de tejâți* = șefu lucrătorilor, g. Vorarbeiter, ~ *de tâți* = gazda lotrilor, g. Räuberführer.
Câsa (Texte p. 70), ladă, g. Cassa, Kiste.
Câsiță, *-a*, (dim. de la *câsę*), căsuță, g. Häuschen.
Căldâ̯ja, com. de J. Bellulovich, caldaia della macchina à vapore.
Cărbuner, *-u*, pl. *-i*, com. de Jos. Bellulovich, omul care duce cărbuniĭ la mașina vaporuluĭ, pot fi maĭ mulți.
Comostrile ‖ *cadinele*, lanțul de care atîrnă căldarea la foc, g. Kette.
Conte (ital.), conte, g. Graf.
Conteșa, *-e*, fem. de la *conte*, contesă, g. Gräfin.
Contiį̂e (deriv. de la conte), țara contelului, g. Graftum.
Corbițę, fem. de la corb, femeiușca corbuluĭ, g. Rabenweibchen.

Coritę, *-a*, pl. *-le*, troacă [serb. korito], g. Trog.
Corobâț, *-u* (Texte p. 78), corbaciu, biciŭ [serb. korbač), g. Peitsche.
Cosĕțu, pl. *cosți* (J. Belulovici) = falciatore.
Cotórna, pl. *-ele*, *ca și galíra*, *mai mâre nego jarebița*, găinușa, g. Steinfeldhuhn.
Cuharița (Texte p. 65), bucătăreasă, [croat. kuharica], g. Köchin.
Cućer (Texte p. 58), cf. *cučer* glos. 103, vizitiu, g. Kutscher.
Ćiće = *un bob de fažo*, o boabă de fasole (cf. slov. čiček), g. Fisolenkorn.
Ćirâ, *-ât*, *ćiru*, mr., mgl. țin vb. I., dr. cin I. [Coenare], g. Abendbrot nehmen.
Ćurba (Texte p. 69), cĭorbă, vezi Cihac II, 566, g. Suppe.
Ćusni, *-it* (cf. *ćućni*), a opri, a așeza, g. legen, aufhalten. Cf. *ćućni* în glos. 106.
Čegod, cf. ban. *śegode*, *śińegode* analog. serb. kogod și štogod, g. was-, și wer-immer.

Debul, fem. *-ę*, slav., [ital. debole], g. schwach.
Decla, pl. *-ele*, fată, servitoare, (slav. dekla, dikla), g. Mädchen, Dienstmagd.
Dende (Texte p. 51) = *d* + *ende*, cf. ban. *dinde*, de unde, g. woher.
Desuprę (Texte p. 75), *de* + *suprę*, deasupra, g. oben.
Deștinęit, *-l* *-a* (Texte p. 63), destina, [ital. destinare], g. bestimmen.
Dihęi, *-ęit*, *-esc*, com. de Jos. Bellulovich, a respira, g. atmen.
Dinboc, *-ă* (Texte p. 36), adinc, afund (vbulg. dębokъ), g. tief.
Dirapoi (Texte p. 36), dinapoĭ, g. zurück.
Dispre mire (Texte p. 11) și *despre* (Texte p. 27), despre, g. von.
Dobavi ‖ *zebavi*, a primi, *m-âm dobâvit* = am primit, [serb. dobaviti se], g. etwas erlangen.
Dogodi, *-it*, *-esc*, refl. *se dogodè*, se întîmplă, [serb. dogoditi se], g. sich ereignen, geschehen.
Dolar, *-u*, pl. *-i*, dolar, ban american, g. Dollar.
Donke, *donkve* (ital. dunque), așa, dară, așadară, g. also, nun. Cf. *Dunke*, glos. 108.
Dopilęit (Texte p. 67), *-i*, *-esc*, aduce, g. bringen.
Doznęi, *-ęit*, *-escu*, a ști, a ajunge în conștiință, [slav. do + znati], g. wissen, im Gewissen auftauchen.
Drzâla, cf. Dîrjalę glos. 107 (J. Belulovici) = manico (di mannaia, zappa o zappone).
Duhtoru (Texte p. 23) ‖ *medigu*, doctor, medic, g. Arzt.
Duręi (Texte p. 69), *-ęit*, durare, ține, g. halten.

Eh! lăco-i, de ćâ (Texte p. 40), ei, interj, g. Nun, so.

Fârez, *-u*, com. de Jos. Bellulovich, șopronul năintea caseĭ făcut din viță de vie pentru umbră.
Fărăndęi, *-ęit*, *-è*, com. de J. Bellulovich, volare delle streghe.
Fișkęi, *-ęit*, fluera (vaporu), [ital. fischiare], g. pfeifen.
Fogista, com. de Jos. Bellulovich, fochist.
Fuligęi, *-ęit*, *-esc*, coitum exercere.

Fumẹi̯ în Berdo ‖ *pușí* în Susńevița, com. de Jos. Bellulovich, a fuma.

Gamba cf. *câmba*, glos. 97.
Gobo! voc. (Texte p. 73), gîbule, gîrbove, g. Du Bucklige.
Goi̯i, *-it*, *-esc*, *goi̯è* (Texte p. 70), g. erziehen, crește.
Gospa (Texte p. 50), doamnă, [slav. gospa], g. Frau.
Gospodsko, moșia ce aparține unuĭ domn, cf. *kraljevsko* = regat. Deriv. de la gospodъ, g. Herrschaft.
Grebi, cf. glosar 113, avem și al doilea sens = a zgăriȧ, cf. *ogrebi* și *zgrebi*, g. kratzen.
Grofu (Texte p. 58) ‖ *Conte*, grof, g. Graf.
Guarira = seminṭa za fațe kåsu, se face așa: se laje țmaru (intestino retto) de porc, sel osnazė, se zribė nuntru kas, se pure sare si popĕr si tot česta se pure uska la ognište. (J. Belulovici).
Guscaț, *-u* (4), gîscan, gînsac, g. Gänserich.
Gusla, armonica de buze, g. Mundharmonik.

Hai̯de! (Texte p. 8), haĭ, haĭde, (slav.), g. geh, wohlan!
Hè! interj. (Texte p. 24, 38), g. Nun, so!
Hi̯e! (Texte p. 33), interj., așa, g. ja!
Hitaṭi (J. Belulovici) = al Corpus Domini (Telova) durante la processione 4 uomini con schioppi stanno attorno il baldacchino e sparano.
Hludu (J. Belulovici) dim. *hludițu* 2 lunghe aste di legno sul carro.

Homo! (Texte p. 11) ‖ *hai̯demo!* (Texte p. 21), haĭdem, g. brechen wir an!
Huhĕlj, pl. *huhlj* (J. Belulovici) = mucchio di fieno (piccolo).

I̯ẹnța ‖ *ânța* ‖ *ânća*, cf. glosar 89, aici, g. Hier.

Klinu, pl. *-ele*, *de calatura* (J. Belulovici), sono, 2 legni e servono per girare la calatura.
Kosirița, dimin. de la *Cosir*, cf. glos. 101, cosorel de pus în buzunar, g. krummes Taschenmesser.
Kusẹi̯, *-ẹi̯t*, *-esc*, a mînca scrobu, deriv. de la kus = bucată, cf. îmbucȧ), g. essen.

Lira, 1° lira italiană, ∼ *strlina* lira englezască.
Lișńâc, *-u* (Texte p. 50), alună, g. Haselnufs.
Ljulj (J. Belulovici) = una mala erba, che cresce fra l' orzo, la segale etc., cf. serb. *ljulj* = Lolch.
Lomnița (J. Belulovici) ad *Copa de fir*, glosar 100. Belulovici imĭ scrie: „*Copa* e anche un insieme di fieno a forma di cono, come la *lomnița*, solo è molto più grande dell' ultima. In *copa* il fieno sta molto tempo, mentre in *lomnița* se mette dopo tagliato per caricarlo più facilmente.
Lopa (J. Belulovici) = un riparo dove sta carro e attrezzi.
Luminu, pl. *-urle*, candelă, lampă mică, (ital. lumino), g. Lämpchen.
Lumpẹi̯, *-ẹi̯t*, *-esc*, a șĭ petrece, a bicheri, g. Lumpen.

Margareta, floarea și nume de femeie, g. Blume, Frauenname.

Matica, *-ke*, *-le*, com. de Jos. Bellulovich o sapă în treĭ unghĭ.

Mazorâna, maiorană, [ital. Maggiorana], g. Majoran.

Mâja, com. de J. Bellulovich, maglia, g. Unterhemd.

Mâkinista, com. de Jos. Bellulovich, mașinist, [ital. macchinista].

Mere-n fondo, a se cufundà, cf. merge, ital. andar à fondo, g. sinken.

Merindiță (Texte p. 69), dimin. de la *merinde* (cf. glosar 124), mîncare, g. Speise, Essen.

Metulave, *oja-i* ~, *oile s* ~ *-e* = sterpe, nu daŭ lapte, cf. numele de oaie *Metula*, g. Die Schafe, die keine Milch geben.

Mina, gaura ce o fac în peatră petrariĭ, ca s-o spargă, vb. e *minęi*, *-ęit*, *-escu* a sparge petrile cu dinamită, g. Steine brechen, schlagen, [ital. ~], g. Bohrloch im Gestein für die Sprengmasse.

Mitę, *-a*, partea moștenită, [vbulg. myto Maut, serb. mito = Bestechung], g. geerbter Teil.

Mițęi, *-ęit*, *-esc*, a muta ceva, [serb. micati], g. bewegen.

Mlâca, pl. *-kele*, o țiță, un canal pe unde curge izvoru, cf. serb. mlaka, g. Lache, Pfütze, heifse Quelle.

Mĺez || *męț de păre* (4), miez de pîne, cf. glos. 126.

Mńâvę, *-a*, pl. *-e*, *-le*, Texte p. 74, bîtă, nuĭa, [ital. bachetta], g. Rute.

Molo, com. de Jos. Bellulovich, *molo* în port.

Mora, cf. glos. 127, e de es. *igręi* ~, a se juca de a moara, g. Spiel, Mühlen ~.

Morina, (deriv. de la serb. *mora*, g. Alp, Alpdrücken), e fem. de la ban. *moroń*, *morgáńe* = un fel de strigoĭ.

Morița, dim. de la mora, de es. ~ de café, morișcă de măcinat cafeua, g. Kaffeemühle.

Moșńa de fažo, ban. postaĭcă, g. Fisolenbeutel, Fisolenhülse. Originea cuvîntuluĭ e slavă, cf. croat. *mošnje*, g. Beutel.

Moșńę, *-ile*, = Geldbörse, Tabakbörse, *moșńile* = Dudelsack.

Moțo, pl. *-i*, băiețiĭ ce merg la marină, cf. ital. *mozzo*, din span. mozo, g. Schiffsjunge.

Mulățu de cuvertă și de fogun, com. de Jos. Bellulovich, servitorul din vapor și din bucătăria vaporuluĭ.

Murgvâț, *-u*, dud selbatic, (cf. serb. murva), g. Maulbeerbaum.

Nadihliv (4), astmatic, g. asthmatisch.

Napuljon = napoleon, 20 frs.

Navigęi, *-ęit*, *-escu*, a naviga, [ital. navigare], g. schiffen.

Nebi, *-it*, *-esc*, a bate cu tăietorul în peatră, com. de Jos. Bellulovich (probabil din na + biti).

Negnită, cu coatele pe fereastă, g. sich auf den Händen stützend am Fenster.

Nehladi, *-it*, com. de Jos. Bellulovich, a se răci, a avea catar de nas.

Neimì (J. Belulovici) = prender contagio (in caso di malattia contagiosa).

Neputi, *-it*, *-esc*, de es. *l-âm neputit neca făće ćęsta* = l-am sfătuit (îndrumat) să facă aceasta, g. Rat geben.

Neverinu, vînt, [ital. neverino], g. Sturmwind.

Nosiťę, mulera ∼ = *plirę* = grea, însărcinată, [serb. noseć, -a, -e], g. schwanger.

Nostromo de mâkină și de cuvertă, com. de Jos. Bellulovich, e maĭ mare decît fochist și cărbunar, dar maĭ mic decît mașiniștii după gradul lor.

Obabi, -it, -esc, a băbi, a ajuta femeĭa la naștere, [serb. obabiti], g. Hebammenhilfe leisten.

Obâvi ‖ *zebâvi, -it* refl. de es. *me âm obâvit* = m-am zăbovit, oprit, [serb. baviti se], g. sich aufhalten.

Ocameni, -it, -esc, a se preface în peatră (cf. vbulg. kamę = peatră), g. in Stein verwandeln, [serb. okameniti] = zu Stein werden, versteinern.

Ogâru, pl. *-ți*, tăciune, cf. serb. *ogariti*, v. perf. a căni, a mînji cu tăcĭune, g. Kohlen.

Oholiia, fudulie, [deriv. de la serb. ohol, -a, -o = stolz, hochmütig], g. Hochmut.

Oițu (J. Belulovici) = il timone dei primi 2 manzi se sono 4 manzi sotto il giogo.

Oievise, -it, a se arătà, [serb. javiti se], g. sich melden, erscheinen, de es. *oievè-te la mire* = arătă-te, iveste-te.

Olița, dimin. de la *ola*, cf. glos. p. 131, g. Töpfchen.

Oputa, pl. *-e*, cureaua de la opincĭ, ghete, [serb. ∼], g. Opanken, Riemen, Schuhpertel.

Ostènu (J. Belulovici) = baschetta lunga 1 metro e $^1/_2$ e serve per pungere i manzi quando vengono guidati.

Oștari, -it, -esc, deriv. de la *oștarie*, com. de J. Bellulovich, a ținea crîsmă, (tener osteria).

Otuți, -it, -esc maĭ are și alt senz cum mi-a spus Jos. Bellulovich, a se bate de moarte.

Palud, -u, e trestia după cum îmĭ spune Jos. Belulovicĭ și nu mlaștina, care e *močar*, cf. serb. ∼ = Morast.

Pantele (de usc) = quei ferri che sostengono le porte (J. Belulovici), cf. g. Band, Türband.

Pâstîrcu, -a, fiastru, -ă, cf. serb. *pastorak, -rka*, g. Stiefsohn.

Pelița, bundiță, [ital. pelliccia], g. Pelz.

Pena, abia, ∼ c-a verit, abia a sosit (venit), [ital. Appena], g. kaum.

Pilu, com. de Jos. Bellulovich, e o căsuță mică care păstrează un crucifix saŭ orice altă icoană la Catolici.

Pokora, pl. *-ile*, penitența, [serb. ∼], g. Bufse.

Pomagańęi, -ęit, -se, refl. a striga, a se văita, a cere ajutor, deriv. de la serb. *pomaganje* = Hilferuf.

Pŗdi, -it, -esc, a se beși, cf. *pŗdețu* = beșină, [serb. prdjeti], g. farzen.

Prikopęi, -ęit, -esc, 1° a săpa din noŭ, a mutà răsadul, 2° a dezgropa morțiĭ, [serb. pri + kopati], g. graben, ausgraben.

Propela, com. de Jos. Bellulovich, (elica del vapore).

Prova (*su provę*) și *pupa*, com. de Jos. Bellulovich, prova et poppa del vapore.

Punăt, -u, com. de Jos. Bellulovich, ponte del commando sull vapore.

Puntilai, *-se*, *io me puntilesc*, a se hotărî, a remînea constant, [ital. puntellarsi], g. sich einschliefsen.

Putnic, *-u*, pl. *-ț*, *-i*, drumeț, [serb. ~], g. Reisender.

Rankunu (J. Belulovici) = roncone.

Rapoi = napoĭ (adv.), de noŭ, g. vom neuen.

Râbula, pl. *-ele*, cursă de prins șoarecĭ, cloțanĭ, vulpĭ, [ital. trappola], g. Falle, spez. Mausefalle.

Reskini, *-it*, *-esc* (Texte p. 64), a rupe, g. zerreifsen.

Restărgni, *-it*, *-esc*, a rupe ceva, [serb. rastrzati], g. zerreifsen.

Ribâr, *-u*, pl. ~ *-i*, pescar (slav.), g. Fischer, cf. *riba* = peşte.

Ribei, *-eit*, *-esc*, *capuzu*, *râpu* ~ a tăiă curechiul, [serb. ribati], g. schneiden (Kraut).

Sadu (J. Belulovici) = vigneto, cf. slav. *sad*, plantă, g. Pflanze.

Samița, muĭere, [serb. ~], g. Einsame, Weibchen.

Scafunițe pretinde J. Bellulovich, cf. *Scafonițe*, cu *-u* și nu cu *-o*, dealtfel *u* = *o*.

Scâla, pl. *-ele*, com. de Jos. Bellulovich, la scale, scaligni, g. Treppe și Leiter.

Scalonu (J. Belulovici) = lo scalone (del carro).

Scută, *-ât*, *-u*, asculta, g. hören.

Seberi, *-it*, *-esc*, a merge zic-zac, g. krumm gehen.

Skinì se (pre vr-ur) (J. Belulovici), arabbiarsi.

Slavuĺe, cf. slavić, glos. 149, priveghietoare, [serb. slavulj], g. Nachtigall.

Smĕrkavĕț, pl. *-i* (J. Belulovici) moccoloso.

Smĕrkĕlju (J. Belulovici) = moccolo.

Snop, *-u*, pl. *-i de grăv*, snop [slav. ~], g. Garbe.

Spańo (J. Belulovici, spagno) = un piccolo legnetto, che serve per congiungere 2 catene.

Sponele (J. Belulovici) = i ferri (piedeca).

Sponì (J. Belulovici) = metter i ferri ai piedi di manzi o cavalli etc. e così vengono legati.

Stari, *-it*, *-ez*, com. de J. Bellulovich, 1° far massaggio, 2° schiacciare.

Sterpi, com. de Jos. Bellulovich și cu senzul de suferi, de es. *s-a mult sterpit*, a suferit mult.

Stì, către boĭ, com. de Jos. Bellulovich, hăĭ.

Stikei, *-eit*, imp. *stikè*, a îndrepta boiĭ la stînga saŭ la dreapta, com. de Jos. Bellulovich.

Stiva, com. de Jos. Bellulovich, locul unde se pun mărfurile în vapor [ital. stiva].

Strâma, com. de J. Belulovici, după el = un legno del carro per tenere il kos o il scalone. Sul carro ce ne sono 4 strâme, 1 per parte.

Stricavĕț, pl. *-vți* (J. Belulovich) = aste di legno per sostenere su le viti.

Strisei, *-eit*, *-esc*, com. de Jos. Bellulovich, cancellare.

Ștudiei, cf. glosarul meŭ 156, înseamnă după spusa luĭ Jos. Belulovici si *a se grăbi*, g. sich beeilen.

Suze, cf. *suje* glosar 153 după J. Belulovici (succhiare, allattare).

Svĕkljei (J. Belulovici) = distirar l' erba.

Svĕrsì (jårba) = calpestare (l'-erba) după J. Belulovici.

Tavâ̯ja, pl. *-le*, servietă, cf. ital. salvietta, ban. salvetă, g. Serviette.

Ţâsa ‖ *ćâșa*, pl. *-ele*, căncul de lemn cu care ĭaŭ apa din izvor și o pun în *brentă*, [serb. časa], g. Becher, Schöpfbecher.

Ţoban, *-u*, prost, cf. cioban, g. dumm.

Ugoru, pl. *-i* (J. Belulovici) = anguilla, cf. serb. *ugor* = Flufsaal.

Vagun, *-u*, pl. ∼, *-i*, vagon, g. Waggon.

Vĕkĕlj, pl. *vĕklj* (J. Belulovici) = un solco di erba falciata cioè una falciata in lungo o in largo.

Vifor, *-u* (Texte p. 39), dr. ∼ (de orig. slavă), g. Sturm.

Vila, cf. *samovila* [serb. ∼], zînă, g. Nymphe, Fee.

Vinta (de voz) = il freno cf. *vâga* cap. III (J. Belulovici).

Vr̥ţ, *-u* ‖ *vr̥č*, o măsură de 1/4 și de 1/2 l, [serb. vrč], g. kleiner Krug von 1/4 und 1/2 Liter Gröfse.

Vr̥stńâc, *-u*, *-ę*, vîrstnic, contemporan, g. Altersgenosse.

Zacon, căsătorie, verb. *a se pozaconi*, a se cununa; în băn. *zăcón* = obicĭaĭ, g. Heirat.

Zări, *-it*, *-escu* ‖ *po*∼, com. de Jos. Bellulovich, mînca (de animale).

Zdăhni, *-it*, *-esc*, a sufla, expira, [serb. zadunuti], g. anhauchen.

Zdroţę̯i, *-ę̯it*, *-esc*, zdruci, la butușit cu mătura în lung, g. Mit dem Besen stofsen.

Zegledi, *-it*, *-esc*, a vede, a observa [serb. zagledati], g. blicken, erblicken, sehen.

Zereni, *-it*, *-esc*, refl. Texte p. 54, a se arunca asupra cuĭva, g. sich werfen auf etwas.

Zr̥ni, cf. croat. žrni, vbulg. žrьny, moară, g. Mühle.

Zr̥nę, *-a*, pl. *-ile*, boabă de ovăs, grîu, [serb. zrno], g. Korn.

Zrasti, *-it* [de deble], cf. serb. srasti se, a crește, g. wachsen, zusammenwachsen.

Zrda (J. Belulovici) = una lunga asta di legno, che si mette sul carro carico di fieno per tenere assieme il fieno.

Tiparul luĭ Ehrhardt Karras G. m. b. H., Halle a/S.

1986